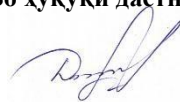

**ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 809.155.0 + 802.0 : 72 (81.2 Тоҷ + 81.2 Анг : 85.11)

Д- 20

ДАМИНЗОДА МАДИНА ЗОКИР

**ВИЖАГИҲОИ СОХТОРӢ ВА МАӢНОИИ ИСТИЛОҲОТИ
МЕӢМОРИ ДАР ЗАБОНҲОИ ГУНОГУНСОХТОР
(ДАР МИСОЛИ ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 6.2.14.
Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертатсия дар кафедраи филологияи англиси Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода гардидааст.

Мушовири илмӣ:

Ҷамшедов Парвонахон – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забонҳои хориҷии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Мухторов Зайнидин Мухторович – доктори илмҳои филологӣ, дотсент, ректори Филиали Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур дар шаҳри Душанбе

Азимова Матлюба Нуриддиновна – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Бобочон Ғафуров

Давлатмирова Манижа Бораковна – доктори илмҳои филологӣ, дотсент, иҷроқунандаи вазифаи мудири кафедраи забоншиносии назариявӣ ва татбиқии Донишгоҳи Славияи Россияву Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Ҳимояи диссертатсия санаи “28” ноябри соли 2026, соати 9:00 дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-117-и назди Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (нишонӣ: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев 17/6, маҷлисгоҳи шурои олимон; e-mail: havas3001@mail.ru; тел.: (+992) 882-89-17-17) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣи Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва тавассути сомонаи www.dbz.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат “___” _____соли 2026 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ

шурои диссертатсионӣ,

доктори илмҳои филологӣ, дотсент

Соҳибназарзода Ҳ.Т.

МУҚАДДИМА

Диссертатсия ба таҳлили муқоисавии хусусиятҳои луғавӣ, сохторӣ, маъноӣ ва мавзуии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Мубрами мавзун таҳқиқот. Масъалаи таҳқиқ, омузиш ва танзими истилоҳоти соҳавӣ дар шароити муосири рушди бемайлони илму техника, густариши ҳамаҷонибаи робитаҳои байналмилалӣ ва тавсеаи бемаҳдуди мубодилаи афқору ақидаҳои илмӣ аҳаммияти хоса пайдо мекунад. Истилоҳоти соҳавӣ барои муоширати самаранокӣ мутахассисон замина фароҳам оварда, ҳамчун василаи асосии ифодаи донишу андешаҳои илмӣ ва касбӣ хизмат мекунад. Бинобар ин, дар ин замина таҳқику омузиши хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илм, аз ҷумла, соҳаи меъморӣ яке аз самтҳои муҳимми забоншиносии муосир маҳсуб ёфта, дорои аҳаммияти назариявӣ ва амалии хос мебошад.

Мусаллам аст, ки меъморӣ яке аз соҳаҳои бисёр муҳим ва, ҳамзамон, бостонии фаъолияти инсон буда, он дар баробари сохтмони иншоот ва биноҳо, инчунин, донишҳо доир ба техникаи он, фарҳанги сохтмон ва зебоипарастии меъмориро низ дар бар мегирад. Бояд таъкид кард, ки меъморӣ инъикоскунандаи шароити иҷтимоии ҷомеа, таҷрибаи таърихӣ халқҳо ва ҷаҳонбинии фарҳангӣ мебошад. Аз ин рӯ, истилоҳоти меъморӣ ҳамчун як қабати махсуси луғавии забон ташаккул ёфта, маҷмуи мафҳумҳои марбут ба тарҳрезӣ, сохтмон, қисмҳои бино, усулҳои меъморӣ, унсурҳои сохторӣ ва ороишӣ, инчунин, фаъолияти мутахассисони соҳаро дар бар мегирад. Аз ин хотир, пажӯҳишу баррасии истилоҳоти меъморӣ дар баробари ба соҳаи меъморӣ муҳим будан, ҳамзамон, барои забоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ низ аз аҳаммият ҳолӣ нест.

Масъалаи омузиши истилоҳот дар забоншиносии муосир ҳамчун самти махсуси вожагони забон мавқеи асосиро ишғол мекунад. Истилоҳот аз воҳидҳои луғавии дигари забон бо хусусиятҳои хоси худ, аз ҷумла, маъноӣ дақиқ ва маҳдуд доштан, ба мафҳумҳои муайяни илмӣ ё касбӣ ишора кардан ва дар доираи як низоми муайяни илмӣ истифода шудан фарқ мекунанд. Ҳамчунин, истилоҳот бо дигар воҳидҳои луғавии забон робитаҳои мураккаби сохторӣ ва маъноӣ доранд. Аз ин рӯ, омузиши хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳот барои баррасии қоидаҳо ва усулҳои ташаккули вожагони илмӣ забон аҳаммияти калон дорад. Доир ба зарурати омузиши истилоҳот Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суханронӣҳои худ бахшида ба Рӯзи забони давлатии

Чумхурии Тоҷикистон таъкид намуда буданд: “Дар баробари ин, мо бояд ба таҳия, танзим ва ҳамгунсозии истилоҳот, ки яке аз масъалаҳои муҳим дар роҳи рушди забони давлатӣ ба шумор меравад, эътибори ҷиддӣ диҳем. Дар замони пешрафти бесобиқаи илму техника таҳияи истилоҳ ё истилоҳсозӣ ба сифати омили тавонбахши забон дар ҷомеаи мо аҳаммияти мубрам пайдо кардааст” [1, с.109].

Бинобар ин, омузиши сохтори муназзами вожагон аз зумраи самтҳои муҳими таҳқиқоти забоншиносии муосир мебошад, ки, дар ин замина, робитаҳои дохилии маъноӣ, гурӯҳҳои мавзӯӣ ва муносибатҳои маъноии истилоҳоти соҳавӣ баррасӣ мешаванд. Дар ҷунин низом истилоҳот дар иртиботи мутақобила бо дигар воҳидҳои забон амал мекунанд. Ин муносибатҳоро метавон бар асоси муродифот, сермаъноӣ, мутаазодот, ҳамгунӣ, инҷунин, мансубият ба гурӯҳҳои луғавӣ-мавзӯӣ ва майдонҳои маъноӣ муайян кард.

Мубрамии таҳқиқоти мазкур, пеш аз ҳама ба зарурати омузишу баррасии ҳамаҷаҳаи истилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ вобаста мебошад. Ҳарчанд соҳаи меъморӣ дар фарҳанги тоҷикон таърихи қадимӣ дорад ва намунаҳои барҷастаи он то имрӯз боқӣ мондаанд, аммо таҳқиқоти забоншиносии марбут ба низоми истилоҳоти меъморӣ, бахусус, муқоисаи он бо дигар забонҳо то ҳол мавриди омузиши ҷиддӣ қарор нагирифтааст. Бархе аз истилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ дар раванди таҳаввулу тақомули таърихӣ аз манбаъҳои гуногун, аз ҷумла, аз забонҳои арабӣ, форсӣ, русӣ ва забонҳои аврупоӣ ворид гардида, ба низоми луғавии забон тадриҷан мутобиқ шудаанд. Пажӯҳишҳои илмӣ доир ба тарзи сохтор ва ташаккули маъноии истилоҳоти соҳаи мазкур барои муайян намудани хусусиятҳои истилоҳсозии забони илмӣ тоҷикӣ аҳаммияти махсус дорад.

Ҳамчунин, омузиши муқоисавии истилоҳоти соҳавӣ забонҳои гуногун дар шароити ҷаҳонишавӣ ва густариши ҳамкориҳои илмӣ-техникӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Чунончи, забони англисӣ имрӯз яке аз забонҳои асосии муоширати илмӣ ва забони техникаву технологияи муосир ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, қисми зиёди истилоҳоти муосири илмӣ, аз ҷумла, истилоҳоти меъморӣ, тавассути забони англисӣ паҳн мешаванд. Аз ин рӯ, таҳқиқоти мазкур дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ имкон медиҳад, ки умумиятҳо ва тафовути хоси ин забонҳо дар раванди истилоҳсозӣ муайян карда шаванд.

Муҳимияти дигари таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки истилоҳоти меъморӣ на танҳо воҳидҳои забонӣ, балки воҳидҳои мафҳумӣ ва фарҳангиро низ инъикос мекунанд, ки дар онҳо таҷрибаи таърихӣ, анъанаҳои меъморӣ ва ҷаҳонбинии фарҳангии ҷомеа гирд

омадааст. Дар истилоҳоти меъмории забони тоҷикӣ хусусиятҳои меъморӣ шарқӣ ва мероси меъморӣ миллӣ баръало таҷассум ёфтаанд. Истилоҳоти меъморӣ забони англисӣ бошад, бо анъанаҳои меъморӣ аврупоӣ ва мероси антиқаи Юнону Рим алоқаманд мебошанд. Аз ин рӯ, омузиши муқоисавӣ истилоҳоти соҳаи мазкур боиси таҳқиқи робитаи байни забонҳо, фарҳанг ва ҷаҳолияти касбӣ мегардад.

Мубрамии таҳқиқот, инчунин, бо зарурати омузиши хусусиятҳои семантикию сохтории истилоҳоти меъморӣ саҳт алоқаманд аст. Истилоҳоти соҳаи меъморӣ дорои сохтори мураккаб мебошанд, ки дар натиҷаи равандҳои ташаккули истилоҳозӣ ба вучуд омадаанд. Таҳлили сохтори истилоҳот имкон медиҳад, ки усулҳои асосии ташаккули истилоҳоти меъморӣ, сохтори сарфию наҳвӣ ва хусусиятҳои маъноии онҳо муайян карда шаванд. Чунин таҳқиқот имкониятҳои фарохтарро барои фаҳмиши амиқи раванди ташаккули истилоҳоти касбӣ муҳайё мекунад.

Аз ҷониби дигар, омузиши истилоҳоти меъморӣ дар доираи таҳлили луғавӣ-маъноӣ ҷиҳати муайян намудани гурӯҳҳои асосии маъноии ин истилоҳот имкони фарохтарро медиҳад. Ба чунин гурӯҳҳо метавонанд истилоҳоти марбут ба қисмҳои бино, намудҳои биноҳо, унсурҳои меъморӣ, усулҳои тарҳрезӣ, унсурҳои сохторӣ ва ороишӣ, равандҳои сохтмон ва ҷаҳолияти мутахассисони соҳа дохил шаванд.

Таҳқиқи мазкур метавонад ниёзҳои амалии ҷомеаро дар шароити рушди сохтмон ва меъморӣ муосир, инчунин, густариши робитаҳои байналмилалӣ дар соҳаи сохтмон, масъалаи дақиқии истифодаи истилоҳоти меъморӣ дар тарҷума, таълим ва муоширати касбӣ қонеъ намояд. Омузиши муқоисавӣ истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, бешубҳа, ба мукамалномаи ҷаҳолияти тарҷумаи илмию техникӣ ва таҳияи луғатҳои соҳавӣ мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, асоси мубрамии мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионии мазкурро зарурати омузиши низоми истилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ, аҳамияти таҳқиқоти муқоисавӣ истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда, зарурати муайян намудани хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории ин истилоҳот, инчунин, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот барои рушди истилоҳшиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ ва тақмили забони илмӣ тоҷикӣ ташкил медиҳанд.

Бо дарназардошти гуфтаҳои болозикр, таҳқиқи хусусиятҳои сохториву маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ яке аз масъалаҳои муҳими забоншиносии муосир маҳсуб

ёфта, метавонад ба рушди минбаъдаи пажухиши истилоҳшиносӣ ва тақмили низоми истилоҳоти илмӣ забони тоҷикӣ мусоидат намояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаҳои марбут ба истилоҳотшиносӣ, аз ҷумла, таҳқиқи низоми истилоҳоти соҳавӣ дар забоншиносии муосир яке аз самтҳои муҳимми таҳқиқот маҳсуб меёбад. Истилоҳоти илмӣю техникӣ дар забоншиносии муқоисавӣ ва типологӣ аз ҷониби муҳаққиқони зиёде мавриди омузишу баррасии ҳамаҷониба қарор гирифтааст. Бахусус, вижагиҳои маъноӣ ва хусусиятҳои сохториву функционалии истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илмро мавриди таҳлил қарор дода, ба масъалаҳои ташаккул, стандартсозӣ ва низоммандии истилоҳот таваҷҷуҳи хоса зоҳир намудаанд.

Дар забоншиносии ҷаҳонӣ ба масъалаҳои назариявии истилоҳотшиносӣ муҳаққиқони маъруф В. Винокур, Д. Лотте, В. Лейчик, А. Суперанская ва дигарон диққат дода, дар осори илмӣ худ онро хеле дақиқ ва мушикофона таҳқиқ намудаанд. Муҳаққиқони мазкур дар бунёд ва таҳияву тақмили асосҳои назариявии истилоҳ, низоми истилоҳот, принципҳои ташаккули низоми истилоҳот, вижагиҳои сохториву маъноӣ ва функционалии истилоҳ саҳми бузурге гузоштаанд. Дар заминаи таҳқиқотҳои мазкур масъалаҳои ташаккул ва инкишофи истилоҳоти соҳавӣ, муносибати байни истилоҳ ва калима, инчунин, хусусиятҳои грамматикӣ истилоҳот мавриди омузиш қарор гирифтаанд.

Дар забоншиносии англис ба таҳқиқоти истилоҳоти меъморӣ ва сохтмон таваҷҷуҳи зиёде дода шудааст. Ҷунончи, дар ин самт аз ҷониби ҳам забоншиносон ва ҳам меъморон чандин луғатҳои марбут ба меъморӣ таҳия шудаанд: Фрэнсис Д.К. Чинг “A Visual Dictionary of Architecture”, Ник Бейкер, Ҷон Чард “Dictionary of Architecture and Building Construction”, Ҷеймс Стивенс, Ҷон Сэмбрук “Encyclopaedia of Architectural Terms”, Том Портер, Брайан Коллинс “Archispeak: An Illustrated Guide to Architectural Terms”, Николаус Певзнер, Ҷон Флеминг, Хью Хонур “The Penguin Dictionary of Architecture”, Кристофер Александер, Сара Ишикава, Мюррей Силверстайн “A Pattern Language”, Андреа Симитч, Вэл Уорк “The Language of Architecture” ва ғайра.

Муҳаққиқони англис, махсусан, роҳро ба усулҳои ташаккули истилоҳсозӣ, хусусиятҳои луғавию маъноии истилоҳоти меъморӣ ва нақши онҳоро дар дискурси касбӣ мавриди таҳлил қарор додаанд. Ҷунончи, дар забони англисӣ майдони луғавию маъноии истилоҳоти

меъморӣ дар як қатор таҳқиқотҳо таҳлил гардида, муайян шудааст, ки соҳаи меъморӣ дорои низоми мураккаби истилоҳӣ мебошад.

Ҳамчунин, масъалаи тафовут байни мафҳумҳои “истилоҳ”, “низоми истилоҳот” ва “вожағони касбӣ” дар дискурси касбӣ доир ба соҳаи меъморӣ мавриди тадқиқотҳои муосири забоншиносӣ қарор гирифтааст. Дар асоси тадқиқотҳои мазкур истилоҳоти меъморӣ нисбат ба дигар соҳаҳои техникӣ бештар хусусияти семиотикӣ дошта, ба таърих, фарҳанг ва анъанаҳои меъморӣ халқҳои гуногун алоқамандии ногусастанӣ дорад.

Дар як қатор таҳқиқотҳои муосири забоншиносӣ низоми истилоҳоти меъморӣ аз ҷиҳати когнитивӣ ва маъноӣ низ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Масалан, қолаби когнитивии низоми истилоҳоти соҳаи меъморӣ, бахусус соҳаи тарҳрезии муҳити меъморӣ дар тадқиқоти Н.А. Матскевич таҳия гардидааст, ки муҳаққиқ зиёда аз 680 воҳиди истилоҳии марбут ба соҳаи меъморӣ дар самти муҳити меъморӣ таҳлил кардааст. Дар ин пажӯҳиш тавассути усулҳои таҳлили маъноӣ, контекстуалӣ ва фреймӣ сохтори концептуалии истилоҳоти меъморӣ муайян карда шудааст.

Ҳамчунин, дар доираи таҳқиқоти муқоисавӣ дар забоншиносии аврупоӣ ва рус масъалаҳои ташаккули истилоҳоти меъморӣ низ баррасӣ шудаанд. Аз ҷумла, дар тадқиқоти Н. Г. Кузнетсова, О. Н. Степичева ва Ф. Яновитс масъалаи иқтибосшавии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои аврупоӣ ва русӣ мавриди омузиш қарор гирифтааст. Бар асоси таҳқиқоти муҳаққиқони мазкур қисми зиёди истилоҳоти меъморӣ аз забонҳои юнонӣ ва латинӣ сарчашма гирифта, тавассути забонҳои фаронсавӣ ва олмонӣ ба дигар забонҳои аврупоӣ ворид шудаанд.

Дар забоншиносии тоҷик низ ба масъалаҳои истилоҳшиносӣ ва таҳқиқи муқоисавии истилоҳоти соҳавӣ муҳаққиқони зиёде таваҷҷуҳ дода, дар ин самт асарҳои илмӣ таълиф намудаанд. Чунончи, муҳаққиқон Л.Ш. Раҷабов, Я. Калонтаров, Ш. Рустамов, Н.Ш. Абдуллоев, М. Қосимова, Д. Саймиддинов, Т. Шарипов, С. Назарзода, М.Б. Султонов, Б.Н. Ҳакимова, А.Н. Шафоатов, Т.С. Шокиров, О.Ҳ. Қосимов, С. Абдулфайзов, Ш.И. Ҳайтова, П.Г. Нуров, З.Ф. Абдуллоева, Қ.Ш. Тураҳасанов ва дигарон доир ба истилоҳоти соҳаҳои гуногун аз қабилҳои истилоҳоти химия, нучумшиносӣ, компютерӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ, илмӣ, ғаллакорӣ, варзиш, ҳуқуқшиносӣ, дипломатӣ, илмӣ-техникӣ, мусиқӣ, тиббӣ ва ғайра дар забони тоҷикӣ таҳқиқотҳо анҷом додаанд. Инчунин, бар асоси осори илмӣ гузаштагон (то асри XIX) истилоҳоти соҳавӣ дар забони тоҷикӣ аз ҷониби муҳаққиқон баррасӣ шудааст.

Дар самти таҳқиқоти муқоисавии истилоҳоти соҳавӣ, бахусус, муқоисаи забони тоҷикӣ бо дигар забонҳои хориҷӣ низ як қатор рисолаҳои докторӣ ва номзадӣ ба анҷом расидаанд. Аз ҷумла, таҳқиқоти Т.Қ. Ҷӯраев оид ба истилоҳоти техникӣ дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ, форсӣ ва дарӣ [9], Ҳ.А. Саидов оид ба истилоҳоти дипломатӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [24], С.С. Ҷоматов оид ба истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [8], Ш.Б. Каримов оид ба истилоҳоти экологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [10], Г.Ф. Саъдиева оид ба истилоҳоти ҳоҷагии кишлоқ дар забонҳои тоҷикӣ, англисӣ ва ҷопонӣ [25] ва дигарон ба омӯзиши истилоҳоти соҳавӣ бахшида шудаанд.

Ҳамчунин, рисолаҳои зиёди номзадӣ низ дар самти забоншиносии муқоисавӣ ба таҳқиқи истилоҳоти соҳаҳои гуногун, аз ҷумла тиб, техника, иқтисод, ҳуқуқ, варзиш, геология, нақлиёт, компютер, сохтмон ва дигар соҳаҳо бахшида шудаанд. Дар паҷуҳишҳои мазкур асосан хусусиятҳои сохторӣ, луғавию маъноӣ ва роҳи усулҳои ташаққули истилоҳоти соҳавӣ дар забони тоҷикӣ ва муқоисаи онҳо бо забонҳои дигар мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Бояд қайд кард, ки забоншиносии тоҷик М.М. Бекмуродов дар мавзӯи “Таҳлили луғавӣ-маъноӣ ва сохтории истилоҳоти сохтмон (бар асоси маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ)” [3] таҳқиқоти илмӣ анҷом додааст, ки дар он, албатта, бархе аз истилоҳоте таҳлил шудаанд, ки ба соҳаи меъморӣ низ дахл доранд. Аммо дар маҷмӯъ ин таҳқиқот ба таҳлили истилоҳоти сохтмон бахшида шудааст. Тазаккур бояд дод, ки бо вучуди тадқиқоти зиёд дар самти истилоҳоти соҳавӣ, масъалаи омӯзишу баррасӣ ва таҳлили муқоисавии низоми истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи маъноӣ ва сохторӣ то ҳол ба таври системавӣ мавриди таҳқиқи махсус ва ҳамаҷониба қарор нагирифтааст.

Аз ин рӯ, таҳқиқи мазкур ба омӯзиши фароҳии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, муайян намудани хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти меъморӣ, инчунин, ошкор намудани умумият ва тафовути воҳидҳои истилоҳии соҳаи меъморӣ равона гардида, метавонад дар рушди минбаъдаи истилоҳшиносии муқоисавии тоҷик дар робита бо дигар забонҳо саҳми назаррас гузорад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур бо стратегияҳои давлатӣ ва самтҳои афзалиятноки рушди илм, аз ҷумла, “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” (аз 30.08.2019), “Барномаи

рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” (аз 28.11.2020, № 647) ва ҳамчунин, бо самтҳои корҳои илмӣ кафедраи филологияи англиси Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода робитаи ногустастанӣ дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар тавсифи умумии таҳқиқот самтҳои асосии пажӯҳиш ва заминаҳои назариявӣю методологии он муайян гардида, мақсаду вазифаҳои таҳқиқот, объект, мавзӯ ва асосҳои назариявӣю методологии таҳқиқот мушаххас карда мешаванд. Ҳамзамон, дар ин бахш нағзҳои илмӣ таҳқиқот бо нишон додани натиҷаҳо ва дастовардҳои бадастомада, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда бо пешниҳоди муҳимтарин натиҷаҳои назариявӣю амалии пажӯҳиш, аҳамияти назариявӣю амалии таҳқиқот бо муайян намудани саҳми натиҷаҳои бадастомада дар тақмили донишҳои назариявӣю ва имконияти истифодаи амалии онҳо, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо асоснок намудани саҳеҳӣ, асоснокӣ ва қобили эътимод будани натиҷаҳо муайян карда мешаванд.

Ҳамчунин, дар тавсифи умумии таҳқиқот мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доғалаби дараҷаи илмӣ, тасвир ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот, интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия, инчунин сохтор ва ҳаҷми диссертатсия тавсиф ва асоснок карда мешаванд.

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи асосии таҳқиқотро таҳлили муқоисавии вижагӣҳои маъноӣю сохтории истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣю англисӣ ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Бо мақсади расидан ба ҳадафҳои гузашташудаи таҳқиқот ҳалли масъалаҳои зерин **вазифаҳои муҳими таҳқиқот**ро ташкил медиҳанд:

- таҳлил ва баррасӣ намудани пояҳои назариявии таҳқиқоти истилоҳотдар забоншиносии муосир;
- муайян кардани меъёрҳо, усулҳои хусусиятҳои умумии ташаккули истилоҳоти соҳавӣ;
- таҳқиқ кардани ҷойгоҳумавқеи истилоҳоти меъморӣ дар низомии умумии истилоҳоти илмӣ-техникӣ;
- тасниф кардани таърихи ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣю англисӣ;
- дақиқ намудани сарчашмаҳою муайян сохтани роҳҳою усулҳои асосии ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣю англисӣ;

- таҳлил намудани таркиби луғавии истилоҳоти меъморӣ ва таснифоту гурӯҳбандии онҳо аз рӯи мавзӯ ва маъно;

- муайян намудани вижагиҳои сохторӣ ва қолабҳои асосии истилоҳозии соҳаи меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- муқаррар кардани нақши қабатҳои луғавию маъноии истилоҳоти меъморӣ ва муайян намудани муносибатҳои маъноии байни онҳо (сермаъноӣ, муродифот, мутаъод, ҳамгунӣ ва ғ.);

- муқоиса намудани хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- муайян намудани умумият ва тафовутҳои типологӣ низомии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқи кори диссертатсионӣ истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқотро таҳлилу баррасии муқоисавии хусусиятҳои сохториву маъноии истилоҳоти соҳаи меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз асарҳои илмӣ назариявии марбут ба истилоҳшиносӣ, вожашиносӣ, маъношиносӣ, муқоисанигорӣ ва фарҳангномаҳои забоншиносони ватанӣ хориҷӣ, инчунин, баъзе асарҳои марбут ба соҳаи меъморӣ сарчашма мегирад. Чунончи, дар забоншиносии ватанӣ асарҳои илмӣ забоншиносон, баҳусус, истилоҳшиносон Л.Ш. Раҷабов, Я.И. Калонтаров, Ш. Рустамов, Т.К. Ҷураев, М.Ҳ. Султон, Саид Фаллоҳфар, Ш.И. Ҳайтова, С. Назарзода, Т.С. Шокиров, П.Нуров, муқоисанигорон ва луғатнигорон М.Т. Ҷабборов, А. Нуров, Ф.М. Турсунов, М.Б.Нағзибекова, М.М. Бекмуродов, П. Ҷамшедов, С. Матробиён, О.Ҳ. Қосимов, З. Мухторов, Ҳ. Саидов, Ш. Каримов, А. Мамадназаров, маъношиносону вожашиносон Қ. Тоҳирова, Ҳ. Маҷидов, Ж. Гулназарзода ва дигарон, инчунин, меъморон Р.С. Муқимов, М. Бобоназарова, С. Муқимова ва дигарон мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтаанд.

Ҳамчунин, дар қори диссертатсионӣ аз асарҳои муҳаққиқони русу аврупоӣ, ки асарҳояшон ба забони русӣ тарҷума шудаанд, низ ҳамчун асоси назариявӣ баҳусус дар таҳлилу масъалаҳои назарии истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигорӣ истифода гардида. Чунончи, Ю.А. Рубинчик, Ш. Балли, А.А. Реформатский, Т.Л. Канделаки, Б.Н. Головин, Р. Уллман, С.Д. Катселсон, Ю.Д. Апресян, В.Н. Лексин, Л.С. Пейсиков, Н.Д. Арутюнова, Г.О. Винокур, Д.С. Лотте, Л.Р. Зиндер, В.А. Ступин, Т.С. Кабардова, Г.Е. Крейдлин, К.Я. Авербух, Н.И. Гритсенко, Л.В. Ивина, Е.А. Илинская, Т.В. Кобринская, В.Н. Кудрявцев, О.А.

Алимурадов, Ю.Е. Чернитсина, И. Григорева, Е.А. Земская, Н.В. Подолская, А.В. Суперанская, Е.В. Перехвалская ва дигарон асоси назариявии таҳқиқоти мазкурро ташкил медиҳанд.

Бояд қайд кард, ки назари муҳаққиқони хориҷӣ, ки асарашон бо забони англисӣ нашр шудаанд, низ бе таваҷҷуҳ намондааст. Дар кори диссертатсионӣ онҳо низ мавриди таҳлил қарор гирифта шуда, ҳамчун асоси назарӣ ва амалӣ истифода шудаанд. Хусусан, аз асарҳои муҳаққиқони зерин дар қор ба таври васеъ истифода гардид: П. Ҳорн, Э. Сепир, О. Есперсон, О. Вюстер, Л. Блумфилд, С. Уллман, Н. Ҳомский, Ч. Лайонз, В. Адамс, М. Аронофф, Ф.Р. Палмер, Л. Бауэр, Б. Комри, Х. Сейгер, У. Гиббс, А. Вежбитская, Ф. Аншен, Н. Фабб, Р. Хадсон, Н. Певзнер, Д. Кристал, Ч. Айтчисон, Р. Мёрфи, А. Кинг, Ч. Клейр, А. Симитч ва дигарон.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ таҳқиқотро, пеш аз ҳама, пажӯҳиши махсуси муқоисавӣ хусусиятҳои сохториву маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳад:

– бори аввал низоми истилоҳоти меъморӣ ҳамчун як соҳаи махсуси истилоҳоти илмӣ-техникӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи истилоҳшиносӣ ба таври мукаммал таҳлил гардида, таркиби луғавӣ ва сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисааванда муайян ва роҳҳои пайдоиш ва инкишофи истилоҳоти соҳаи мазкур нишон дода шудаанд;

– сохтори маъноии истилоҳоти меъморӣ бори аввал мавриди таҳлил қарор гирифта, муносибатҳои маъноии байни воҳидҳои истилоҳӣ муайян карда шуданд;

– вижагиҳои сохтории истилоҳоти соҳаи меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳлил гардида, усулҳо ва қолабҳои асосии истилоҳсозии онҳо муайян карда шуданд.

– нахустин бор таҳлили муқоисавӣ хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ анҷом дода шуда, умумият ва тафовутҳои онҳо ошкор ва мутобиқсозии истилоҳоти меъморӣ байни забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян гардиданд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Пажӯҳиш собит намуд, ки истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҳамчун низоми муназзами концептуалӣ ташаккул ёфта, маҷмуи воҳидҳои луғавиеро дар бар мегиранд, ки барои номгузории унсурҳо, равандҳо, услубҳо ва мафҳумҳои соҳаи меъморӣ хизмат мекунанд. Ин низом бар асоси меъёрҳои умумии истилоҳоти илмӣ: дурустӣ, якмаъноӣ, қутоҳӣ ва сареҳии маъно ташкил ёфта

бошанд ҳам, дар доираи он муносибатҳои асосии маъноӣ, аз ҷумла сермаъноӣ, ҳамгунӣ, муродифот, мутаҷаддатмал мекунанд ва ба ташаккули низоми маъноӣ истилоҳоти соҳавӣ мусоидат менамоянд.

2. Ошкор гардид, ки истилоҳоти меъморӣ дар баробари воҳидҳои забонӣ будан, ҳамзамон воҳидҳои фарҳангӣ буда, анъанаҳои меъморӣ, собиқаи таърихӣ ва ҷаҳонбинии фарҳангии ҷомеаҳои инъикос мекунанд. Ҳамчунин, муайян карда шуд, ки дар таркиби истилоҳоти меъморӣ ҳарду забони муқоисашаванда истилоҳоти иқтибосӣ мавқеи муҳим доранд, ки дар натиҷаи ҳамкориҳои фарҳангӣ ва илмӣ ба вуҷуд омада, пас аз ворид шудан ба забон ба низоми фонетикӣ ва морфологӣ забони вомиғиранда мутобиқ мегарданд.

3. Бар асоси таснифоти лексикӣ мавзӯи истилоҳоти меъморӣ муқаррар гардид, ки истилоҳоти соҳа ба шаш гурӯҳи асосӣ мавзӯӣ ҷудо мешаванд: “намуди биноҳо”, “услубҳои меъморӣ”, “унсурҳои меъморӣ ва ҷузъҳои конструктивӣ”, “масолеҳи сохтмонӣ”, “унсурҳои ороишӣ” ва “шаҳрсозӣ ва нақшакашӣ”, ки ҳар як гурӯҳи мазкур зернизоми мушакли мафҳумҳои марбут ба фаъолияти меъмориро ташкил медиҳанд. Гурӯҳҳои мавзӯӣ маҷмуи бузурги истилоҳоти касбӣ ва фаннӣ дар бар гирифта, дар тарроҳӣ, сохтмон, унсурҳо ва ҷузъҳои конструктивӣ, масолеҳи сохтмонӣ, унсурҳои ороишӣ ва баҳогузориҳои меъморӣ нақши калидӣ доранд.

4. Муайян карда шуд, ки дар ташаккули маъноӣ истилоҳоти меъморӣ забонҳои муқоисашаванда механизмҳои муҳими маъноӣ – метафора ва метонимия нақши назаррас доранд. Таҳқиқот нишон дод, ки метафораҳои истилоҳӣ бар асоси шабоҳати зоҳирӣ ё функционалӣ ташаккул ёфта, бештар дар шаклҳои зооморфӣ, фитонимӣ, антропоморфӣ, геоморфӣ ва ашёҳои рӯзгор ифода мегарданд. Метонимия дар шакли синекдоха зоҳир гардида, бар пояи робитаҳои воқеӣ ва функционалии байни мафҳумҳо амал мекунад.

5. Дар натиҷаи таҳлил муайян гардид, ки усулҳои асосӣ истилоҳсозӣ дар забонҳои муқоисашаванда усулҳои сарфӣ (derivation), нахвию сарфӣ (таркиббандӣ: compounding), сарфию нахвӣ (конверсия (zero-derivation (conversion)) ва ҷотабдиль (transposition)), нахвӣ (иборасозӣ (phrase terms)) ва ихтисора (abbreviation) мебошанд, ки ҳар яке вобаста ба хусусиятҳои типологии забонҳо дараҷаи гуногуни фаъолият доранд.

6. Таҳқиқот нишон дод, ки дар забони тоҷикӣ усули ибораистилоҳсозӣ ва таркиббандӣ мавқеи марказиро ишғол мекунанд, дар ҳоле ки дар забони англисӣ усулҳои дериватсионӣ сарфӣ

(derivation) ва таркиббандӣ (compounding) фаъолтар мебошанд, ки ин ҳолат ба фарқияти типологии забонҳои муқоисашаванда вобаста аст.

7. Таҳқиқоти муқоисавӣ собит мекунад, ки низоми истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда (забони тоҷикӣ ва забони англисӣ) дорои хусусиятҳои умумии сохторӣ ва маъноӣ буда, тавофути онҳо ба хусусиятҳои типологӣ ва грамматикӣ забонҳо вобастаанд.

8. Таҳлили омории маводди таҳқиқот нишон дод, ки сохтори истилоҳоти меъморӣ дар ду забон фарқиятҳои назаррас дорад: дар забони тоҷикӣ истилоҳоти таркибӣ (45%) ва сохта (21%) бартарӣ доранд, дар ҳоле ки дар забони англисӣ истилоҳоти сохта (34%) ва мураккаб (27%) бештар ба назар мерасанд, ки ин ҳолат хусусиятҳои морфологӣ ва дериватсионӣ забонҳои муқоисашавандаро инъикос менамояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Дар диссертатсия масъалаҳои истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, муқоисаи истилоҳоти меъморӣ ва таҳқиқи сохториву маъноии онҳо дар забонҳои муқоисашаванда ҳам аз нигоҳи назариявӣ ва ҳам аз назари амалӣ ба таври ҳеле дақиқ ва муфасссал мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Асосҳои назариявии истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии тоҷик, меъёрҳо ва усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ, омилҳои ташаккул ва рушди истилоҳоти меъморӣ, ки то ҳол дар забоншиносии тоҷик ба таври мушаххас баррасӣ нагардида буд, дар қори мазкур ҳамачониба таҳқиқ шуда, паҳлуҳои бисёр печидаву норавшани ин масъалаҳо нишон дода шудаанд. Бинобар ин, қисми назариявии диссертатсия метавонад барои муҳаққиқони истилоҳшинос ва забоншиносони муқоисанигор, тарҷумашиносон ва забоншиносони дигар соҳаҳо ҷиҳати омузиш, ҷустуҷӯ ва таҳқиқи масъалаҳои мушкили забоншиносӣ, баҳусус истилоҳшиносӣ, аз қабилӣ ташаккул ва инкишофи истилоҳоти соҳавӣ, нақши омилҳои таърихӣ фарҳангӣ дар ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, низоми истилоҳоти меъморӣ ва ғайра кумаки ҳаматарафа мерасонад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои илмӣ ва маводди диссертатсияро метавон дар дарсҳои лексиониву амалӣ аз ҷанҳои истилоҳнигорӣ, забоншиносии муқоисавӣ, таърихи забоншиносӣ, луғатнигорӣ ва курсу семинарҳои махсус истифода намуд. Инчунин, дар таҳияи фарҳангномаҳои истилоҳоти соҳавӣ, истилоҳоти меъморӣ ва таълифи китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва дастуру васоити таълимӣ маводди диссертатсияи мазкур дорои аҳамияти ҳоси амалӣ мебошад. Маводди диссертатсияро метавон барои таҳияи

меъёрҳою қоидаҳои сохтмон ва меъморӣи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (МҚСМ ҚТ) низ истифода кард.

Таҳқиқоти диссертатсияи мазкур метавонад, ҳамчунин дар таҳқиқи таълифи корҳои илмӣ, аз қабилӣ корҳои курсӣ, рисолаҳои хатм, магистрӣ, номзадӣ ва ғайра доир ба забоншиносии муқоисавӣ, хусусан истилоҳшиносии муқоисавӣ ҳамчун маводди илмӣ ҳам аз нигоҳи назариявӣ ва ҳам амалӣ кумак расонад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур, пеш аз ҳама, бар пояи асарҳо ва сарчашмаҳои муътамади илмӣ таълиф ёфта, масъалаҳои баррасишуда ва назарияҳои пешниҳодгардидаи он бо далелу бурҳон ва санадҳои қотеъ таҳлили баррасӣ шудаанд. Дар қори диссертатсионӣ 357 адабиёти илмӣ, ки аз он 279 асару мақолаҳои илмӣ бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ, 55 фарҳангнома ва луғатҳои соҳавӣ бо забонҳои гуногун ва 23 сомонӣ расмӣ илмӣ истифода гардидаанд. Ҳамчунин, қори мазкур бар мабноси нуктаҳои мушаххаси методологӣ таҳия гардида, маводди таҳлилии он дар мувофиқат бо сохтор ва мақсаду вазифаҳои таҳқиқот асос ёфтааст.

Мубоҳоти диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Муҳтавоитаҳқиқи диссертатсионӣ мазкур ба нуктаҳои шиносномаи ихтисоси 6.2.14 Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ мувофиқат мекунад:

2.1. Омузиши хусусиятҳои функционалӣ ва сохтори забонҳо, новобаста аз намуди робитаи генетикӣ байни забонҳо;

3.1. Омузиш ва тавсифи забон тавассути муқоисаи систематикӣ он бо забонҳои дигар барои муайян кардани хусусиятҳои фарқкунандаи он;

5.1. Муайян намудани хусусиятҳои умумӣ ва фарқияти байни забонҳои новобаста аз робитаи генетикӣ забонҳои мавриди таҳқиқ.

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқот пеш аз ҳама, дар интиҳоби самти таҳқиқ, муайян намудани доираи масъалаҳои мавриди омузиш, ҷамъоварӣ, мураббаъсозӣ ва низомбандии маводди забонӣ марбут ба истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ифода меёбад. Доктара дар асоси фарҳангҳои тафсирий, дузабона ва соҳавӣ, осори илмӣ, адабиёти марбут ба меъморӣ ва дигар сарчашмаҳои дахлдор корпуси истилоҳоти мавриди таҳқиқро ҷамъоварӣ намуда, онҳоро аз рӯи меъёрҳои муайяни забоншиносии гуруҳбандӣ ва тасниф кардааст. Интиҳоб ва истифодаи усулҳои таҳқиқ, муайян намудани меъёрҳои таҳлили муқоисавӣ ва коркарди маводди забонӣ низ бевосита аз ҷониби доктара анҷом дода шудааст. Дар равиши таҳқиқ доктара хусусиятҳои сохтори истилоҳоти меъморӣ

забонҳои тоҷикӣ ва англисиро мавриди таҳлил қарор дода, навъҳои асосии онҳоро аз рӯйи сохт муайян намудааст. Роҳу воситаҳои ташаккул ва истилоҳсозӣ дар ҳар ду забон таҳқиқ гардида, дараҷаи маҳсулнокии қолабҳои асосии сохторӣ дар ташаккули истилоҳоти соҳаи меъморӣ муайян карда шудааст. Ҳамзамон, хусусиятҳои маъноии истилоҳот, гурӯҳҳои луғавию маъноии онҳо ва муносибатҳои маъноии байни воҳидҳои истилоҳӣ аз ҷониби довталаб таҳлил ва низомбандӣ гардидаанд.

Саҳми дигари шахсии довталаб аз анҷом додани таҳлили муқоисавии маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ иборат буда, дар заминаи он умумият ва тафовутҳои сохторӣ, маъноӣ ва истилоҳсозии ду забони гуногунсохтор муайян карда шудаанд. Довталаб мутобиқати истилоҳоти меъмориро дар ду забон баррасӣ намуда, ҳолатҳои мувофиқати пурра, нопурра ва мавҷуд набудани муодили мустақими баъзе воҳидҳои истилоҳиро муайян кардааст. Дар ин замина хусусиятҳои миллию забонии ташаккул, маъно ва қорбурди истилоҳоти меъморӣ ва роҳҳои ифодаи мафҳумҳои соҳавӣ дар забонҳои муқоисашаванда ошкор карда шудаанд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуктаҳои асосии диссертатсия дар шакли маърузаҳои илмӣ дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ зерин баррасӣ шудаанд: конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Ташаккул ва рушди тарҷумашиносӣ дар 30 соли истиқлолияти давлатӣ”, – Душанбе, 2021; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Забон – падидаи олитарини ҷомеа”, – Душанбе, 2025; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Забони русӣ – забони муоширати байналмилалӣ”, – Хучанд, 2025; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Ҷойгоҳи забони тоҷикӣ дар ҳифзу густариши арзишҳои минтақаи Осиё”, – Душанбе, 2025; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Прагматингвистика, тарҷумаи функционалӣ ва ҳамгироии раванҷҳои таълими забон”, – Душанбе, 2025; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Робиндранат Такур ва мақоми ӯ дар густариши равобити адабии Шарқу Ғарб”, – Душанбе, 2025; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Муаммоҳои муосири филологӣ дар густаришҳои таъсири зеҳни сунъӣ ва нақши омузиши забонҳои хориҷӣ дар таҳкими робитаҳои байналмилалӣ”, – Хучанд, 2026; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои омузиши забоншиносии муқоисавӣ, тарҷумашиносӣ,

адабиётшиносӣ ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ”, – Душанбе, 2026 ва ғайра.

Ҳамчунин, нуктаҳои асосии диссертатсия дар Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи С.Улуғзода ҳангоми хондани лексия аз ҷанҳои луғатшиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ ва амалии нутқи хаттӣ ва шифоҳии забони англисӣ баррасӣ мегардид. Диссертатсия дар ҷаласаи муштараки кафедраҳои филологияи англис, забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ, назария ва амалии забоншиносии ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода (суратҷаласаи №10 аз 11.05.2026) муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯи мавзӯи диссертатсия 1 монография ва 23 мақолаи илмӣ ба нашр расидааст, ки рӯйхати онҳо дар охири автореферати диссертатсияи мазкур оварда шудааст. Аз ин ҷабод 15 мақола дар маҷаллаҳои тақризишавандаи КОА ҚТ ва 8 мақола дар маҷаллаҳои илмӣи дигар ҷоп шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 5 боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳаҷми кори диссертатсионӣ 376 саҳифаи компютерио дар бар мегирад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия муқаблаи мавзӯи таҳқиқ асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ, робитаи таҳқиқ бо барнома ва мавзӯҳои илмӣ муайян гардида, мақсад, вазифа, объекти таҳқиқ, предмет, асосҳои назариявӣ, методҳои таҳқиқ нишон дода шудаанд. Навгони илмӣи таҳқиқ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ, мутобиқати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ муқаррар гардидаанд ва дар бораи интишороти корҳои илмӣ аз рӯи мавзӯи диссертатсия, соҳтор ва ҳаҷми кор маълумот оварда шудааст.

Боби якум таҳти унвони **“Асосҳои назариявии таҳқиқоти истилоҳот дар забоншиносӣ”** аз се фасл ва ду зерфасл иборат мебошад, ки ба масъалаҳои муҳими назариявии истилоҳ ва истилоҳнигорӣ, равияҳои таҳқиқи истилоҳот дар забоншиносии муосир, нақши истилоҳот дар муоширати касбӣ ва ташаққули забони илмӣ бахшида шудаанд. Инчунин, дар боби мазкур моҳияту вазифаҳои истилоҳ ҳамчун воҳиди махсуси вожагонӣ баррасӣ гардида, хусусиятҳои фарқкунандаи он аз дигар воҳидҳои луғавӣ нишон дода мешавад.

Фасли якуми боби мазкур **“Назари забоншиносон доир ба истилоҳ: таъриф ва навъҳои он”** номгузорӣ шуда, дар он андешаҳои забоншиносии гуногунмақтаб ва гуногунравия доир ба таърифи истилоҳ ва навъҳои он матраҳ мегарданд. Истилоҳшиносӣ яке аз соҳаҳои муҳими забоншиносӣ мебошад, ки ба баррасиву омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи истилоҳот машғул аст. Соҳаи мазкур дар забоншиносӣ ҳам дорои аҳамияти назариявӣ ва ҳам аҳамияти амалӣ буда, он ба танзими ҳудуду марзҳои истилоҳот ва дарки ҷанбаи илмии онҳо дар забон мусоидат мекунад.

Забоншиносии австриягӣ Ойген Вюстер дар китобаш *“Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik (Меъёросозии байналмилалӣ истилоҳоти забонӣ дар соҳаи техника, махсусан дар соҳаи электротехника)”* [39] аввалин маротиба масъалаҳои назарияи истилоҳшиносӣ, ҳамгунсозии забони илму техника, банизмдарории мафҳумҳо ва монанди инҳоро матраҳ мекунад. Ӯ зикр мекунад, ки *“Истилоҳоти ҳар як соҳа бояд бар низоми ягонаи мафҳумҳо асос ёбад; танҳо дар ин сурат муошират метавонад равшан ва бидуни нофаҳмӣ бошад”* [39, с. 34]. Маҳз бар асоси андешаву назарияҳо ва корҳои илмии О. Вюстер ISO (Созмони байналмилалӣ стандартҳо) як баҳши алоҳидаеро таҳти унвони ISO/TC 37 (INFOTERM) – Terminology and other language and content resources таъсис медиҳад.

Доир ба мафҳуми *“истилоҳ”* таърифҳои зиёде аз ҷониби забоншиносон ҳам дар даврони классикӣ он ва ҳам дар замони муосир дода шудааст.

Шоистаи зикр аст, ки муҳаққиқи тоҷик М.Ҳ. Султон дар робита ба баҳсу таҳлилҳои забоншиносии болозикр андешаи худро баён намуда, таърифи хеле дақику саҳеҳ ва мушаххаси истилоҳро пешниҳод мекунад: *“Истилоҳ калимаест (ё ибораест), ки тобиши махсуси маъноӣ дошта, дар ҳавзаи амалкарди як соҳа ё илми мушаххас мафҳуми муайянеро ба шакли мучазу дақиқ ифода мекунад ва ҳамзамон бо воҳидҳои дигари забонӣ, ки бо онҳо дар робита қарор дорад, як системаи муназзам ва томи истилоҳро ташкил медиҳад”* [28, с. 11]. Воқеан, таъриф (дефенитсия)-и пешниҳодкардаи М.Ҳ. Султон дар забоншиносии тоҷик ба баҳси забоншиносон дар мавриди он, ки истилоҳ таърифи мушаххаси худро дар забоншиносӣ ҳанӯз пайдо накардааст, ҷавоби хеле дақиқона ва олимона буда, мо аз он пайравӣ мекунем.

Дар зерфасли аввали фасли мазкур, ки **“Робита байни истилоҳ ва мафҳум”** номгузорӣ шудааст, масъалаи мавҷудияти робитаи байни

истилоҳ ва мафҳум мавриди баррасӣ қарор мегирад. Дар пайгирӣ аз ин масъала бармеояд, ки дар забоншиносии муосир ҳанӯз масъалаи мазкур ҳалли худро наёфтааст. Чунончи, забоншиносии муосир К.Я. Авербух бар он назар аст, ки “Истилоҳ – гурӯҳи гунаҳоест, ки бо асоси як будани мафҳуми ифодаёфта ба як синф муттаҳид шудаанд. Аз ин ҷо таърифи хоси истилоҳ низ бармеояд” [2, с.192]. Ҷолиби таваҷҷуҳ аст, ки К.Я. Авербух дар ин шарҳи додаш алоқамандии байни истилоҳу мафҳумро нишон медиҳад. Аз назари ӯ мафҳумҳо ифодакунандаи истилоҳот мебошанд.

Забоншиносии тоҷик профессор М.Х. Султон андешаи худро доир ба робитаи байни истилоҳ ва мафҳум баён намуда, таъкид мекунад, ки истилоҳ бо мафҳум алоқамандии зич дорад, ки чунин робита байни калима ва мафҳум дида намешавад. Ба андешаи ӯ, “истилоҳ дар ҳолате ба миён меояд, ки бар дӯши калимаву вожагони мустаъмал мазмуни мафҳуми илмӣ бор карда шавад” [28, с. 11-12].

Мафҳумҳо дорои сохтори алоҳидаи худ мебошанд, ки аз маънои мафҳумӣ (сигнификат) ва маънои ашёӣ (денотат) иборатанд. “Маънои мафҳумӣ (сигнификат) маҷмуи нишонаҳо ва аломатҳои як ашёро фарогир мебошад, ки бо як калима номгузорӣ мешавад. Маънои ашёӣ (денотат) бошад, гурӯҳ ё синфи як ашёро дар бар мегирад, ки бо калимае ифода меёбад ва таърифи он дар ҳамон як калима ифода меёбад. Аз ин рӯ, муҳаққиқон барои муайян намудани сарҳади байни истилоҳ ва калимаи муқаррарӣ дараҷаи дурустваёнӣ, воқеият ва аниқии онҳоро муайян намудаанд” [4, с. 39].

Дар зерфасли дигари ин фасл масъалаи “**навъҳои истилоҳ**” мавриди назар қарор мегирад. Таъкид мешавад, ки дар бахши истилоҳшиносӣ муҳаққиқон истилоҳотро аз нуктаи назари мутобикат намудани маънои аслии калима бо маънои воқеии истилоҳ ба навъҳои гуногун гурӯҳбандӣ менамоянд. Чунончи, дар робита бо ҳамин масъала Д.С. Лотте, пеш аз ҳама, истилоҳотро ба се навъ чудо мекунад: “1) истилоҳот бо нишонаҳои дуруст; 2) истилоҳоти бетараф; 3) истилоҳот бо нишонаҳои дурӯғин (иштибоҳангез)” [14, с. 24].

Дар фасли дуюм “**Масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии тоҷик**” дар маркази таваҷҷуҳ қарор мегирад. Мусаллам аст, ки забоншиносии тоҷик, аз ҷумла бахши истилоҳшиносӣ, ки муҳимтарин бахш маҳсуб мешуд, дар асри XX хеле инкишоф меёбад. Солҳои 60-70-уми асри XX нахустин рисолаҳои илмӣ доир ба истилоҳоти соҳаҳои гуногун таҳия гардида, ҳимоя мешаванд.

Дар баробари таҳқиқоти бунёдии истилоҳот дар забони адабии муосири тоҷикӣ, ки дар даврони Иттиҳоди Шуравӣ аз ҷониби

забоншиносон Л.Ш. Рачабов, Х.У. Уралов, Я. И. Калонтаров, Н.Ш. Абдуллоев, Т. Чӯраев, Н. Шаропов ва баъзе назарҳои М. Шукуров, Ш.Рустамов ва дигарон рӯи кор омада буд, ҳамчунин дар даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор рисолаҳои илмӣ забоншиносон, аз қабили С. Назарзода, М.Б. Султонов, Т. Шарипов, А. Байзоев, Б.Н. Ҳакимова, Т.К. Чӯраев, Т.С. Шокиров, Ш.И. Ҳайтова, П.Г. Нуров, Қ.Ш. Тураҳасанов, С. Абдулфайзов, З.Ф. Абдуллоева, Н.Н. Худоиева ва дигарон анҷом ёфтааст.

Доир ба масъалаи таърифи истилоҳ ва муайян намудани ҳудуди он, ки дар байни забоншиносони пешин домани андешаи он хеле фарох густарда буд ва ҳаргуна таърифу қоидаҳо ба вучуд омада буданд, С. Назарзода ақидаи худро иброз намуда, 5 хусусияти истилоҳро ошкор месозад [16, с. 41-42].

Муҳаққиқи дигари тоҷик М.Ҳ. Султон мафҳуми “забони илм” ва масъалаҳои назарии истилоҳот, замина ва омилҳои ташаккули истилоҳоти забони тоҷикӣ, усулҳои асосии истилоҳсозӣ, нақши истилоҳоти иқтибосӣ ва тарҷумаи қарзӣ дар тақомули истилоҳот ва монанди инҳоромавриди баррасии хеш қарор медиҳад [27, с. 27].

Ҳамин тавр, таърифҳои, ки аз ҷониби муҳаққиқони муосири тоҷик пешниҳод шудаанд, раванд ва ташаккули низоми муназами истилоҳсозиро дар забоншиносии тоҷик инъикос намуда, метавонанд асоси методологӣ ва назариявии истилоҳнигориро мутобиқ ба стандартҳои илмӣ муосир фароҳам созанд.

Дар фасли дигар **“Меъёрҳо ва усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** масъалаи хеле муҳими истилоҳот – меъёр ё муқаррароти истилоҳсозӣ ва усулҳои ташаккули истилоҳот баррасӣ мегардад.

Бояд қайд кард, ки дар ҷаҳони муосир усулномаи меъёрии байналмилалӣ бо номи “ISO 704: Terminology work – Principles and methods” амал мекунад, ки он принципҳо ва усулҳои асосии кор бо истилоҳот, хусусан меъёрҳои ягона ва услуби сохтани истилоҳотро барои тамоми забонҳо ва фанҳои гуногун муайян мекунад [50]. Ин усулнома аз ҷониби Созмони Байналмилалӣ Стандартизатсия (ISO) таҳия ва таълиф шуда, барои сохтани истилоҳот, муайян кардани мафҳумҳо ва истифодаи онҳо дар забонҳои илмӣ ва забони техникаи ҷаҳонӣ бахшида шудааст.

Дар забоншиносии англис низ чунин меъёр бар асоси ин усулнома ва сарчашмаҳои дигари илмӣ амал мекунад, ки дорои як қатор принципҳои илмӣ ва амалии худ мебошад. Аз ҷумла: precision and unambiguity (дақиқӣ ва яқмаъноӣ); systematic consistency (низоммандӣ);

transparency / semantic explicitness (шафофӣ ва дурустии маъноӣ); classical root formation (иктибос аз юнонӣ ва лотинӣ); brevity and efficiency (кутоҳ ва манфиатнок); acceptability in scientific community (conventionality) (эътирофшуда дар муҳити илмӣ).

Дар забоншиносии тоҷик соли 1936 нахустин маротиба барои сохтан, қабул кардан ва истифодаи истилоҳ “Установкаи терминологияи забони тоҷикӣ” [30] мураттаб мегардад. Ин усулнома то соли 1971 амал мекунад. Соли 1971 дастурамали мазкур бо таҳрири нав таҳти унвони “Принсипҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ” тасдиқ мегардад. Дастурамали мазкур аз 15 банд ё принсипи асосӣ иборат буда, барои меъёрҳои истилоҳсозии забони тоҷикӣ муқаррар шудааст. Аммо аксарияти муқаррароти бандҳои дастурамали мазкур ба замони муосир мувофиқат намекунад. Бинобар ин, забоншиносии тоҷик М.Ҳ. Султон “Усулномаи истилоҳшиносии тоҷикӣ” [28, с.47-61] – ро пешниҳод кардааст, ки мо дар қори худ онро истифода намудем.

Боби дуюм **“Вижагиҳои луғавии низомии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** номгузорӣ шуда, аз чор фасл ва ду зерфасл иборат мебошад. Дар боби мазкур вижагиҳои луғавии истилоҳоти меъморӣ баррасӣ гардида, зикр мешавад, ки онҳо ҳамчун бахши фаъоли вожагони забон зери таъсири омилҳои гуногун инкишоф ёфтаанд.

Дар фасли якуми боби мазкур **“Баррасии умумии низомии луғавии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда”** ном дорад, ки ба таҳлилу баррасии низомии истилоҳоти меъморӣ забонҳои тоҷикию англисӣ нигаронида шудааст.

Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ вобаста ба хусусияти таркиби луғавии меъморӣ, ки истилоҳро муайян карда, мафҳумҳои категориявии мувофиқро ифода мекунад, шартан метавонем ба зернизомҳои умумиистеъмоӣ, умумиилмӣ ва истилоҳот тасниф намоем.

Бояд қайд кард, ки низомии луғавии истилоҳоти меъморӣ дар вожагони забони адабии тоҷикӣ ҷойгоҳи муқаммалӣ худро наёфтааст ва тасниф намудани он низ душворихоро пеш меоварад. Ҳамин аст, ки онҳо дар луғатҳои тафсирий ҳамчун истилоҳи соҳаи меъморӣ ишора нашудаанд. Чунончи, вожаҳои *“равоқ, боронгир, баркаш, болохона, гуландоз, гунбадхона, гуниё, гурбарав, девор, димна* ва ғайра” [45, с.78-455] на ҳамчун истилоҳи меъморӣ ишора шудаанд.

Аммо дар забони англисӣ ин масъала қариб роҳи ҳалли худро ёфта, барои соҳаи меъморӣ чандин фарҳангҳои тафсирий таҳия шудааст.

Фасли дуҷуми боби дуҷум “**Истилоҳоти таърихӣ (историзмҳо)-и соҳаи меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” ба масъалаи истилоҳоте дар соҳаи меъморӣ, ки дар тури таърих дар забонҳои муқоисашаванда ташаккул ёфтаанд ва бо мурури давр бархе аз онҳо аз истифода баромада ба таркиби луғавии забон дохил шудаанд ва бархе боз ҳама шудаанд, бахшида шудааст. Чунин истилоҳот бо номи “истилоҳоти таърихӣ” таҳлил мешаванд. Фасли мазкур аз ду зерфасл таркиб ёфтааст. Зерфасли аввал бо номи “**Истилоҳоти таърихӣ меъморӣ забони тоҷикӣ**” доир ба истилоҳоте маълумот медиҳад, ки дар як марҳилаи муайяни таърихӣ бар асоси ягон рӯйдоди таърихӣ дар забони тоҷикӣ ба вуҷуд омадаанд ва муддати зиёд мавриди истифода қарор гирифтаанд. Чунончи, калимаи “**диж**” (қалъа, бинои баланд ва муҳофизатӣ) яке аз истилоҳоти қадимист, ки дар забони форсии миёна *diz/diž*, форсии бостон дар шакли *dizā* муштак аз решаи *daiz* ба маънои “анбоштан, рӯи ҳам чидан, барафроштан, девор кашидан” [49, с.1314], вуҷуд дошта, имрӯз дар шакли “равоқи шаҳр” ё деворбандии махсус – *тавора* истифода мешавад. Сарчашмаҳо нишон медиҳанд, ки дар давраи Ҳахоманишиён ва Сосониён сохтори “**диж**” ҳамчун маркази муҳофизатии шаҳр шинохта мешуд. Дар шаҳрҳои қадими тоҷикон Самарқанду Бухоро ва Хучанд то имрӯз боқимондаҳои чунин равоқҳо ба назар мерасанд.

Истилоҳи таърихӣ, ки марбут ба соҳаи меъморӣ мебошад ва баромади таърихӣ он дар байни забоншиносон бахсҳои зиёдро ба миён овардааст, ин истилоҳи “**балкон**” аст. Мусаллам аст, ки истилоҳи “**балкон**” ба забони тоҷикӣ аз забони русӣ ворид гардидааст. Аммо дар забони русӣ низ он аз вожаи “**balcone**”-и забони италияӣ дар асри XVIII ва ё “**balko**”-и фаронсавӣ ворид шудааст. “Решаи вожаи “*балкон*” ба “*balko*”-и забони олмонӣ қадим рабт дода мешавад” [12].

Аммо ба забони италияӣ иқтибос шудани онро муаллифи фарҳанги “Большой словарь иностранных языков” [43] аз вожаи “**болкона**”-и тоҷикию форсӣ тасдиқ қардааст.

Далели мавҷудияти истилоҳи меъморӣ “**болкон**” - ро дар шакли “**болкона ё полкона**” байтҳои зерини маликушшуарои соҳибқирон Рӯдакӣ тасдиқ мекунанд:

“Биҳишт оинсароиро бипардохт,
Зи ҳар гуна дару тимсолҳо сохт.
Зи уду чандан ўро остона,

Дараш симину заррин *болкона* (Рӯдакӣ)” [17, с.57].

Зерфасли дувум бо номи “**Истилоҳоти таърихӣ меъморӣ забони англисӣ**” доир ба истилоҳоте маълумот медиҳад, ки дар як

марҳилаи муайяни таърихӣ бар асоси ягон рӯйдоди таърихӣ дар забони англисӣ ба вучуд омадаанд. Истилоҳоти меъморӣ дар забони англисӣ таърихи хеле қадима дошта, дар давраҳои гуногуни таърих ба вучуд омадаанд. Чунончи, давраи бостон барои ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забони англисӣ заминаҳои мустақам мегузорад. Тибқи маълумоти сарчашмаҳои меъмории ин даврон бештар бо дин ва сиёсат алоқаманд будааст. Масалан, дар Аврупо, аз ҷумла дар Англия, бо сохтмони калисоҳои истилоҳоти махсуси он низ дар забони англисӣ ба вучуд меоянд.

Дар таърихи забоншиносии англис манбаи пайдоиши историзмхоро ба таври зер гурӯҳбандӣ мекунанд, ки пайдоиши истилоҳоти таърихии меъморӣ низ ба онҳо марбутанд:

1. Меъмории англосаксонӣ (асрҳои V–XI), ки қадимтарини истилоҳоти таърихии англисӣ аз ин давра сарчашма мегирад: **mead hall** “толори ҷамъиятии қабилавӣ”, **burgh** “шаҳраки истеҳкомдор”, **stockade** “девори муҳофизатии ҷӯбин”, **palisade** “ҳисори муҳофизатии ҷӯбин” ва ғайра;

2. Таъсири истилоҳи норманҳо (асрҳои XI–XIII): **castle** “қалъа”, **donjon** “бурҷи асосии қалъа”, **turret** “бурҷи хурд”, **barbican** “истеҳкоми назди дарвоза”, **parapet** “деворчаи муҳофизатӣ”, **vault** “тоқ” ва ғайра;

3. Таъсири меъмории готикӣ (асрҳои XII–XVI): **lying buttress** “таъғоҳи камонӣ”, **triforium** “трифорий”, **clerestory** “қатори тирезаҳои болоӣ”, **rib vault** “тоқи қабурғадор”, **rood screen** “пардаи қурбонгоҳ”, **nave** “толори марказии калисо”, **apse** “меҳроб” ва ғайра;

4. Меъмории Тюдор ва Элизабети (асрҳои XV–XVII): **half-timbering** “усули сохтмони нимҷӯбин”, **great chamber** “толори бузург”, **long gallery** “галереяи дароз”, **oriel window** “тирезаи барҷастаи овезон” ва ғайра.

Дар фасли сеюми боби дуюм “Истилоҳоти нав (неологизмҳо)-и меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” доир ба ташаккул ва пайдоиши истилоҳоти нав дар соҳаи меъмории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маълумот медиҳад. Меъморӣ яке аз соҳаҳои пешрафта дар замони муосир буда, пайдарпай методологияи нав онро ҳамроҳӣ менамояд ва дар асоси он маводу масолеҳи навин рӯи кор омада истодаанд, ки бо номҳои нав дар байни ҷомеа муаррифӣ мегарданд. Муҳаққон низ ҳаминро таъкид мекунанд, ки пайдоиши истилоҳоти нав дар соҳаи меъморӣ тақозои замон аст: “Меъмории муосир забони навро талаб мекунад, ки динамикаи замони моро инъикос кунад” [34, с. 35]. Чунончи, дар забони англисӣ ва ҳамзамон муодили онҳо дар забони тоҷикӣ: **vector graphics** “графикаи векторӣ”, **3D modeling**

“моделҳои 3D”, *parametric design* “таърихи параметри”, *generative design* “таърихи генеративӣ”, *algorithmic design* “таърихи алгоритмӣ”, *parametric design* “таърихи параметри”, *additive manufacturing* “истеҳсолоти афзуданӣ (3D-печать)” ва монанди инҳо мафҳумҳову истилоҳоти нав мебошанд, ки дар майдони истилоҳоти меъморӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ҷилва даромадаанд.

Истилоҳоти нави меъморӣ (нави истилоҳот) дар баробари тағйир ёфтани ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таҳаввул ёфта, дар робита ба ниёзҳои ҷомеа инкишоф меёбад ва онро инъикос мекунад.

Дар фасли чорум – “**Маншаи ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда**” сарчашмаи пайдоиши истилоҳот: асли (худӣ) ё иқтибосӣ баррасӣ мегарданд. Зикр мегардад, ки истилоҳоти меъморӣ, ҳамчун пуле миёни таърих, забон ва фарҳанг буда, он аз умқи гузаштаи дур реша мегирад. То имрӯз дар забон истилоҳоте аз соҳаи меъморӣ истифода мешаванд, ки онҳо вожаҳои асли буда метавонанд. Ҷунончи, вожаҳои ибораҳои зерини сирф тоҷикӣ таркиби истилоҳоти соҳаи меъморӣ забони тоҷикиро ташкил медиҳанд: *ангора*, *андоза*, *баландошӯна*, *бар*, *баркаш*, *барнома*, *баромадгоҳ*, *барҳои сутун*, *бодгир*, *бодпар*, *бодрас*, *бодхона*, *боло*, *болиштак*, *болкона/полкона*, *болонӯш*, *болор*, *болори боздошта*, *болори овезон*, *бом*, *боми дупушта*, *гунбаз*, *гурбарав*, *даҳлез*, *дарвоза*, *шоҳтир*, *шоҳтири одӣ*, *шоҳа*, *шомӣна*, *ҳаштгӯша*, *ҳола* ва ғайра.

Дар забони англисӣ низ истилоҳоти соҳаи меъморӣ аз бунёди луғавии забон хеле фаровон гирифта шудаанд, ки аксарияти онҳо имрӯз на танҳо дар забони англисӣ, балки дар дигар забонҳо, аз ҷумла дар забони тоҷикӣ низ ҳамчун иқтибос истифода шуда истодаанд. Ба калимаҳои аслии забони англисӣ, ки ҷунистоҳои соҳаи меъморӣ дар забони англисӣ истифода мешаванд, метавон истилоҳоти зеринро мисол овард: ***abacus*** “боша, овашк”, ***accolade*** “тоқи ороишӣ”, ***aisle*** “роҳрав”, ***apron*** “пештоқ”, ***arcade*** “қаторравок, силсилатоқ”, ***arch*** “равок”, ***area*** “ҳавлӣ; майдони назди бино”, ***articulation*** “таркиббандии меъморӣ”, ***attic*** “болохона; ошӯнаи болохона”, ***baluster*** “сутунчаи нақшини панҷара” ва ғайра.

Иқтибосшавӣ худ як раванде аст, ки дар натиҷаи эҳтиёт пайдо шудан дар ин ё он забон ба истилоҳе ба амал меояд. Профессор Ҳ. Маҷидов сабабҳои таърихӣ иқтибосшавиро дар забони тоҷикӣ ба таври зерин шарҳ додааст: “Сабабҳои таърихӣ иқтибосшавии калимаҳо дар забонамон ниҳоят гуногунанд. Ба ин ҷумла, борҳо аз ҷониби аҷнабиён забт гардидани сарзамини азалии мардуми тоҷик – Осиёи Миёнаро номбар кардан мумкин аст. Ҷунончи, дар давраҳои гуногунӣ

таърихӣ аз чониби юнониён, арабҳо ва қabilaҳои мухталифи турку муғул истило шудани ин кишвар дар забонамон ҳам бетаъсир намондааст. Ҳамзистии бисёрасраи халқҳои гуногун низ боиси гузаштани калимаҳо аз як забон ба забони дигар мегардад” [15, с. 95]. Воқеан, ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам забони англисӣ вожаву истилоҳоти иқтибосӣ бо роҳҳои гуногун ворид шуда, боиси пурра шудани таркиби луғавии ин забонҳо аз ҳисоби калимаҳои бегона шудааст.

Дар забони тоҷикӣ асосан вожаҳои меъморӣ дар асрҳои миёна аз забони арабӣ ворид шудаанд. Чунончи, *айвон, арақа, аҳром, банно, бурҷ, дайр, димна, доира, идора, иҷро, иморат, иншоот, иттифоқ, истеҳком, қалъа, қатъ, қоида, қолиб, қубба, қубур, кунгура, лавҳа, лоиҳа, мадраса, макон, мактаб, мавҷ, манор, манора, мраморӣ, марҷон, маскан, масҷид, масолеҳ, матбах, мақбара, маъбад, майдон, меъмор, меҳроб*.

Бо ташкили Ҷумҳурии Шуравии Тоҷикистон дар соли 1929, забони русӣ ба сифати забони илму маъмурият ҷойгоҳи баланд гирифт. Дар ин давра бисёре аз истилоҳоти меъморӣ ба воситаи иқтибос аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардиданд.

Масалан, калимаи “арматура” (аз русӣ: арматура – қисмҳои металли дарунсохти бетон), “бетон”, “панел”, “карниз” ва дигар калимаҳо аз забони русӣ бевосита иқтибос шуда, ҷойгузини истилоҳоти мардумӣ гардиданд. Дар айни ҳол, бисёре аз ин истилоҳот бо овониҳои забони тоҷикӣ мутобиқ шуда, мавриди истифодаи ҳам мутахассисон ва ҳам омма гардидаанд.

Дар забони англисӣ аз забонҳои юнонӣ, латинӣ, олмонӣ, фаронсавӣ ва италиявӣ истилоҳоти зиёди меъморӣ иқтибос шуда, ба ин забон мутобиқат пайдо намудаанд. Чунончи, аз забонҳои юнонӣ ва латинӣ калимаву ибораҳои зер иқтибос шудаанд: **facade** – *façade* “намои бино”, **chateau** – *château* “дарбор, қалъа, кӯшк”, **mansion** – *maison* “хонаҳои бошукӯҳи алоҳидаи шахсӣ”, **cottage** – *cote / cottage* “коттеҷ, хонаи хурди дуқабата”, **portico** – *portique* “галерея ё қаторсӯтуни пӯшидашудаи роҳрав”, **parapet** – *parapet* “девори поёнии муҳофизӣ дар кунҷҳои сақф ё балкон” ва ғайра.

Ба ҳамин монанд, метавон истилоҳоти соҳаи меъмориро мисол овард, ки аз забонҳои фаронсавӣ ва италиявӣ ба забони англисӣ иқтибос шудаанд: **balconet** “полкони хурди панчарадошта”, **ball flower** “орози гулгунчамонанд”, **brise soleil** “офтобшкан”, **fan vault** “тоқи бодбезакшакл”.

Сарчашмаҳо нишон медиҳанд, ки соҳаи меъморӣ аз даврони қадим ташаккул ёфта, ҳамчун як санъати эстетикӣ байни фарҳангҳо ва тамаддунҳои гуногун мубодила мешуданд. Ҳамин ҳолат боиси ҳаракати истилоҳоти меъморӣ аз як забон ба забони дигар мегардид. Дар замони муосир дар ҳошияи ҷаҳонишавӣ ва ҳамкориҳову ҳамҷавории кишварҳо, ҳамчунин рушди технологияи инноватсионӣ истилоҳоти меъморӣ хусусияти байналмилалӣ касб карда, аз як забон ба забони дигар иқтибос шуда истодаанд.

Боби сеюм **“Таснифоти мавзуии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** номгузорӣ шуда, аз ҳафт фасл мураттаб шудааст. Дар ин боб истилоҳоти меъморӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз назари мавзӯӣ ба гурӯҳҳо тасниф мешаванд, ки ҳар як гурӯҳ дар навбати худ ба зергурӯҳҳо тақсим мешаванд.

Дар зерфасли якум **“Доир ба гурӯҳи мавзуии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда”** маълумот дода мешавад. Барои муайян намудани сохтори мантиқию мафҳумии ҳар гуна низоми истилоҳот таснифоти он дар истилоҳшиносӣ нақши муҳимро мебозад.

Дар таснифот, пеш аз ҳама тақсимои зинавии объектҳо, равандҳо ва падидаҳо бар асоси умумияти як гурӯҳ ва фарқияти онҳо аз гурӯҳи дигар бо нишонаҳои муҳиму илмӣ анҷом дода мешавад ва ин имкон медиҳад, ки истилоҳоти ин ё он соҳаро бо низоми муайян тартиб диҳем.

Муҳимтарин таснифотҳоеро, ки аксари забоншиносон анҷом медиҳанд – таснифоти мавзӯӣ ва луғавӣ-маъноӣ мебошад. Гурӯҳи мавзӯӣ маҷмуи калимаҳоеро фаро мегирад, ки аз ҷиҳати шакл, сохтор ва пайдоиш гуногун буда, ба як мавзӯи мушаххаси соҳавӣ ё воқеӣ марбут мебошанд. Чунончи, М.И. Степанова зикр мекунад, ки “Гурӯҳи мавзӯӣ – маҷмуи калимаҳоест, ки бар асоси умумияти маъноӣ ашёӣ муттаҳид шудаанд, вале на дар асоси наздикии сохторӣ ё калимасозӣ (воситаҳои сохтшавӣ)” [26, с.21].

Дар робита ба назарҳо ва андешаҳои муҳаққиқон истилоҳоти меъмориро на ба синфҳо, балки мустақиман ба 6 гурӯҳи мавзуии зерин тақсим намудем: намуди биноҳо, услубҳои меъморӣ, унсурҳо ва ҷузъиёти сохторӣ, масолеҳи сохтмонӣ, унсурҳои оришӣ ва шаҳрсозӣ ва нақшакашӣ.

Фасли дуюми боби сеюм **“Гурӯҳи мавзуии “Намуди биноҳо”**” ном дошта, дар он номҳои навъҳои гуногуни тамоми биноҳо ва иншоотҳо аз рӯи алоқаҳои лексикӣ мавзӯӣ бо ҳам муттаҳид карда мешаванд. Дар ин ҳолат, байни истилоҳоти дохили ҳамин гурӯҳи мавзӯӣ робитаҳои гуногун ба вуҷуд омада, онҳоро метавон бар асоси мақсаду вазифа ва мансубияту созмонёбӣ ба ду навъ чудо кард:

1. Биноҳо аз рӯи вазифа ва мақсади истифодабарӣ;
2. Биноҳо аз рӯи созмонёбӣ.

I. Биноҳо аз рӯи вазифа ва мақсади истифодабарӣ

Биноҳо аз рӯи вазифа ва мақсади истифодабарӣ дар навбати худ метавонанд ба: а) биноҳои истиқоматии шахсӣ ва оммавӣ; б) биноҳои марбут ба корхонаҳои саноатӣ ва хоҷагидорӣ тақсим шаванд, ки ҳар кадом навъи биноҳо дорои истилоҳоти махсуси худ мебошанд ва онҳоро бар асоси ҳамин гурӯҳбандӣ метавон тасниф кард:

А) истилоҳоте, ки биноҳои марбут ба истифодаи одамонро тасниф мекунанд. Ба ин навъи истилоҳот биноҳои истиқоматии шахсӣ ва оммавӣ дохил мешаванд. Чунончи, дар забони тоҷикӣ: *хона, китобхона, донишгоҳ, беморхона, меҳмонхона, дорухона, сартарошхона, тарабхона, кошонаи ҳусн, мағоза, фурӯшигоҳ, фурудгоҳ, хобгоҳ, озоишгоҳ, масҷид* ва ғайра; дар забони англисӣ: *detached - house, block-house, private - residence, mess room, dining room, building, palace, cottage, wain - house, civil building, mud - house, castle, cabin, domestic building*;

Б) истилоҳоте, ки биноҳои марбут ба корхонаҳои саноатӣ ва хоҷагидориро тасниф мекунанд. Чунончи, дар забони тоҷикӣ: *фабрикаи қаннодӣ, сеҳи ҷӯроббофӣ; ферма, корхонаи сементбарорӣ, оғилхона, мурғхона* ва ғайра; дар забони англисӣ: *hotbed, works, workshop, factory, furriery, plant, boilerroom, dairy farm, greenhouse, forcing bed, farm*.

Дар баробари таснифи биноҳо аз рӯи вазифа ва мақсади истифодабарӣ инчунин, аз рӯи созмонёбӣ низ тасниф мешаванд, ки истилоҳоти ҷудогонаи худро доранд. Чунин навъи истилоҳот, ки ба созмонёбии биноҳо рабт дошта бошад, дар ҳарду забони муқоисашаванда, ҳам забони тоҷикӣ ва ҳам забони англисӣ баръало ба назар мерасанд.

Биноҳо аз рӯи созмонёбӣ гуфта навъи биноҳое дар назар дошта мешаванд, ки вобаста аз кадом масолеҳ сохтани онҳо номгузорӣ шудаанд. Чунончи: бинои аз санг сохташуда: *хонаи сангӣ, бино (хона)-и мәрмәрӣ; бинои сангхороӣ; stone building, marble building, granite building*; бинои аз ҷӯб сохташуда: *хонаи ҷӯбин, хонаҳои финнӣ; block-house, log-house* (хонаи аз ҷӯби калон сохташуда), *cabin, hut, shack, peasant house*; бинои аз гил сохташуда: *хонаи гилин, хонаи похсагӣ; cob-house, adobe, wattle-house*; бинои аз бетону хишт сохташуда: *хонаи бетонӣ, хонаи панелӣ; lanet-tube-house*; иқоматгоҳи аз гилему чодир тайёршуда: *чодир, хиргоҳ, хайма; tent, marquee*; иқоматгоҳи аз шоху барг сохташуда: *чайла, коза; hut, small cabin*.

Фасли сеюми боби сеюм “**Гуруҳи мавзуии “Услубҳои меъмории**” ном дорад. Услубҳои меъмории ҳанӯз дар даврони хеле қадим дар тамаддуни Мисри Қадим (аввалин хонаҳои дуошӯна маҳз дар Мисри Қадим пайдо шуда буд), Юнони Қадим, Рими Қадим, Эрони Қадим, Чини Қадим ба вуҷуд омада буданд ва услубҳои баъдӣ, ки дар даврони миёна ва муосир рушд ёфтанд, тахти таъсир ҳамон услубҳои қадим ташаккул ёфтанд. Бинобар ин, гуруҳи мавзуии “Услубҳои меъмории”-ро, пеш аз ҳама ба аврупоӣ ва шарқӣ ҷудо мекунем.

1. Услубҳои меъмории аврупоиро муҳаққиқон бадавраҳо ҷудо кардаанд: а) давраи классикӣ; б) давраи мувофиқати услубҳо; г) давраи муосир ё модерн.

а) давраи классикӣ (antiquity / classical and pre-modern styles): готика / gothic, эҳё (ренессанс) / renaissance, барокко / baroque, рококо / rococo, классикӣ / classicism, ампири / empire style, романтизм / romanticism.

б) давраи мувофиқати услубҳо: эклектика / eclecticism, рационализм / rationalism, конструктивизм / constructivism, саноатӣ / industrial, ампири сталинӣ (ё монументалӣ).

в) давраи модерн ва муосир(modern and contemporary styles): услубҳои модерни меъмории/ modern architecture (баухаус (bauhaus), интернационализм (international style), услуби муосир/ contemporary styles.

2. **Услубҳои меъмории шарқӣ.** Услубҳои шарқии меъмории низ бо номҳои хоси худ маълум будаанд, ки ҳамчун сабк бархе аз онҳо дар робита ба ҷойи пайдоишашон истифода мешуданд: сабкҳои порсӣ (форсӣ), сабкҳои портӣ, сабкҳои хуросонӣ, сабкҳои розӣ, сабкҳои озарӣ, сабкҳои исфаҳонӣ, сабкҳои барвақтӣ, сабкҳои орошӣ, сабкҳои мураккаб, сабкҳои калонҳаҷм, сабкҳои навӣ маҳаллӣ [21, с.189].

Бояд қайд кард, ки дар таҳқиқоти меъмории Осиёи Марказӣ ва қаламрави таърихӣ тоҷикон даврабандии ягонаи “сабкҳои меъмории тоҷикон” пешниҳод нашудааст. Муҳаққиқон рушди меъмории минтақаро бештар аз рӯи давраҳои таърихӣ ва сулолаҳои ҳукмрон таъриф мекунанд, зеро ҳар як давра бо хусусиятҳои хоси сохторӣ, тарҳрезӣ ва орошӣ фарқ мекунад. Аз ин рӯ, дар адабиёти илмӣ бештар чунин даврабандӣ ба назар мерасад: меъмории давраи Сомониён (асрҳои IX–X); меъмории давраи Қарохониён ва Ғазнавиён (асрҳои X–XII); меъмории давраи Ғуриён (асрҳои XII–XIII); меъмории давраи Темуриён (асрҳои XIV–XV); мактабҳои меъмории Бухоро ва Хива (асрҳои XVI–XIX).

Фасли чоруми боби мазкур “Гурӯҳи мавзуии “Унсурҳои меъморӣ ва ҷузъҳои сохторӣ” ном дорад. Ба ин гурӯҳ истилоҳоте дохил мешаванд, ки қисмати бино ва шаклҳои меъмориро ифода мекунад. Истилоҳоти мазкур дар сохтмон, таҳлили бино, тарроҳӣ ва баҳогузори муҳим маҳсуб меёбанд. Истилоҳоти мазкур хоси ин гурӯҳ мебошанд: *пойдевор/ foundation, девор/ wall, Ҷарш/ floor, нӯшиш (сафол)/ covering / cladding, сақф (дарун)/ vault(ceiling), бом (берун)/ roof, равзана/ window, дар/ door, нештоқ / pediment* ва ғайра.

Бояд хотиррасон кард, ки аксари унсурҳои меъморӣ ҳамзамон унсурҳои сохторӣ низ мебошанд. Чунончи, *сутун, гунбаз, қаторсутун, девор, Ҷарш, бом, равзана* ва ғайра вобаста ба вазифаашон метавонанд ҳам унсури меъморӣ ва ҳам сохторӣ бошанд.

1. Унсурҳои меъморӣ: нештоқ (фронтон) / pediment – шакли секунҷа, ки дар қисми болоии бино, одатан болои сутунҳо ҷойгир аст; *сутун / column* – сутуни баланди гирд, ки сақф ё қисми дигарро нигоҳ медорад.

2. Ордерҳо ва навъҳои он (унсурҳои сохторӣ ва меъморӣ): ордер / order – низоми муттаҳидаи сутун ва ороишоти онҳо мебошад. Ордер асосан тарзи сохтани сутун ва қисмҳои болоии онро муайян мекунад. Ордер “ҳамчунин қоида ё услуби классикӣ барои сохтани сутунҳо ва зебо кардани онҳо буда, аз се қисми асосӣ иборат аст: *поя (base)* – қисми поёни сутун, *танаи сутун (shaft)* – устуворнаи сутунва *боша (capital)* – қисми болоии сутун, ки оро дода мешавад” [47, с. 167].

3. Унсурҳои меъморие, ки шакл ва сохтори биноро оро медиҳанд: намо (фасад) / façade – намуди зоҳирии бино; *интерер / interior* – дохили бино ва тарроҳии он; *қабат / зина / tier / layer* – сатҳи амудии бино (қабатҳо);

4. Унсурҳои берунии меъморӣ ва боғҳо: партер / parterre – қисми поёнии боғ, бо нақшаи симметрӣ; *хуёбонкӯча (эспланада) / esplanade* – майдони кушоди ҳамвор.

5. Унсурҳо, шакл ва услубҳои сохторӣ: сохти синҷӣ (фахверк) / half-timbered (fachwerk) – усули сохтмони девор бо ҷӯб ва гил; *ҳаштгӯша / октагон / octagon* – шакли 8-гӯша (истиғода дар манораҳо ё гумбазҳо);

6. Меъёр ва зебоии меъморӣ: доминанта / dominant architectural form – унсуре, ки диққати асосиро ба худ ҷалб мекунад (масалан, манора ё гумбаз); *таносубҳо / proportions* – муносибати андозаи қисмҳои бино; *таносуби тиллоӣ / golden ratio* – таносуби математикӣ барои зебоии тасвирӣ.

Фасли панҷуми боби сеюм “Гурӯҳи мавзуии “Масолеҳи сохтмонӣ” ном дорад. Ба гурӯҳи мавзуии зерин истилоҳоте дохил мешаванд, ки онҳо ҳамчун масолеҳи меъморӣ роиҷ мебошанд. Чунончи: *зардеворӣ / wallpaper, ранг / paint, гилемча (мукет) / carpet, чӯб / wood, санг / stone, хишт (оҳар) / brick, ғач / plaster, қошӣ / tile, сафолот (керамик) / ceramic* ва ғайра.

Истилоҳоти мазкур ҳарчанд дар маҷмуъ масолеҳи меъморӣ номида шаванд ҳам, аммо онҳоро мутахассисони соҳа ба чанд гурӯҳи дигар ҷудо мекунанд:

1. Масолеҳи сохтмонӣ (сохторӣ / асосӣ). Ин навъи масолеҳ асоси конструктивии бино махсуб меёбад: *хишт (оҳар) / brick, санг / stone, чӯб / wood, филиз / metal, хамир (малот) / mortar, ғач / plaster, деворалавҳаи ғачӣ / gypsum panels* ва ғайра.

2. Маводҳои ёрирасон (техникӣ / пайвандӣ): Ин навъи масолеҳ барои пайвасти кардан ва тоза кардан истифода мешавад: *ширеш (часб, часнак) / adhesive, обкунанда (ҳалкунанда) / solvent* ва ғайра.

3. Ашёҳои ороишӣ ё функционалӣ. Ба ин гуруҳ мебел ва таҷҳизот, масолеҳи ороишӣ ва рӯйпӯшҳо, унсурҳои сохтории дохилӣ, равшанӣ ва равшанидиҳӣ ва унсурҳои тасвирӣ ва услубӣ дохил мешаванд. Бояд таъкид кард, ки мебел масолеҳи бевоситаи муҳимми меъморӣ дохил ба шумор меравад:

а) мебел ва таҷҳизот (furniture & fixtures): *миз, курсӣ, кат, ҷевон / table, chair, bed, cabinet, рафҳо ва тахтаҳо, ҷароғҳо / lighting fixtures;*

б) масолеҳи ороишӣ ва рӯйпӯшҳо (Finishes & Coverings): *зардеворӣ / wallpaper, ранг / paint, гилем / carpet, ламинат, чӯбфарш / laminate, parquet, қошӣ, сафолот / tile, ceramic; шиша, оина / glass, mirror; тиреза ва пардаҳо / windows & curtains; фарши терраззо / terrazzo; тавора ва деворалавҳаҳо;*

в) унсурҳои сохтории дохилӣ (Interior structural elements): *деворҳои дохилӣ (ҷудокунанда) / partition walls; сақф ва равшанидиҳӣ / ceiling and lighting; зинапоя / staircase; тоқ ва равзанаҳои дохилӣ / vault and skylights;*

г) равшанӣ ва равшанидиҳӣ (lighting): *ҷароғҳои шифтӣ, деворӣ ва рӯймизӣ / ceiling, wall, and table lamps; системаи равшанидиҳии амалӣ ва ороишӣ / functional and decorative lighting system; равшании табиӣ аз равзанаҳо / natural light from skylight.*

Фасли шашуми ин боб “Гурӯҳи мавзуии “Унсурҳои ороишӣ”” ном дорад. Ба ин гурӯҳ нақшаҳо, шаклҳо ва тасвирҳое, ки ба ороиши унсурҳои меъморӣ марбутанд, оварда мешаванд. Истилоҳоти ороишҳои меъморӣ пурра бар асоси истилоҳоти меъморӣ аврупоӣ

корбаст мешавад, ки дар ин чо бархе аз истилоҳот тарҷуманашаванда буда, дар ҳамон шакл дар забони тоҷикӣ истифода мегарданд, аммо бархе муодили тоҷикии худро доранд, ки меъморон ва мутахассисон онро истифода мекунанд. Чунончи: *ангора* (эскиз, нақша) / *sketch plan* (rough draft (drawing)); *акант* / *acanthus*; *сихоҳан* (арматура) / *rebar* (reinforcement); *сутуни аттиқӣ* / *attic order*; *зеҳҷӯб* (бағем) / *baguette*; *шомиёна* (балдахин) / *baldachin* (ciborium), *тасвири барҷаста* (барелеф) / *bas-relief* ва ғайра.

Гурӯҳи мавзуии “Унсурҳои ороишӣ” дорои истилоҳоти хеле зиёд буда, вожаҳои фаро мегарданд, ки аксар ҳоси ороиши услуби классикии ҷаҳонӣ мебошанд. Аз ин рӯ, онҳо бештар дар забонҳои дунё дар шакли асл истифода шуда, ба меъёрҳои фонетикии забонҳои гуногун мутобиқ шудаанд. Аз ҷумла, дар забони тоҷикӣ низ истилоҳоти зиёди унсурҳои ороишӣ дар шакли асл истифода мешаванд. Аммо бархе аз истилоҳот дар забони тоҷикӣ муодили худро доранд, ки бар услуби меъморӣ тоҷикӣ асос ёфтаанд: *capital* (капител) – *боша*; *cordon* (кордон) – *шериҷа*; *coupled column* (лиерна) – *ҷуфтсутун*; *gable* – *сарӣ синҷ*; *tongues* – *забончаҳо* ва ғайра.

Ҳамаи ҳафтуми боби сеюм “Гурӯҳи мавзуии “Шаҳрсозӣ ва лоиҳакашӣ” ном дорад. Ба гурӯҳи мавзуии “Шаҳрсозӣ ва лоиҳакашӣ” истилоҳоте дохил мешаванд, ки ба идоракунии ва ташкили инфрасохтор, банақшагирии фазои шаҳрӣ, истифодаи замин ва сохтмони муҳити зисти шаҳрӣ ва ғайришаҳрӣ рабт доранд. Чунончи: *нақшаи умумӣ* / *master plan*, *таворабандӣ* (зонирование) / *zoning*, *нақшакашии ҷузъӣ* / *detailed planning*, *ҳудуд* / *territory* ва ғайра.

Боиси қайд аст, ки *шаҳрсозӣ* / *urban planning* дар меъморӣ раванде мебошад, ки “ба созишҳои фазои шаҳрҳо ва гирду атрофи онҳо, инфрасохтор, манзили зист ва минтақаҳо машғул мебошад” [47, с.123].

Боби чорум “Таҳлили маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” номгузорӣ шуда, аз се ҳафт ва ҳафт зерҳафт мураттаб шудааст. Дар ин боб сохтори маъноии яке аз зернизоми махсуси луғавӣ – истилоҳоти меъморӣ, ки дар он мафҳумҳо бо воқеиятҳои фарҳангӣ ва касбӣ зич алоқаманданд, мавриди таҳлил қарор мегарданд.

Дар ҳамаи аввали боби мазкур, ки “Доир ба мафҳуми “майдони маъноӣ” ва шаклҳои он” номгузорӣ шудааст, ба таври муфассал оид ба мафҳуми мазкур иттилоъ дода мешавад. Зикр мегардад, ки дар маъношиносӣ (семасиология) се воҳид (ё сатҳ): маъноӣ (semantic), луғавӣ-маъноӣ (lexical-semantic) ва майдони маъноӣ (semantic field)

мавриди истифода қарор дорад. Ин се истилоҳи мазкур аз якдигар фарқи назариявӣ ва амалӣ дошта, дар қорбурди забоншиносӣ, баҳусус дар маъношиносӣ онҳо ба се сатҳи таҳлили маъно, ки аз ҳам тафовут доранд ва гуногунсатҳанд, дахл мекунад.

1. Воҳиди маъноӣ (semantic) мафҳуми умумӣ ва васеъ дошта, ба ҳар гуна маънӣ – луғавӣ (маъноӣ калима), грамматикӣ (ҷумла, морфология, синтаксис), контекстӣ (матн) дахл дорад. Инчунин, дар сатҳи маъноӣ метавонад маънии фаҳмишии когнитивӣ ва маънии ишоравии прагматикӣ мавриди таҳлил қарор гирад.

2. Воҳиди луғавӣ-маъноӣ (lexical-semantic) мафҳуми маҳсус ва маҳдудтар буда, дар он танҳо маънии калимаҳо (лексемаҳо) мавриди таҳлил қарор мегиранд. Муҳаққиқони англисзабон воҳиди луғавӣ-маъноиро ба таври зер зикр мекунад: “Семантикаи луғавӣ ба маъноӣ воҳидҳои луғавӣ – яъне калимаҳои ҷудогона ва робитаҳои байни онҳо саруқор дорад” [38, с.111].

3. Майдони маъноӣ (semantic field) воҳиди дигари таҳлили маъноӣ буда, он гурӯҳи калимаҳоеро мавриди таҳлил қарор медиҳад, ки дар як низоми маъноӣ бо маъноҳои бо ҳам муштарақ дар асоси робитаҳои дохилии маъноӣ (муродифот, мутаҷоз, гипероним, гипонимия ва монанди инҳо) истифода мешаванд. Ҷунонҷи, забоншиноси англисзабон С.Улман таъкид мекунад: “Майдонҳои маъноӣ гурӯҳбандии сохторёфтаи калимаҳо бо маъноҳои ба ҳам марбут мебошанд, ки дар дохили вожагон шабакаеро ташкил медиҳанд” [38, с. 18]. Яъне, ин натавон як калима ё маънии ҷудогонаи он, балки як сохтори муайяни маъноӣ мебошад, мисол, майдони маъноии “ҷангал” → дарахт, бутта, барг, ниҳол, хору ҳас, анбӯҳ ва ғайра.

Дар забоншиносии тоҷик мафҳуми “майдони маъноӣ”, ҳамчунин бо истилоҳоти “ҳавзаи маъноӣ”, “марзи маъноӣ” пас аз солҳои 80-уми асри XX мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқон (баҳусус соҳаи вожашиносӣ ва маъношиносӣ) қарор гирифтааст. Доир ба мафҳуми мазкур дар забоншиносии тоҷик муҳаққиқон ба монанди Х. Шарифов, Ҳ. Маҷидов, П. Ҷамшедов, М.Н. Нағзибекова, М.Т. Ҷабборов, Ҷ. Гулназарзода, М. Саломӣён ва дигарон дар таҳқиқоти худ андешаҳои ҳешро баён намудаанд. Ҷунонҷи, муҳаққиқи тоҷик Ҷ. Гулназарзода доир ба сермаъноии калимаҳо ақидаи худро иброз дошта, мафҳуми “майдони маъноӣ”-ро бо истилоҳи “марзи маъноӣ” ифода карда, дар як марзи маъноӣ муттаҳид шудани гунаҳои як калимаро таъкид мекунад [7, с. 49].

Ҳамин тавр, майдони маъноӣ воситаи муассире барои фаҳмидани сохтори дохилии забон ва низоми маъноии воҳидҳои луғавӣ (калимаҳо)

буда, аз дараҷаҳои маъноии умумӣ (категорияи васеъ), зермаъноҳо (зергурӯҳҳо бо хусусиятҳои мушаххас) ва мушаххас (лексемаи дақиқ) иборат мебошад ва як низом ё тартиби муайяно барои фаҳмиши воҳидҳои луғавӣ ба вучуд меоварад, ки он метавонад барои таҳияи луғатҳо, таҳлили маъно ва омузиши категорияҳои фикр дар забон кумак кунад.

Фасли дуҷуми боби чорум “**Муносибатҳои маъноӣ дар низомии истилоҳоти меъморӣ**” ном дорад. Истилоҳоти меъморӣ ҳамчун воҳидҳои алоҳидаи луғавӣ дар забоншиносӣ як низомии комили маъноиро ташкил медиҳанд, ки байни ин воҳидҳо равобити маъноии гуногун вучуд доранд. Боиси тазаккур аст, ки низомии истилоҳоти меъморӣ як низомии хеле ташаккулёфта ва бисёрҷанба буда, дар он равобити дохилии маъноӣ, ки аз маъноӣ мафҳумии калимаҳо маншаъ мегиранд, нақши муҳимро мебозанд. Низомии истилоҳоти меъмориро, ки аз воҳидҳои (калима ё ибора) бо ҳам мутаносиб иборатанд вабарои дақиқ тавсиф кардани унсур, объект, раванд ва ё маводе хизмат мекунад, метавон ҳамчун “забони махсуси касбӣ” номид. Ин низомро Ю.М. Лотман низ ҳамчун маҷмуи нишонаҳо номида, ба он андеша аст, ки “онҳо дар шароите самаранок ҳисобида мешаванд, ки робитаҳои маъноӣ дар он ба низом дароварда шуда бошанд” [13, с. 48].

Дар низомии истилоҳоти меъморӣ шаклҳои зерини муносибатҳои маъноиро метавон мушоҳида намуд:

Муносибати **сермаъноӣ (полисемия)** – муносибате, ки дар он як калима (истилоҳ) метавонад маъноҳои гуногун дошта бошад. Чунончи: *хона, қаср; column, wing, vault* ва ғайра.

Муносибати **ҳамгунӣ (омонимия)** – муносибате, ки дар он калима (истилоҳ) як шакл дошта, ба маъноҳои комилан гуногун истифода мешавад. Масалан: *гунбаз* – 1. сақфу боми қуббашакли иморат, қисми болоии қуббашакли бинои масҷид, оромгоҳ, яъне *dome*; 2. *тоқ, равоқ*, яъне сохтори камоншакл (қачшуда) аст, ки барои пӯшонидани толор ё роҳрав истифода мешавад, тоқҳои ҳамчаспи бисёрқабата, яъне *vault; capital* – 1. *боша*; 2. *пойтахт*; 3. *сармоя* ва ғайра.

Муносибати **муродифӣ (синонимия)** – муносибате, ки ду ё зиёда истилоҳ як мафҳумро ифода мекунад. Масалан, “*долон / айвон*”, “*коҳ / қаср*”, “*майдон / саҳн*”; “*house / dwelling*”(хона), “*corridor / hallway*”(роҳрав), “*ornament / decoration*”(орози) метавонанд дар ҳолатҳои муайян муродифи яқдигар бошанд.

Муносибати **мутақодӣ (антонимия)** – робитаи муқобилмаъноиро ифода мекунад. Масалан, “*баландошӯна / пастошӯна*”, “*ғармхона /*

сардохна”; “interior / exterior”, “entrance / exit”, “public / private” муқобили якдигаранд. Ин навъи муносибат метавонад ба навъҳои зерин чудо шавад, ки онҳоро дар истилоҳоти меъморӣ ба назар мерасанд: тадриҷӣ (контрарӣ), нақиз (контрадикторӣ), такмилсоз (комплементарӣ).

Муносибати **чӯзӣву кулӣ (гипонимия ва гиперонимия)**. Масалан, масолеҳи сохтмон ҳамчун гипероним ва бетон / concrete, бетони сабук / lightweight concrete, хишт (охар) / brick, санг/ stone, чӯб / wood, филиз/ metal, полимер / polymer, хамир (малом) / mortar, гач / plaster, деворалавҳаи гачӣ / gypsum panels ва ғайра ҳамчун гипонимҳо мебошанд. Ба ҳамин монанд, антаблемент / entablature (пойгоҳи секисмаи болои сутунҳо) ҳамчун гипероним ва рав /arxitrav (поёни он, ки болои сутун меистад), арақа / frieze (қисми миёна бо нақш оро дода шуда) ва нижвон / cornice (қисми боло, ки берун баромадааст) ҳамчун гипонимҳо мебошанд.

Муносибати **ҳамбастагӣ (ассотсиативӣ)** – муносибатест, ки байни истилоҳот робитаи озоди маъноӣ барқарор мешавад. Яъне, дар ин ҳолат робитаи онҳо на ба маъноӣ мустақим, балки ба истифодабарӣ ва ё контекст вобаста аст.

Муносибатҳои маъноӣ дар боло номбаршуда дар низомии истилоҳоти меъморӣ пурра ба назар мерасанд, зеро ба андешаи забоншиносии англис Ҷ. Сейгер, истилоҳот воҳидҳои ҷудогонаи луғавӣ набуда, балки ҷузъҳои як сохтори мураттаби мафҳумҳо мебошанд: “Истилоҳот на танҳо воҳидҳои луғавӣ алоҳида, балки унсурҳои низомии сохтории мафҳумҳо мебошанд” [37, с. 56].

Муҳаққиқи тоҷик Ж. Гулназарзода хеле дуруст таъкид мекунад, ки: “Робита маҳз нишондиҳандаи маъноист, на маъно, зеро муносибати онҳо тавассути қонуни созгори маъноӣ сурат мегирад. Қонуни созгори маъноӣ талаб мекунад, ки калимаҳои ба ҳам мувофиқ ва созгоршуда бояд дар ифодаи маъноҳои худ ақаллан як маъно (сема)-и умумӣ дошта бошанд” [7, с.217].

Фасли мазкур дар робита ба муносибатҳои маъноӣ, ки дар боло номбар гардиданд, ба зерфаслҳои алоҳида тақсим мешавад.

Дар зерфасли аввали фасли дувуми боби чорум, ки **“Истилоҳоти сермаъно (полисемия)”** ном дорад, доир ба яке аз падидаҳои маъмули забон, сермаъноӣ, маълумот дода шудааст. Мусаллам аст, ки ҳамаи калимаҳои мустақилмаъноӣ забон аз нигоҳи ифодаи маъноӣ ба якмаъно (моносемия) ва сермаъно (полисемия) чудо мешаванд. Тамоми калимаҳое, ки ба ҳайси истилоҳ истифода мешаванд, калимаҳои

якмаъно (моносемия) мебошанд. Аз ин рӯ, аксари муҳаққиқон ба сермаъноии истилоҳот шубҳа доранд ва онро қабул надоранд [15, с.148]. Аммо бархе аз забоншиносон сермаъноии истилоҳро қабул доранд [12, с.112].

Рушди маъноӣ маҷозӣ ин интиқоли маъно аз як соҳа ба соҳаи дигар мебошад, ки С. Уллан маъноӣ маҷозиро “воситаи асосии васеъшавии маъноӣ калимаҳо” [38, с. 46] маънидод мекунад. “Тағйири вазифаҳои иҷтимоӣ ва технологӣ, ки боиси тағйирёбии ҳаёт ва ихтирооти нав мегардад ва маъноӣ калимаҳо васеъ мешаванд, омили дигари рушди сермаъноӣ мебошад” [38, с. 47].

Ҳамин тавр, дар соҳаи меъморӣ полисемия аз омилҳои зерин сарчашма мегирад:

- таърихи бисёрқабатаи калима (аслӣ-суннатӣ ва воридшуда);
- истифода дар соҳаҳои гуногун (меъморӣ, шахрсозӣ, сохтмон, ҳуқуқ).
- гузариш аз маъноӣ аслӣ ба маъноӣ маҷозӣ.

Чунончи: *house* / *хона*: 1) бинои истиқоматии инфиродӣ; 2) мафҳум дар маъноӣ умумии “манзил”; *villa* / *вилла*: 1) хонаҳои боҳашамат дар назди шаҳр; 2) меҳмонхонаҳои хурди сайёҳӣ; *maisonette* / *мезонет*: 1) манзили дуошёна 2) як қисми бинои тичоратӣ бо тарҳи хос; *palace* / *қаср*: 1) бинои шоҳона ; 2) бинои давлатӣ (масалан, қасри фарҳанг);

Дар зерфасли дуҷуми фасли дуҷуми боби чорум тахти унвони “**Ҳамгунӣ (омонимия) дар истилоҳоти меъморӣ**”, масъалаи баҳсталаби марбут ба ҳамгунӣ дар забонҳои муқоисашаванда баррасӣ шудааст. Ҳамгунӣ (омонимия) дар забоншиносӣ падидаи ҳамшаклӣ ва ҳамовозӣ аст, ки дар асоси он як вожа метавонад як шакл дошта, маъноҳои комилан гуногунро ифода кунад.

Дар меъморӣ ҳамгунӣ метавонад дар робита бо истифодаи ҳамон калима дар соҳаҳои гуногун (масалан, меъморӣ ва ҳуқуқ, ё меъморӣ ва сохтмон) пайдо шавад. Чунончи: **section** –1) дар меъморӣ: буриши амудӣ/уфуқии бино; 2) дар ҳуҷҷатнигорӣ: бахши матни ҳуҷҷат; **base** – 1) дар меъморӣ: қисми поёнии сутун; 2) дар геодезӣ: пойгоҳи геодезӣ; **order** – 1) дар меъморӣ: низомии сутунҳо (дорикӣ, ионӣ, коринфӣ); 2) дар ҳуқуқшиносӣ: ҳукм ё дастури расмӣ; **vault** – 1) дар меъморӣ: қубба/сохтори камоншакл дар бино; 2) дар бонкдорӣ: анбори пул (сейф).

Ҳамин тавр, метавон хулоса кард, ки ҳамгунҳо дар соҳаи меъморӣ бештар дар забони англисӣ мавриди истифода қарор доранд, вале дар

забони тоҷикӣ низ онҳо кам нестанд. Ҳамгунҳо метавонанд боиси нофаҳмӣ дар байни мутахассисон мешаванд, зеро як калима дар соҳаҳои гуногун маънои комилан дигар дорад.

Дар зерфасли сеюми фасли дувуми боби чорум, ки “**Муродифоти луғавӣ ва наҳвӣ дар истилоҳот**” ном дорад, манбаҳои иқтибосшавии муродифот дар истилоҳоти меъморӣ дида баромада шудааст. Муродифотро муҳаққиқон падидае меноманд, ки дар он ду ё зиёда вохидҳои луғавӣ як маънои наздик ё яхела доранд, вале аз ҷиҳати шакл аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Муродифот дар истилоҳоти меъморӣ падидаест, ки он асосан аз се манбаъ сарчашма мегирад: 1) иқтибосшавии истилоҳот аз забонҳои гуногун (масалан, русӣ, арабӣ, лотинӣ, англисӣ); 2) гузариш аз истилоҳи кӯҳна ба нав (таърих ва анъанаҳои меъморӣ); 3) истифодаи услубҳои гуногуни ифода (луғавӣ ва наҳвӣ).

1) Муродифоти иқтибосии истилоҳот аз забонҳои гуногун. Истилоҳоти наве дар соҳаи меъморӣ дар забони тоҷикӣ мавҷуданд, ки аз дигар забонҳо иқтибос шудаанд ва онҳо бо иқтибосҳои кӯҳна ва ё гунаҳои нави истилоҳот ҳамзамон мавриди истифода қарор доранд. Чунончи: *архитектор* (аз русӣ ва лотинӣ) / *меъмор* (аз арабӣ) – касе ки нақшаи сохтмонҳоро таҳия мекунад; *фасад* (аз русӣ ва фаронсавӣ) / *намо* (аз форсӣ) – рӯи пеши бино, намуди зоҳирии бино; *портал* (аз русӣ ва лотинӣ) / *даромадгоҳи асосӣ* – дари калон ё даромадгоҳи асосии бино.

Дар забони англисӣ: *facade* (аз фаронсавӣ) / *front, exterior* (англисӣ) – the face or front of a building; *portico* (аз лотинӣ) / *porch, entrance* (англисӣ) – a covered entrance supported by columns; *atrium* (аз лотинӣ) / *lobby, hall* (англисӣ) – a central open area in a building; *cupola* (аз итолиёвӣ) / *dome, roof turret* (англисӣ) – small dome on top of a building.

Бояд қайд кард, ки дар забони англисӣ низ на ҳамеша истилоҳотсиноним мешаванд, балки онҳо дар муҳити ғайрикасбӣ дар гуфтугӯи рӯзмарра ҳамчун синоними истилоҳи касбӣ истифода мешаванд.

2) Муродифоти луғавӣ (калима ба калима): тоҷикӣ: *ҳавлӣ* / *тавора, қаср / кох, боргоҳ / кох, фасад* / *намо, сафол / керамик, майдон / саҳн*; англисӣ: *courtyard* / *patio, tile / ceramic*.

3) Муродифоти наҳвӣ (ибора ба ибора): тоҷикӣ: *анбори озуқа* / *сардхона*; *бинои бисёрмақсадӣ* / *маҷмааи биноҳо*; *маркази шаҳрӣ* / *маркази маъмурӣ*; *нақшаи умумӣ* / *нақшаи асосӣ*; англисӣ: *food storehouse* / *icehouse*; *multipurpose building* / *building complex*; *city center*

/ administrative center; master plan / general plan; protected zone / protected area; transport network / road network.

4) Муродифоти функционалӣ: тоҷикӣ: *манора /бурҷ, хишм /охар, масҷид /масҷиди ҷомеъ, боғ /гулгашт*; англисӣ: *park / promenade tower*.

Дар зерфасли чоруми фасли дувуми боби чорум, ки “**Навъҳои муносибатҳои мутаазодӣ дар истилоҳоти меъморӣ**” номида шудааст, **гурӯҳбандии антонимҳо инъикос ёфтаанд**. Дар низоми истилоҳоти меъморӣ мутаазодот (антонимия) яке аз муносибатҳои маъноии муҳим маҳсуб меёбанд. Антонимҳо дорои навъҳои худ мебошанд: “1) тақобули мударриҷ (градуалӣ); 2) тақобули мукаммал (комплиментарӣ); 3) тақобули дусӯя (симметрӣ); 4) тақобули ҷиҳатӣ (директивӣ); 5) тақобули вожагонӣ; 6) тақобули зимнӣ (коннотативӣ)” [7, с.272-273].

Ба ҳамин монанд гурӯҳбандии антонимҳо дар забоншиносии англисӣ низ ба назар мерсад: “1) Lexical antonyms (луғавӣ); 2) Derivational antonyms (морфологӣ); 3) Contextual antonyms (контекстӣ); 4) Contrary antonyms/Gradable antonyms (тадриҷӣ /муқобилати нисбӣ); 5) Contradictory antonyms/Complementary antonyms (нақиз/ комил); 6) Converse antonyms (конверсионӣ)” [35].

1) Мутаазодҳои тадриҷӣ (градуалӣ)- и истилоҳоти меъморӣ: тоҷикӣ: *баландошӯна / пастошӯна; кушода/ пӯшида; равшан/ торик; гарм/ сард; сабук/ вазнин*; англисӣ: *high-rise/ low-rise; open/ closed; light/ dark; warm/ cool; lightweight/ heavy*;

2) Мутаазодҳои нақиз (контрадикторӣ) ё тақмилсоз (комплементарӣ): тоҷикӣ: *сохташуда / вайроншуда; ғаёл/ ғайриғаёл; иҷозатдодашуда/ манъшуда*; англисӣ: *built/ demolished; active/ inactive; permitted/ prohibited*.

Ҳамаи ин муносибатҳои маъноӣ, новобаста аз намуд, барои таъмини дақиқии истилоҳот ва ҳифзи возеҳии муоширати касбӣ аҳаммияти калон доранд. Татбиқи дурусти онҳо дар соҳаи меъморӣ имкон медиҳад, ки низоми истилоҳӣ устувор ва ҳамоҳанг бо талаботи замон бошад.

Фасли сеюми боби мазкур “**Вижагиҳои метафора ва метонимия дар истилоҳоти меъморӣ**” номгузорӣ шудааст, ки аз се зерфасл иборат мебошад. Мусаллам аст, ки забони меъмориро маҷмуи истилоҳоти техникӣ ва меъёрӣ ташкил медиҳанд. Аммо бояд таъкид дод, ки қисмати истилоҳоти меъмориро истилоҳоти ташбеҳӣ низ ташкил медиҳанд, ки ба воситаи **метафора** ва **метонимия** ташаккул ёфтаанд ва дар номгузориҳои меъморӣ ба таври густарда истифода мешавад.

Дар зерфасли аввали фасли сеюми боби чорум, ки **“Нақши метафора дар ташаккули истилоҳоти меъморӣ”** ном дорад, гунаҳои мухталифи метафора мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. “Метафора – ин дар асоси шабоҳати шаклӣ ё функционалӣ интиқоли маъно аз як манбаи шабоҳат ба манбаи дигар мебошад” [11, с. 122].

Дар истилоҳоти меъморӣ асосан навъҳои зерини метафора истифода мешаванд: **метафораҳои зооморфӣ**: *чаши барзагов / bull’s eye (равзанаи гирдашакл)*; *дандони гург / wolf’s tooth (нақши ороишии кунҷдор)*; **метафораҳои фитономӣ**: *гулбандина / rosette (нақши гулшакл дар маркази ороиш)*; *лола / lily (нақши ба гули лола монанд)*; **метафораҳои антропоморфӣ**: *гардан / neck (қисми миёнаи сутун; гарданаи гунбаз)*; *даҳана/mouth (даҳанаи дар, даҳанаи дахлез)*; **метафоро ба асоси номи ашёи рӯзгор**: *ресмонак / cord motif (нақши пайдарпай мисли ресмон)*; *болиштак/roller molding (унсури даврашакл дар карниз)*; **метафораҳои геоморфӣ**: *мавҷи равон/ running wave (нақши мавҷмонанд)*; *сангбаст/ grotto work (нақшест ба шакли порчаҳои харсанг (дар услуби рококо))*.

Дар зерфасли дувуми фасли сеюми боби чорум таҳти унвони **“Метонимия ва истилоҳоти меъморӣ”** масъалаҳои гуногуни метонимия мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Метонимияро дар забоншиносии тоҷик “кӯчиши маънӣ аз рӯи алоқамандии мафҳумҳо, ки ба масофа, вақт, мавод, ашё, чараён, натиҷа ва монанди инҳо вобаста мебошад,” [5, с. 15] маънидод мекунад. Муҳаққиқи англис Г.Е. Крейдлин метонимияро интиқоли маъно “дар асоси робитаи воқеӣ, ҳамсоягӣ ё алоқамандии функционалӣ байни ду объект” [11, с. 201] меномад. Метонимия дар меъморӣ бештар барои ифодаи кулли объект тавассути як ҳиссаи он, ки дар забони англисӣ бо истилоҳи латинии *totum pro parte* (кулл ба ҷойи ҷузъ) баён мегардад, ё барои ифодаи як қисми объект тавассути номи томи он, яъне *pars pro toto* (ҷузъ ба ҷойи кулл), истифода мешавад. Чунончи: **“Baman”** – номи кинотеатр буда, ин ном ба биноҳои гирду атрофи он низ интиқол ёфта, ҳоло ифодакунандаи маҳалла гаштааст, ба ҳамин монанд **“Супк”** – на танҳо бинои намоишгоҳ буда, балки дар гуфтори мардум барои ифодаи маҳал ва чорроҳаи воқеъ дар атрофи он низ ба қор меравад. Дар англисӣ низ метонимия ба таври васеъ истифода мешавад, масалан **Hollywood (Ҳолливуд)** аз доираи маҳдуди номи як ноҳияи шаҳри Лос-Анҷелес берун баромада, ҳамчун рамзи кулли саноати синамои Амрико шинохта мешавад. Дар ин замина, мисолҳои дигаре низ ба мисли **Wall Street** барои ифодаи системаи молиявӣ ва **Silicon Valley** барои ифодаи технологияҳои иттилоотӣ шакл гирифтаанд.

Дар зерфасли сеюми фасли сеюми боби чорум, ки “**Ташаккули маъноии истилоҳоти меъморӣ бар асоси вазифа (функсия)**” номгузорӣ шудааст, ташаккули маъноии истилоҳоти меъморӣ бар асоси вазифаи ашёву иншоот баррасӣ гардидааст. Ташаккули истилоҳоти меъморӣ бар асоси табдили номгузорӣ аз рӯи вазифа (функсия) низ яке аз роҳҳои рушди маъно ба шумор меравад. Тағйироти маъноии ашёҳои мушаххас, ки қаблан дар ғаёлияти касбии меъморон ва ҳунармандон истифода мешуданд, боис мегардад, ки вожаҳои ифодакунандаи номи асбобҳо ё маҳсулоти дастӣ тадриҷан бо васеъ гардидани доираи маъно ба соҳаи меъморӣ ворид шудаанд. Чунин ҳолатро мутаносибан дар забони англисӣ низ метавон мушоҳида кард. Он масолеҳ ва асбобу абзоре, ки дар меъморӣ истифода мешаванд, ҳамзамон дар соҳаи сохтмон ҳам истифода мегарданд: а) **масолеҳ – materials**: *болор - beam; шохтир – bar; сутун – column; чӯби чортарош – balk; такия – holder, corbel, bracket; гавсчӯб – barrier; гулғач – alabaster; тавора – bricknogged; сафолот – ceramic*, б) **асбоб, афзол – instrument**: *болға – hammer; мисрон – scrapiren; анбур – pincers, tongs, nippers; аппа – saw; аппаи дупедгарӣ – buck-saw; бел – shovel, spade; нова – scoop*.

Аз рӯи вазифа табдил ёфтани маънои калима дар соҳаи меъморӣ на танҳо дар номи абзору масолеҳ, балки дар унсурҳои меъморӣ ва ҷузъҳои сохторӣ низ ба назар мерасад. Масалан, **меҳвар** 1. “асоси даврзанӣ, такияҳо”; 2. “меҳвари бино ё унсури асосии конструкция”; **beam** “шоха, пораи чӯб”; **load-bearing beam** “болори асосӣ”.

Боби панҷум “**Вижагиҳои сохторӣ ва усулҳои ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” номгузорӣ шуда, аз ҳафт фасл ва чор зерфасл мураттаб шудааст. Дар ин боб истилоҳоти меъморӣ аз ҷиҳати сохтори дастурӣ ва қолабу усулҳои истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ мавриди таҳқиқи ҳамачониба қарор гирифтаанд.

Фасли якуми боби мазкур – “**Сохтори истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда**” доир ба таркиби сохтори истилоҳоти меъморӣ маълумот медиҳад. Масъалаи омузиши сохтори забонии истилоҳ, албатта нав набуда, балки дер боз он мавзӯи баҳси соҳаи истилоҳшиносӣ дар забоншиносӣ муқаррар шудааст. Ба андешаи муҳаққиқон “истилоҳро набояд ҳамчун як калимаи маъмулӣ маънидод кунем” [10], балки он дорои сохтори муайяне аст, ки маҳз ҳамин хусусият онро муҳим барои мубодилаи касбӣ ва илмӣ арзёбӣ мекунад. Бинобар ин, масъалаҳои муҳимме, ки дар забоншиносӣ дар робита ба истилоҳоти меъморӣ таҳқиқу омузиши он муҳим арзёбӣ мегардад, ин

сохтори истилоҳоти меъморӣ мебошад. Муҳаккиқон истилохро, аз ҷумла истилоҳоти меъморию, ҳамчун воҳиди бисёртаркиба маънидод намуда, бар он назаранд, ки сохтори он аз сатҳҳои шаклӣ, маъноӣ ва низоммандӣ иборат аст. Дар сатҳи шаклӣ аз калима ё ибора таркиб ёфтани истилоҳ тафсир шуда, таъкид меравад, ки онҳо метавонанд сода (яктаркиба) ва мураккаб (ибораистилоҳ, ки аз ду ё се калима таркиб меёбанд) бошанд. Дар сатҳи маъноӣ мафҳуми илмӣ доштани он шарҳ дода мешавад. Дар сатҳи низоммандӣ ҷой ва мавқеи истилоҳ ва муносибати он бо дигар истилоҳот дар низоми соҳаи муайян ва мушаххас нишон дода мешавад.

Аз рӯйи ҳамин сохтор истилоҳоти меъморӣ дар забоншиносии баррасӣ гардида, онҳо метавонанд яктаркиба, мураккабтаркиб ва ё ибораҳои фразеологӣ бошанд. Ба истилоҳоти яктаркиба калимаҳои сода, сохта ва мураккаб дохил мешаванд. Чунончи, дар забони тоҷикӣ:

истилоҳоти сохташон сода: *хона, кох, кӯшк, синҷ, сутун, поя, фарш, сақф, бом, болор, гунбаз, шифт, дар, бетон, намо, лифт, кӯра, шероза, ангора, равоқ, тоқ, тиреза, боша, овашк, нов, лӯла, қубур, меъмор, манора, ҳола, нижвон* ва ғайра;

истилоҳоти сохта: *нова, ороши, панҷара, сутунча, марза, хиргоҳ, новача, шоқулӣ, меъморӣ, саҳна, тиргак, палкона, тоқча, таҳмон, айвонча, шипангча, чавкандӣ, дарвоза, нақша, рафча, шервона* ва ғайра;

истилоҳоти сохташон мураккаб: *сарсутун, амфитеатр, архитектор, архитектура, бинокорӣ, миёнасарой, роҳрав, тоқфона, ҳайкалсутун, обшорон, гузаргоҳ, чоркунча, нишастгоҳ, болорав (клет), нимгунбаз, говоҳан, аспрез, пойгаҷо, болохона, зехтахта, калиддон* ва ғайра.

дар забони англисӣ:

истилоҳоти сохташон сода: *arch* “равоқ”, *base* “ноя”, *tower* “бурҷ”, *fillet* “масмаи борики орошӣ”, *cornice* “нижвон”, *keep* “бурҷи асосии қалъа”, *chapel* “ибодатхонаи хурд”, *capital* “боша”, *cathedral* “минбар”, *quadrant* “чаҳоркунча”, *ridge* “хатти қуллаи бом”, *cottage* “котеҷ”, *crab* “орошии баргмонанд”, *curve* “каҷхат”, *rib* “як тарафи гунбаз”, *park* “боғ, парк” ва ғайра;

истилоҳоти сохта: *interior* “дохили бино”, *intercolumnation* “фосилаи байни сутунҳо”, *baptistery* “таъмидгоҳ”, *reCAP* “сарпӯш”, *overdoor* “орошии болои даромадгоҳ”;

истилоҳоти сохташон мураккаб: *architectonic* “архитектоника”, *balustrade* “панҷараҳои сутунишакли зинапоҳа”, *westwork* “ғарбнештоқ”, *viaduct* “пули болоӣ, ки аз зерин роҳ мегузарад”,

hippodrome “ипподром, аспрез”, *caryatid* “ҳакалсутунҳо ба шакли зан дар намои иморат”.

Ба истилоҳоти мураккабтаркиб истилоҳоте дохил мешаванд, ки шакли ибораро касб кардаанд, яъне аз ду ё зиёда вожаҳо таркиб ёфтаанд. Чунончи, дар забони тоҷикӣ: *гузаргоҳҳои зеризаминӣ, хонаҳои зеризаминӣ (катакомбаҳо), тирғаки иморат (контрфорс), хонаи дуқабата (коттеж), сари синҷ (шипетс), хаттисурх, роҳрави пинҳонӣ (крипта), бинои фаръӣ (флигел)* ва ғайра;

дар забони англисӣ: *base-board* “тахтапоя”, *ogee arch* “равоқи қачҳам”, *rose window* “мирезаи садбаргшакл”, *arch bracket* “тақия равоқ”, *cornice molding* “қолабқориши нижсвон”, *console bracket* “тақия рафак”, *stucco ornament* “ороиши ғачқорӣ”, *riding school* “пойгаҷо; аспрез”.

Таҳлилҳои лингвистӣ нишон медиҳанд, ки истилоҳоти меъморӣ аз назари сохторӣ дорои низоми мураккабу сертаркиб буда, онҳо рушду тавсеа ёфтани ғояҳои меъмориро дар робита ба таъсири мутақобилаи забону фарҳанг ва фаъолияти соҳаи меъморӣ инъикос мекунанд.

Фасли дуҷоми боби панҷум “**Роҳҳои истилоҳсозӣ дар забоншиносии тоҷик ва англис**” ном дорад.

Дар забоншиносии тоҷик забоншиносон ба таҳқиқи роҳҳои калимасозӣ ва ташаккули воҳидҳои луғавӣ диққати махсус додаанд. Дар забони тоҷикӣ муҳаққиқон ба таври ғуногун чанд усул ё роҳи калимасозиро нишон медиҳанд. Чунончи, В.С. Расторгуева ду тарзи вожасозӣ: таркиббандӣ ва калимасозиро зикр кардааст. Муҳаққиқони забонҳои ғуруҳи эронӣ П. Хорн, Ҷ. Лазард, Д.Т. Чхеидзе се роҳи вожасозӣ: 1) пешвандӣ (префиксатсия); 2) пасвандӣ (суффиксатсия) ва 3) таркиббандӣ (композиционӣ) [31, с.45].

Дар забоншиносии муосири англисӣ дар мавриди калимасозӣ ва истилоҳсозӣ асосан ба ду манбаи муҳим: асарҳои Л. Бауэр ва И. Плаг таъя мекунад. Бар асоси ин манбаъҳо дар забоншиносии англис роҳҳои калимасозӣ ба таври зер муайян шудаанд: “1. Affixation – бо иловаи пешванд ва пасванд; 2. Compounding – бо пайвастанӣ ду ё зиёда калима; 3. Conversion – тағйири ҳиссаи нутқ (категорияи калима бидуни тағйири шакл); 4. Back-formation – сохтани калимаи нав аз шакли мавҷуда; 5. Blending – омезиши қисмҳои ду калима; 6. Clipping – ихтисорсозӣ (кӯтоҳсозӣ); 7. Acronyms (Initialisms) – ихтисора (сарҳарфҳо); 8. Borrowing (иктибоспазирӣ)” [33, с.99], [36, с.135].

Муаллифи асари илмӣ “Асосҳои забоншиносии эронӣ” бошад, чор роҳи вожасозиро дар забони тоҷикӣ нишон медиҳад: “1) пешвандӣ

ва пасвандӣ; 2) таркиббандӣ ва пасвандӣ; 3) таркиббандӣ ва пешвандӣ; 4) таркиббандӣ, пасвандӣ ва пешвандӣ” [19, с.143].

Муҳаққиқони забони форсӣ Л.С. Пейсиков ва Ю.А. Рубинчик низ роҳҳои калимасозиро нишон дода, муҳаққиқи аввал 5 роҳи калимасозӣ: “вандафзоӣ, нимвандафзоӣ, ҷотабдилӣ, вожаафзоӣ, вожашуди ибораҳо” [20, с. 45] ва муҳаққиқи дувум 4 роҳи калимасозӣ: “вандафзоӣ, таркиббандӣ, вожашуди ибораҳо, ба исму сифат гузаштани ҳиссаҳои дигари нутқ” [22, с. 53] -ро таъкид мекунад.

Муҳаққиқи тоҷик Қ. Тоҳирова се усули асосии вожасозиро таъкид мекунад: “1) воситаи луғавӣ-маъноии калимасозӣ; 2) воситаи синтаксисии калимасозӣ 3) воситаи морфологисии калимасозӣ” [29, с. 32]. Дар мавриди усули воситаи морфологисии калимасозӣ асосан се роҳи калимасозиро таъкид мекунад: 1) бо роҳи бо ҳам пайваст шудани ду ё якчанд калима; 2) бо роҳи вандафзоӣ (аффиксатсия); 3) бо роҳи тақрори калима.

Ш. Рустамов низ шаш усули калимасозиро пешниҳод менамояд: “1) морфологӣ (бо пешванд ва бо пасванд); 2) синтаксисиву морфологӣ (исмҳои мураккаб ва исмҳои омехта); 3) луғавию синтаксисӣ (ба калимаҳои мураккаб гузаштани ибораҳо); 4) ихтисоршавӣ (аббревиатсия); 5) морфологию синтаксисӣ (гузаштани як ҳиссаи нутқ ба дигар диҳҳои нутқ); 6) луғавию маъноӣ (вобаста ба сермаъноӣ ва омонимҳо)” [23, с. 95-96].

Муҳаққиқон Ш. Бобомуродов, А. Муминов дар забони тоҷикӣ чор роҳи вожасозиро асос мешуморанд: “1) луғавӣ-синтаксисӣ; 2) морфологӣ-синтаксисӣ; 3) морфологӣ ва 4) луғавӣ-маъноӣ” [40, с.6].

Бояд қайд кард, ки муҳаққиқоне, ки андешаи худро доир ба вожасозӣ дар асарҳои худ иброн доштаанд, аксаран аз “Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик” сарчашма мегиранд. Дар асари илмӣ мазкур вожасозиро дар забони тоҷикӣ ба 6 тарз ҷудо кардаанд: “1) тарзи морфологӣ, ки аз ду воситаи дигар иборат аст: а) бо пешванд; б) бо пасванд; 2) тарзи синтаксисию морфологӣ, ки ин низ аз ду навъи иборат аст: а) тарзи омехта ва б) васлшавии калимаҳо; 3) тарзи морфологию синтаксисӣ; 4) тарзи луғавию синтаксисӣ; 5) луғавию маъноӣ; 6) ихтисора” [5, с.243].

Муҳаққиқ М.Ҳ. Султон бар асоси шеваи вожасозӣ сохта шудани истилоҳотро таъкид карда, шеваҳои истилоҳсозиву истилоҳнигориро чунин гурӯҳбандӣ ва пешниҳод мекунад: “1) усули сарфӣ, яъне сохтани истилоҳ бо пешванд ё пасванд; 2) усули наҳвию сарфӣ (иборат аз истилоҳоти мураккаб ва мураккаби омехта); 3) усули сарфию наҳвии истилоҳсозӣ (ба ҳамдигар гузаштани ҳиссаҳои нутқ бидуни вандафзоӣ

ё усули конверсия (вогардонӣ) ва транспозитсия (чотабилӣ)); 4) усули луғавию наҳвӣ истилоҳсозӣ (ба истилоҳи мураккаб гузаштани ибораҳои изофӣ ва ҷумлагунаҳо); 5) усули луғавию маъноӣ истилоҳсозӣ (ба маъноҳои гуногун истифода шудани як истилоҳ); 6) усули наҳвӣ (сохтани истилоҳ аз ибора); 7) истилоҳсозӣ тавассути ихтисора” [28, с.53-56].

Ҳамчунин, П. Нуров усулҳои калимасозиро дар пояи дигар муҳаққиқон аз 4 тарз: “тарзи морфологӣ; тарзи луғавӣ-синтаксисӣ; тарзи морфологӣ-синтаксисӣ; тарзи луғавӣ-маъноӣ” [18, с.82] маҳсуб меонад.

Аз баррасии муқоисаи калимасозӣ дар забоншиносии тоҷик ва англис бармеояд, ки дар усулҳои таҳқиқоти ин раванд фарқияти бисёр муҳим ба назар мерасад, ки мо онҳоро ба таври зер хулосабандӣ мекунем:

1. Дар забоншиносии англисӣ раванди калимасозиро “word-formation processes” меноманд, ки он бо усули derivation маъмул мебошад. Усули derivation дар забони англисӣ маъмултарин усули калимасозӣ буда, аз 8 зергурӯҳи калимасозӣ иборат аст, ки инҳо мебошанд: affixation; compounding; conversion; back-formation; blending; clipping; acronyms; borrowing.

2. Inflection дар забоншиносии англисӣ усули сарфӣ (морфологӣ) номида мешавад, ки дар он лексема на ба тағйири маъноӣ луғавӣ, балки ба тағйири маъноӣ грамматикӣ дучор мегардад, ки онро метавон калимасозии шаклӣ номид. Яъне, ин усул калимаи нав намесозад, таркиби луғавӣи забон аз ҳисоби он зиёд намешавад ва танҳо шакли калимаро тағйир дода, категорияҳои грамматикӣ месозад ва дар ҷумла калимаро бо он мувофиқ мекунад.

3. Inflection ва derivation дар забоншиносии англисӣ бо ҳам баробар нестанд, аввалӣ ба шаклсозӣ ва дувумӣ ба калимасозӣ дахл дорад.

4. Усули сарфӣ (морфологӣ)-и калимасозӣ, ки дар забони тоҷикӣ маъмул аст, яъне ба воситаи вандҳо сохта шудани калима дар назар дошта мешавад, дар забони англисӣ он “усули affixation “вандафзӣ” номида мешавад”, ки яке аз зергурӯҳҳои усули derivation маҳсуб меёбад.

Дар робита ба таҳқиқотҳои муосир метавон калимасозиро дар муқоиса ба забоншиносии англисӣ дар забони тоҷикӣ ба таври зер пешниҳод кард:

- 1) Калимасозии сарфӣ: а) вандафзӣ= affixation ва б) таркиббандӣ = compounding;

- 2) Калимасозии морфологию синтаксисӣ =conversion;
- 3) Калимасозии луғавӣ: а) ихтисоршавӣ = clipping/ acronyms; б) нимихтисор = blending; в) вомгирӣ =borrowing.

Ин тарзи гурӯҳбандии усулҳои калимасозӣ имкон медиҳанд, ки чун забоншиносии муосири англисӣ дар забоншиносии тоҷик низ калимасозиро аз дохили морфология пурра ҷудо намоем.

Фасли сеюми боби панҷум **“Усули сарфӣ сохта шудани истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (вандафзӣ (affixation))”** ном дорад. Яке аз роҳҳои бисёр маъмули калимасозӣ дар забоншиносии тоҷик усули сарфӣ он махсус меёбад, ки дар он асосан вандафзӣ мавҷеи асосӣ дорад. Усули сарфӣ (inflection) дар забоншиносии англисӣ тағйири маъноии калима набуда, балки шаклсозии грамматикӣ мебошад, ки дар ташаккули воҳидҳои нави луғавӣ иштирок намекунад. Вандафзӣ (affixation) ва таркиббандӣ (compounding) дар эҷоди истилоҳот нақши муҳим дошта, ҳангоми бо калимаҳо васл шудан маънои луғавии калима дигар мешавад.

Фасли маъмур аз ду зерфасл иборат аст.

Дар зерфасли аввали фасли сеюми боби панҷум таҳти унвони **“Бо пешванд сохта шудани истилоҳот”** доир ба сохта шудани истилоҳоти меъморӣ тавассути пешванд маълумот дода шудааст. Дар забони тоҷикӣ аслан пешвандҳои исмсоз хеле камшуморанд. Аз ин рӯ, тавассути пешванд сохта шудани истилоҳоти меъморӣ умуман ба назар намерасад. Бар асоси таҳлилҳо муайян гардид, ки дар истилоҳсозии меъморӣ тоҷикӣ танҳо дар таркиби истилоҳи *масъури барҷаъа* “барелеф” сифати *барҷаъа* истифода мешавад, ки бо пешванди *бар* - сохта шудааст. Дар дигар ҳолатҳо истилоҳи меъморӣ ба қайд гирифта нашудааст.

Дар забони англисӣ бошад, миқдори муайяни истилоҳоте дар соҳаи меъморӣ мавҷуданд, ки ба воситаи пешвандҳо сохта шудаанд. Бахусус, пешвандҳои *di-, com-, counter-, in-, inter-, non-, semi-, sub-, super-, ex-, ante, pro-, peri-, para-, post-, pre-, re-, under-, over-, trans-* аз қабилҳои пешвандҳои мебошанд, ки дар сохтани истилоҳоти меъморӣ хеле ғайрестанд. Бояд қайд кард, ки на ҳамаи ин пешвандҳо решаи англисӣ дорад, балки онҳо мустақиман аз забонҳои юнонӣ, фаронсавӣ, италиявӣ ё аз забони юнонӣ ба воситаи забони фаронсавӣ дар шакли тағйирёфта ва ғайра ба забони англисӣ иқтибос шудаанд: *prodomos* “миёнсарой (вестибюл)”, *distyle* “долони дусутун”; *semi-column* “нимсутун”; *incomplete* “нотамом, нопурра”, *substruction* “таҳқурсӣ; муттақои бино”; *construction* “сохтмони бино”, *counterweight* “муқобилвазн”, *intercolumniation* “фосилаи байни сутунҳо”,

nonbearing “борнабардор”, **superstructure** “қисми болоии таҳкурси”, **antefix** “унсури ороишии сақф”, **peristyle** “сутунҳои гирдогирд”, **postmodern (architecture)** “(меъмори) постмодерн”, **preclassical (architecture)** “(меъмори) пеш аз классикӣ”, **reconstruction** “бозсозӣ”, **underground** “зеризаминӣ”, **overpass** “роҳрав (ё пул)-и болои роҳ”, **transverse (wall)** “девори кӯндаланг”.

Дар зерфасли дувуми фасли сеюми боби панҷум, ки “**Бо пасванд сохта шудани истилоҳот**” номгузорӣ шудааст, роҳҳои сохта шудани истилоҳоти меъмории тавассути пасвандмавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Пасвандҳо низ дар калимасозии исмӣ, аз ҷумла истилоҳсозӣ мавқеи асосӣ доранд. Дар забони тоҷикӣ пасвандҳои исмсоз бозмонда аз забони форсии миёна маҳсуб меёбанд. Аз ҷумла, дар соҳаи меъмориизабони тоҷикӣ истилоҳоти зиёде мавҷуданд, ки тавассутипасвандҳои **-гоҳ,-а, -ӣ/-гӣ, -ча, -ак, -иш** ва монанди инҳосохта шудаанд: **даромадгоҳ** “ҷойи даромади иншоот ё бино”, **устувона** “сутун ва ҳар чизи ба сутун монанд”, **шервонӣ** “боме, ки хаймавор ҷӯбкорӣ шуда ба он тунука зада бошанд”, **рафча** “тоқча, тахтабанди маҳсус дар девор барои мондани зарф, китоб”, **рафак** “консол”, **пӯшиши** “боми тунукагӣ”.

Пасвандҳое, ки дар забони англисӣ дар сохтани истилоҳоти меъмории иштироқи фаъл доранд, асосан инҳо мебошанд: **-tion / -sion, -ment, -ure, -ism, -ing, -ity, -er / -or, -age, -y**. Тавассути ин пасвандҳо истилоҳоте сохта мешаванд, ки онҳо *раванд* (construction), ҳолат (stability), сохтор (structure), равия (modernism), инчунин хусусиятҳои меъморию ифода мекунанд: **adaptation** “мутобиқсозии бино”, **construction** “сохтмони бино”, **decoration** “орози”, **abutment** “қисми пайваस्तкунандаи бино, равоқ, пул ба замин ё девор”, **alignment** “танзими унсурҳои меъмории”, **arrangement** “ҷобаҷокунии унсурҳои меъмории”, **basement** “таҳхона”, **structure** “сохтор ва таркиби бино”, **infrastructure** “зерсохтор”, **classicism** “бостонгароӣ (меъёрҳои меъмории Юнону Рим)”, **modernism** “муосиргароӣ (ради анъана, шаклҳои сода)”, **postmodernism** “бозмуосиргардонӣ (гуногунишаклӣ, бозгашт ба рамз)”, **brutalism** “бруталгароӣ (шаклҳои сахт, бетонкорӣ).

Аз муқоисаи истилоҳсозӣ бо роҳи вандафзой дар соҳаи меъмории маълум мегардад, ки дар ҳар ду забони муқоисашаванда пасвандҳо нисбат ба пешвандҳо фаъл ва сермахсул мебошанд. Аммо дар забони англисӣ истилоҳоти меъмории, ки бо пешванду пасвандҳо сохта шудаанд, бештар решаи юнониву латинӣ доранд. Дар забони тоҷикӣ бошад, пасвандҳо дар ташаккули истилоҳоти меъмории асолати миллий доранд.

Фасли чоруми боби панҷум “Усули нахвию сарфӣ: таркиббандии (*compounding*) истилоҳоти меъморӣ” ном дорад, ки аз ду зерфасл иборат мебошад. Яке аз роҳҳои истилоҳсозӣ чӣ дар забони тоҷикӣ ва чӣ дар забони англисӣ ин таркиббандӣ (*compounding*) мебошад. Дар забоншиносии тоҷик “ин шеваи маъмултарини вожабандии истилоҳнигорӣ” мебошад.

Дар зерфасли аввали фасли чоруми боби панҷум, таҳти унвони “Истилоҳоти меъмории мураккабтаркиб” оид ба гуруҳҳои истилоҳоти меъмории мураккабтаркиб маълумот инъикос ёфтааст. Истилоҳоти мураккабтаркибро вожаҳои мураккабе ташкил менамоянд, ки қолабҳои гуногуни сохтани худро доранд. Аз ин рӯ, онҳоро ба 4 гуруҳ тақсим меkunанд: 1) таркибҳои копулатив (*composita copulative*); 2) таркибҳои редупликатив; 3) таркибҳои детерминатив (*composita determinativa*); 4) таркибҳои поссессив/атрибутив (*composita possessiva/composita attributiva*).

1. Қолабҳои истилоҳоти меъмории мураккабтаркиб ё копулатив (*composita copulative*), ки бо роҳи таркибҳои мураккаби пайваст сохта шудаанд: а) **исм + исм** (бе ягон воситаи алоқа): *аппатаноб, бетонполимер, регбетон, кӯчабоғ, шоҳтӯр, таҳкурсии, тахтасанг, тахтафранш, шаҳсутун, боғайвон, гулбод, пооҳу, ҳайкалсутун, меҳсутун, паймонкорвағайра*; б) **исм+у+исм** (аз исму исм бо роҳи пайвасти миёнованди *-у-*): *асбестусемент, асфалтубетон* ва монанди инҳо;

2. Қолабҳои истилоҳоти меъмории мураккабтаркиб, ки бо роҳи таркибҳои мураккаби тобеъ сохта шудаанд (*composita determinativa*): а) **исм + исм** (чӯзӣ аввал тобеъ): *бодхона, бортафзор, бортчиҳоз*; б) **исм + исм** (чӯзӣ дувум тобеъ): *пешбаромад, пешдолон, пешдоман*; в) **сифат + исм**: *баландошӯна, баланддаҳлез, ҷуфтсутун*; г) **зарф + исм**: *бисёррошӯна, болохона*; ғ) **исм + феъл**: *аспрез, биносоз, иморатсоз, бодбон, бодгир*; д) **сифат + исм**: *болопӯш, дарунсохт, пешвоз, пешовез*, е) **шумора + исм**: *яксинч, якхона, дутавра, панҷболор, нимкура, нимруҳ, нимсутун*.

Боиси қайд аст, ки дар қолабҳои мураккабтаркиби редупликатив (*amredita*) ва поссессив (ё атрибутив) (*composita possessiva ва ё composita attributiva*) истилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ ба назар нарасид, ҳарчанд бо ин қолабҳо дар соҳаҳои дигар истилоҳоти зиёд сохта шудаанд.

Дар забони англисӣ истилоҳоти меъмории мураккабтаркиб бар асоси қолабҳои зерин сохта мешаванд:

1) Composita Copulative: а) Noun (Исм)+Noun (Исм) (N+and+N).

Ин қолабро *coordinative attributive compounds* низ меноманд: **truss-and-beam (system)** “(низомӣ) ферма ва болор”, **stick-and-ball (style)** “услуби “чӯб ва тӯб” (дар тавсифи ороишӣ)”; **б) Verb (Феъл) + Verb (Феъл) (V + V): design-build** “тарҳрезӣ ва сохт”, **build-operate-transfer** “моделӣ сармоягузорӣ (сохтан, истифода ва интиқол);

2) Composita determinativa: а) closed compounds: *skyscraper* “биноӣ осмонбӯс”, *doorway* “даромадгоҳ” б) hyphenated compounds: *energy-efficient building* “биноӣ дорои самаранокии энергетикӣ” в) open compounds: *basement level* “сатҳи таҳхона”.

Аз рӯйи сохтори морфологиашон истилоҳоти меъморӣ тарзи зерини қолаби сохторӣ доранд: **а) Noun + Noun (Исм+Исм) (N+N): areaway** “равзанаи таҳхона”, *bathroom* “ҳаммом”, *bedroom* “хучраи хоб”; **б) Adjective + Noun (Сифат+Исм) (Adj + N): energy-efficient building** “биноӣ дорои самаранокии энергетикӣ”; **в) Verb + Noun (Феъл + Исм) (V + N): load-bearing wall** “девори борбардор”.

3) Composita possessive ва Composita attributiva:

А) Composita possessiva: а) **N + N: steel-frame (building)** “бино бо каркаси фӯлодин”, *timber-frame (structure)* “сохтори дорои чаҳорчӯбаи чӯбин”, *stone-faced (facade)* “намо бо рӯпуши сангӣ”; б) **Adj + N: red-brick(house)**, “хонаи бо хишти сурх сохташуда”, *glass-front (shop)* “мағоза бо пештоқи шишагӣ”, *flat-roof (building)* “биноӣ дорои боми ҳамвор”;

Б) Composita attributive: а) **N + N: roof garden** “боғи рӯйи бом”, *window frame* “чорчӯбаи тиреза”; б) **Adj + N: public square** “майдони ҷамъиятӣ”, *structural system* “низомӣ сохторӣ”; в) **V-ing + N: sliding door** “дари лағжанда”, *floating staircase* “зинапо्याи овезон”, *retaining wall* “девори муттако” ва ғайра.

Ҳамин тариқ, аз таҳлилҳо бармеояд, ки низомӣ истилоҳоти меъморӣ дар ҳарду забон асосан ба модели *composita determinative* асос ёфтааст ва бар асоси меъёрҳои умумии типологӣ ташаккул ёфтаанд. Вале дар сатҳи амалию сохторӣ хусусияти миллии худро нигоҳ доштаанд.

Дар зерфасли дувуми фасли чоруми боби панҷум “**Истилоҳоти меъморӣ таркибашон мураккаби омехта**” усулҳои сохта шудани истилоҳоти меъморӣ таркибашон мураккаби омехта таҳлил шудаанд. Ба истилоҳоти меъморӣ таркибашон мураккаби омехта истилоҳоте дохил мешаванд, ки дар раванди ташаккули онҳо ду ё зиёда усули калимасозӣ, аз ҷумла вандафзоӣ ва таркиббандӣ иштирок меkunанд ва ин боис мегардад, ки сохтори чандқабатаи морфологӣ ба миён ояд. Ин

колаб дар истилоҳоти меъмории забони тоҷикӣ на он қадар сермаҳсул буда, бар асоси он танҳо истилоҳоти марбут ба касбу фаъолият ва хусусиятҳои сохторӣ сохта шудаанд. Хусусан, мавқеи вандафзоӣ дар ташаккули чунин навъи истилоҳоти меъморӣ барҷастатар мебошад. Тавассути қолабҳои зер дар забони тоҷикӣ асосан истилоҳоти меъморие сохта шудаанд, ки амал, воситаи муайнқунӣ вазифаҳо ва модели фаъоли меъмориро ифода мекунад. Дар ин ҷо пасванди-**ӣ** муносибат ва тааллуқиятро ифода карда, пасванди **-а** ба ягон сифату аломат мутааллиқ будан ишора мекунад: Чунончи: а) **исм+исм+(-ӣ/-а)**: *бинокорӣ, гулгаҷӣ, ёндарӣ, пойлинга, гулдаста, гачкорӣ*; б) **исм+фёъл+ӣ**: *вассабандӣ, газнуфузпазирӣ, гачбандӣ, гачбурӣ*; в) **шумора+исм+а**: *якошёна, дуқабата, сеқабата, чортарафа, чорошёнана* ғайра.

Дар забони англисӣ бошад, истилоҳоти меъморӣ таркибашон мураккаби омехта зиёд истифода мешаванд, ки ҳам бо роҳи *compounding* (*таркиббандӣ*) ва ҳам *affixation* (*вандафзоӣ*) сохта мешаванд: а) **N + N (+ ed)**: *stone-faced (facade)* “намои сангпӯш”, *brick-faced (wall)* “девори хиштин”; б) **N + V + (-ing)**: *self-leveling (flooring)* “рӯйпӯши фарши худҳамворшаванда”, *self-locking (door system)* “низоми дари худқулф”; в) **Num + N (+ ed / ing)**: *double-overhanging (roof)* “боми дутурафа барҷаста”; г) **N + Participle I**: *self-cleaning (glass)* “шишаи худтозашаванда”; ғ) **N + Participle II**: *glass-covered (atrium)* “атриум бо шишаи пӯшида”; д) **prefix (pre-, post-, re-, over-, under-, inter-) + V + N**: *preengineered structure* “сохтори пешмуҳандисӣ”, *interconnected spaces* “фазоҳои байниҳампайванд” ва ғайра.

Муқоисаи типологӣ нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ дар сохтани ин навъи истилоҳот, агар бештар тамоюл ба сохтори агглютинативӣ дошта бошад, забони англисӣ бо табиати нисбатан аналитикии худ ба воситаи шаклҳои сифати фёълӣ ва пешвандӣ истилоҳоти зиёдеро дар соҳаи меъморӣ месозад, ки маъноҳои марбут ба касбу кор, хусусиятҳои сохторӣ, номи амал ва монанди инҳоро ифода мекунад. Ба ҳар ҳол ин навъи истилоҳсозӣ нишон медиҳад, ки дар ҳарду забон истилоҳоти мураккаб воситаи муҳимми номгузории дақиқи падидаҳои меъморӣ мебошанд ва онҳо ба талаботи касбӣ хеле мувофиқ мебошанд.

Фасли панҷуми боби панҷум “**Усули наҳвӣ (ибораистилоҳоти меъморӣ)**” ном дорад. Усули наҳвӣ дар забони тоҷикӣ ҳамчун “шеваи ҳоси наҳвӣ истилоҳсозӣ – сохтани ибораистилоҳот” [28, с.53], ки бо ду роҳ – изофӣ ва пешояндӣ сохта мешавад, шинохта шудааст.

1. Ибораистилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ

Истилоҳоти соҳаи меъморӣ дар забони тоҷикӣ, ки бар асоси усули ибораҳои истилоҳӣ ё ибораистилоҳ сохта мешаванд, яке аз қолабҳои бисёр маъмул ва сермаҳсул дар истилоҳоти меъморӣ маҳсуб мешаванд. Дар забони тоҷикӣ ибораҳоро аз назари сохторашон ба ду гурӯҳ ҷудо мекунам: а) ибораҳои сода; б) ибораҳои мураккаб.

А) Ибораистилоҳоти содаи меъморӣ. Бояд қайд кард, ки истилоҳоти меъморӣ дар ин қолаб бениҳоят зиёд мебошанд, ки онҳо асосан аз ибораи изофии исмӣ ташкил шудаанд. Вобаста ба ҷузъҳои тобеъва ифодаи муносибатҳои синтаксисӣ онҳо дар қолабҳои зерин сохта мешаванд:

1) Исм+Исм: *азнавсозибино, таҷдиди бино, васлиавандагии конструксияҳо, давомнокии сохтмон* ва ғайра;

2) Исм+Сифат: *андозаи сохторӣ, бетонҳои ороишӣ, бинои истиқоматӣ, бинои истеҳсолӣ, ғачи сохтмонӣ, иншооти инфилтратсионӣ;*

3) Исм+Шумора: *гиреҳи шонздаҳ, гиреҳи ҳашт* ва ғайра;

4) Исм+Сифати феълӣ: *болори навардишуда, бомпӯши истифодашаванда, иншооти кӯчон, конструксияҳои васлиаванда* ва ғайра.

Б) Ибораистилоҳоти мураккаби меъморӣ. Дар ҳамин қолаб низ истилоҳоти зиёде меъморӣ дар забони тоҷикӣ сохта шудаанд. Вобаста ба миқдори калимаҳои таркиби ибора онҳоро дар зер гурӯҳбандӣ мекунам:

1) Ибораистилоҳоти мураккаби секалимадор: *объектҳои манзилию коммуналӣ, баландии мутобиқати ошёна, таҷдиди хонаи истиқоматӣ;*

2) Ибораистилоҳоти мураккаби чоркалимадор: *варақаи асбестусементии ҳамвори адолагирнашуда, гиреҳи сеи гиреҳи ғозпа, гиреҳи даҳиҳафти панҷнок, гиреҳи даҳи ҳашти панҷнок,*

2. Ибораистилоҳоти меъморӣ дар забони англисӣ

Дар забони англисӣ низ чунин қолаби истилоҳсозӣ хеле фаровон мебошад, хусусан дар таркиби истилоҳоти меъморӣ чунин раванд бениҳоят зиёд истифода мегардад.

Дар ибораистилоҳоти англисӣ ҷузъи асосӣ ҳамеша калимаи охир мешавад, аз ин рӯ онро бо истилоҳи “head element” ифода мекунам:

1) Ибораистилоҳоти дучузъа (Two-component models):

а) Қолаби N+N: *floor plan* “нақшаи ошёна”, *stone arch* “равоқи сангин”;

б) Қолаби Adj+N: *wooden door* “дари чӯбин”, *ornamental facade* “намои ороишӣ”.

2) Ибораистилохоти сечузъа (Three-component models):

а) Қолаби N+N+N: *steel frame structure* “сохтори чорчӯбаи оҳанин”, *building envelope system* “низми пӯшиши берунии бино”;

б) Қолаби Adj+N+N: *modern office building* “бинои идоравии муосир”.

3) Ибораистилохоти чорчузъа (Four-component models):

Қолаби Adj+N+N+N: *high-performance glass facade system* “низми намои шишагии баландсифат”, *long-span roof support structure* “сохтори тақягоҳии боми фарохдоира”.

Ҳамин тавр, метавон ба ҳулосае омад, ки ибораистилохоти меъморӣ дар ҳарду забон низми сохтории интегралӣ дошта, василаи асосии ифодаи мафҳумҳои дақиқ, мураккаб ва махсус гардонидашуда дар ин соҳа мебошанд. Истифодашавӣ ва чандирии ин қолабҳо нишон медиҳад, ки тақмили минбаъдаи истилоҳоти меъморӣ низ дар заминаи истилоҳибораҳо сурат мегирад.

Фасли шашуми боби панҷум “Усули сарфию наҳвии сохта шудани истилоҳоти меъморӣ (конверсия ва транспозитсия)” номгузорӣ шудааст. Усули сарфию наҳвӣ – ин аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи дигари нутқ гузаштани калимаҳо мебошад, ки ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ маъмул мебошад ва он бо истилоҳи конверсия дар илми забоншиносӣ маъруф аст. Дар забоншиносии англисӣ ин усулро zero-derivation низ меноманд.

Ин усул асосан бо ду роҳ амалӣ мешавад: а) конверсия (вогардонӣ); б) транспозитсия (ҷотабилӣ).

Дар забони тоҷикӣ нисбат ба конверсия (вогардонӣ) транспозитсия (ҷотабилӣ) сермаҳсултар мебошад. Истилоҳоти зерини меъморӣ дар забони тоҷикӣ бо усули сарфию наҳвӣ ба тарзҳои зерин сохта шудаанд:

1) **Аз сифат → исм** (бе ванд): *борбардор* (девори борбардор; крани борбардор → борбардор): *Борбардорбояд ҳуб мустаҳкам бошад; овезон* (сақфи овезон → *овезон*) ва ғайра;

2) **Аз сифат → исм** (бо пасванди -ӣ): *баланд* → *баландӣ* (баландии бино); *мустаҳкам* → *мустаҳкамӣ* (мустаҳкамии конструкция); *зич* → *зичӣ* (зичии бетон) ва ғайра;

3) **Аз феълҳои таркибӣ → исм**: *нақша кашидан* → *нақшакашӣ*; *аз нав сохтан* → *азнавсозӣ*; *таҷдид кардан* → *таҷдид* ва ғайра.

4) **Аз сифати феълӣ** → **исм**. Дар ин қолаб низ истилоҳоти меъморӣ маъмултар мебошанд. Чунончи: *васлиаванда* → *конструкцияи васлиаванда*; *ҷудокунанда* – *болори ҷудокунанда* ва ғайра.

Дар забони англисӣ конверсия яке аз усулҳои хеле фаъоли тавлиди истилоҳот, аз ҷумла истилоҳоти меъморӣ ба шумор меравад. Чунончи: **Verb → Noun (V → N)**: *to design* “лоиҳакашӣ кардан” → *design* “тарҳ, лоиҳа”; *to plan* “нақша кашидан” → *plan* “нақша”; **Noun → Verb (N → V)**: *roof* → *to roof* “бом пӯшондан”; *floor* → *to floor* “фарш кардан”; **Adjective → Noun (Adj → N)**: *interior* → *the interior* “доҳили бино”, *exterior* → *the exterior* “беруни бино”, *vertical* → *the vertical* “унсури амудӣ”.

Бар асоси таҳлили истилоҳоти меъморӣ дарфарҳангномаҳои истифодаи конверсияро дар забони англисӣ метавон чунин арзёбӣ кард:

Феъл → исм (Verb → Noun)	45%
Исм → Феъл (Noun → Verb)	33%
Сифат → Исм (Adj → Noun)	15%
Дигар навъҳо	7%

Фасли ҳафтуми боби панҷум “**Истилоҳоти ихтисоршудаи меъморӣ**” ном дорад. Ихтисора исмҳои мебошанд, ки аз калимаҳои кутоҳшуда ва ибораҳои калимаҳои мураккаб ташаккул ёфта, як навъ кутоҳ ва сарфачӯна ибраз намудани калимаҳо ё истилоҳот мебошанд. Дар истилоҳоти меъморӣ забони тоҷикӣ ихтисора асосан дар номи муассисаҳо, ташкилотҳо, соҳаҳои муҳандисию сохтмонӣ ва стандартҳои техникӣ истифода мешавад. Чунончи:

1. Ихтисораҳои номи муассиса ва ташкилот: *КВД* → *Корхонаи воҳиди давлатӣ*; *КВД “Шахрофар”*, *КВД “Лоиҳакашӣ”* ва ғайра. Чунин навиҳои ихтисораҳо бештар дар ҳуҷҷатҳои меъморӣ ва шаҳрсозӣ истифода мегарданд.

2. Ихтисораҳои сохтмонӣ ва техникӣ, ки дар санадҳои истифода мешаванд: *БМ* → *бетони мустаҳкам*; *КО* → *конструкцияи оҳанӣ*; *КБ* → *конструкцияи бетонӣ*; *ШТ* → *шабакаҳои техникӣ*; *ҚО* → *ҷумаки об*; *ЛК* → *лоиҳаи корӣ*

3. Ихтисораҳо дар стандартҳо ва меъёрҳо: *БММ* → *Барномаҳои меъёрии меъморӣ*; *МДС* → *Меъёрҳои давлатии сохтмон*; *ГОСТ (аз русӣ)* → *Стандарти давлатӣ*

4. Ихтисораҳо дар нақшаҳои меъморӣ: m^2 → *метри мураббаъ*; m^3 → *метри мукааб*

Дар забони англисӣ бошад, навиҳои зерини ихтисора (abbreviation) истифода мешаванд: а) initialism (ихтисораи ҳарфӣ); б) acronym (ихтисораи ҳарфие, ки ҳамчун калима талаффуз мешавад); в)

clipping (буридани қисми калима); г) blending (омезиши қисмҳои калимаҳо).

1) Initialism (ҳарфҳои аввали таркиби ибора): *CAD* → *Computer-Aided Design* (лоиҳакашӣ бо ёрии компютер); *BIM* → *Building Information Modeling* (моделсозии иттилоотии бино);

2) Acronym (сарҳарфи калимаҳо, ки чун калима хонда мешаванд): *BREEAM* → *Building Research Establishment Environmental Assessment Method* (системаи баҳодиҳии экологии бино); *SIP* → *Structural Insulated Panel* (деворалавҳаи конструктивии изолятсионӣ);

3) Clipping (буридани қисми дуёми калима): *demo* → *demolition* “вайронкунӣ”; *reno* → *renovation* “таҷдид, азнавсозӣ”; *prefab* → *prefabricated building* “бинои пешсохт”.

4) Ихтисораҳои стандартӣ дар нақшаҳои меъморӣ: *FL* → *Floor level* “сатҳи фарш”; *CL* → *Center line* “хатти марказӣ”; *EL* → *Elevation level* “сатҳи баландӣ”; *DN* → *Down* “поён”; *WD* → *Wood* “чӯб”; *CONC* → *Concrete* “бетон”

Ҳамин тавр, дар қатори истилоҳоти меъморӣ забони тоҷикӣ ихтисора кам ба назар мерасад, аммо барои забони англисӣ ин раванд маъмул буда, чандин истилоҳоти меъморӣ бо ҳамин усул сохта шудаанд.

Ҷадвали 1. Ҳаҷми тахминии фонди истилоҳоти меъморӣ дар фарҳангномаҳо

Забони тоҷикӣ		Забони англисӣ	
<i>Манбаъ</i>	<i>Миқдори истилоҳ (тахминан)</i>	<i>Манбаъ</i>	<i>Миқдори истилоҳ (тахминан)</i>
Луғати тоҷикӣ - русии истилоҳоти фарҳанги сохтмон, меъморӣ, санъати амалӣ-ҳалқӣ ва амалӣ-оройишӣ Тоҷикистон (Ҷ.Ш. Ғанизода ва дигарон). – Душанбе, 2014.	500	Луғатҳои классикии меъморӣ	8000
Истилоҳоти сохтмон. Агентии сохтмон ва меъморӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: 2017 с. – 124 с.	1200	Луғатҳои техникий сохтмон	12000
Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ: иборат аз ду ҷилд. зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Х. Султон. – Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи А. Рӯдакӣ, 2008. – 949 с.	600	Корпусҳои илмӣ ва стандартҳо	15000
Муқимов Р.С., Ҷӯраев Т.Қ. Луғати русӣ-тоҷикии тафсирии мухтасар аз меъморӣ бинокорӣ. – Душанбе:	1150		

“ICOMOS дар Тоҷикистон”, 2006. – 176 с., 145 ил			
Тоҳиров И.Ф. Лугати истилоҳоти биносозӣ: иборат аз се ҷилд. Ҷ. 2. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 492 с.	500		
Ҳаҷми умумии фонди ғаёл	1000 - 1300		10 000 – 15 000

Ҷадвали 2. Тақсими истилоҳоти меъморӣ аз рӯи сохт

Забони тоҷикӣ		Забони англисӣ	
Навъи сохт	Миқдори истилоҳ (%)	Навъи сохт	Миқдори истилоҳ (%)
Сода	15%	Simple terms	21%
Сохта (ванддор)	21%	Derivation	34%
Мураккаб	18%	Compound words	27%
Таркибӣ	45%	Phrase terms	15%
Ихтисораҳо	1%	Abbreviations	3%

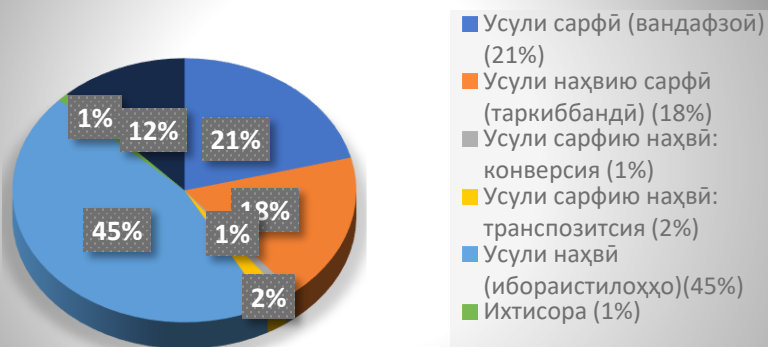
Ҷадвали 3. Тақсими истилоҳоти меъморӣ аз рӯи усули ташаккул

№/г	Усули истилоҳсозӣ		Забони тоҷикӣ (%)	Забони англисӣ (%)
1	Усули сарфӣ (вандафзӣ)		21%	34%
2	Усули нахвино сарфӣ (таркиббандӣ)		18%	27%
3	Усули сарфино нахвӣ	конверсия	0-1%	2%
		Транспозитсия	2%	0-1%
4	Усули нахвӣ (ибораистилоҳот)		45%	15%
5	Ихтисора		1%	3%
6	Сода		12%	18%

Усули ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Диаграммаи 1. Забони тоҷикӣ

Забони тоҷикӣ

Диаграммаи 2. Забони англисӣ

Забони англисӣ

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки низоми истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда – тоҷикӣ ва англисӣ дорои хусусиятҳои умумии сохторӣ буда, вале тарзи ташаккули онҳо аз хусусиятҳои грамматикӣ ва типологии ҳар як забон вобаста аст. Дар забони англисӣ усулҳои дериватсионии сарфӣ ва воғардонӣ (конверсия) фаъолтар буда, дар забони тоҷикӣ таркиббандӣ ва ибораистилоҳсозӣ мавқеи марказиро ишғол мекунанд.

ХУЛОСА

Тадқиқоти рисолаи илмӣ ба омузиши муқоисавии хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шуда, дар доираи тадқиқоти истилоҳоти муосир анҷом дода шуд. Ин тадқиқот имкон дод, ки вижагиҳои сохтор, маъно ва усулҳои ташаккули истилоҳоти меъморӣ ҳамчун соҳаи махсуси луғавӣ пурра таҳлил карда шавад. Ҳамин тавр, таҳлили назариявӣю амалии маводди истилоҳоти меъморӣ қонуниятҳои ташаккул ва инкишофи ин зернизоми луғавиро дар забонҳои муқоисашаванда муайян кард, ки дар натиҷа хулосаҳои зерини илмӣ бароварда шуданд:

1. Истилоҳшиносӣ ҳамчун як соҳаи мустақили забоншиносӣ ба омузиши низоми истилоҳот, ки номи мафҳумҳои илмию техникаи соҳаҳои гуногунро фарогиранд, нигаронида шуда, дар ташаккули забони илмӣ ва муоширати касбӣ нақши асосиро мебозад. Дар доираи ин илм истилоҳ ҳамчун воҳиди махсуси номгузории мафҳумҳои илмӣ ба ҳисоб рафта, бо хусусиятҳои мушаххаси маъно, устувории шакл ва робитаи бевосита бо мафҳуми илмӣ фарқ мекунад. Он ҳамчун воҳиди маъноии илмӣ бо меъёрҳои мушаххас ва мувофиқ ба сохтори забони модарӣ ва талаботи соҳа ташаккул меёбад [13-М]; [23-М].

2. Истилоҳоти меъморӣ ҳамчун низоми муназзами мафҳумӣ (conceptual system) ташаккул меёбад, ки маҷмуи воҳидҳои луғавиро дар бар гирифта, барои номгузории унсурҳо, равандҳо ва мафҳумҳои марбут ба соҳаи меъморӣ истифода мешаванд. Ин низоми баробари инкишофи илму техника ва таҷрибаи фарҳангии ҷомеа пайваста тақмил меёбад [5-М] ; [8-М].

3. Меъёрҳо ва усулҳои истилоҳсозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, гарчанде ки дорои вижагиҳои миллии ва забонӣ мебошанд, дар заминаи як силсила меъёрҳои умумӣ: дақиқӣ, сарехӣ, кӯтоҳӣ ва низомиандӣ таҳия мешаванд. Аз ин рӯ, ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба меъёрҳои асосии истилоҳоти байналмилалӣ, аз ҷумла ба саҳеҳӣ (precision), якмаъноӣ (monosemy), низомиандӣ (systemicity) ва дурустии маъно (semantic transparency) асос ёфтааст. Риояи ин меъёрҳо барои муоширати самаранокӣ илмӣ муҳим аст [4-М]; [7-М].

4. Истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ равиши миллии устувор дошта, дар асоси захираҳои таърихӣ забон, роҳи қолабҳои калимасозӣ ва нозукии услуби тоҷикӣ шакл гирифтааст ва ҳамзамон, бо рушди ҷомеаи имрӯз дар заминаи талаботи илмӣ ва техникаи муосир бознигарӣ мегардад [16-М]; [20-М].

5. Омузиши истилоҳоти меъморӣ имкон медиҳад, ки равандҳои истилоҳсозӣ, иқтибосшавӣ, мутобиқсозӣ ва маънофаринӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ беҳтар дарк шуда, замина барои ташкили муоширати касбӣ ва илмӣ байни мутахассисони соҳаҳои гуногун фароҳам ояд. Мазмунӣ онҳо, ки дар робита бо воқеияти зиндагӣ ва зехни маънавии инсон ташаккул ёфтаанд, забонро ҳамчун абзори бозгӯӣ фарҳанг ва таърих муаррифӣ мекунанд **[24-М]**.

6. Истилоҳоти меъморӣ на танҳо воҳидҳои забонӣ, балки воҳидҳои фарҳангӣ ва мафҳумӣ низ мебошанд, ки таҷрибаи таърихӣ ва ҷаҳонбинии ҷомеаро инъикос мекунанд. Дар забони тоҷикӣ бисёр истилоҳоти меъморӣ бо анъанаҳои меъморӣ миллий ва муҳити табиӣ минтақа алоқаманданд, ҳамон тавр ки истилоҳоти меъморӣ Аврупо, аз ҷумла забони англисӣ, аз меъморӣ Юнону Рими қадим ва Фаронсаи асри миёнагӣ сарчашма мегиранд **[21-М]**.

7. Дар баробари истилоҳоти миллий, дар таркиби истилоҳоти меъморӣ ҳарду забон теъдоди кофӣ истилоҳоти иқтибосшуда мавҷуданд. Ҷунончи, истилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ дар давраҳои гуногуни таърихӣ аз забонҳои арабӣ, русӣ ва аврупоӣ иқтибос шудаанд. Ин истилоҳот натиҷаи ҳамкории илмӣ, таъсири фарҳангӣ ва равандҳои байналмилалӣ рушди илму технологияро нишон медиҳад **[22-М]**.

8. Бо ворид гардидани истилоҳи иқтибосӣ ба забон он ба низомии фонетикӣ ва сарфӣ забони вомгиранда мутобиқ шуда, тадриҷан ба ҷузъи муҳимми луғавӣ ин ё он соҳа мубаддал мешавад. Истилоҳоти иқтибосӣ меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба табиати ин забонҳо мутобиқ шудаанд ва хусусиятҳои миллии забонҳои мазкурро дар худ пайдо кардаанд. Ин раванд яке аз равандҳои асосии ғанисозии истилоҳоти миллий маҳсуб мешавад **[19-М]; [20-М]**.

9. Дар замони муосир истилоҳоти нави меъморӣ (неологизмҳо) бо суръати баланд ташаккул меёбанд. Сабаби асосӣ ин раванд пешрафти илму техника, рушди шаҳрсозӣ, истифодаи масолеҳи нави сохтмонӣ, паҳншавии технологияҳои рақамӣ ва афзоиши таваҷҷуҳ ба масъалаҳои экологӣ мебошад. Дар натиҷа, ба низомии истилоҳоти меъморӣ мафҳумҳо ва истилоҳоти нав шомил шудаанд. Бархе аз онҳо мустақиман иқтибос оварда шуда, қисми дигар тавассути тарҷума, муқоиса ва истилоҳот вориди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ шудаанд **[7-М]; [8-М]**.

10. Истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз назари луғавӣ мавзӯӣ ба шаш гурӯҳи калон тасниф шудаанд, ки ҳар як гурӯҳ дар навбати худ ба зергурӯҳҳо тақсим мешавад. Ҷунончи,

гурӯҳи луғавию мавзуии “Унсурҳои меъморӣ ва ҷузъҳои сохторӣ” ба қисматҳои унсурҳои меъморӣ, ордерҳо ва навъҳои он (унсурҳои сохторӣ ва меъморӣ), унсурҳои меъморие, ки шакл ва сохтори биноро оро медиҳанд, унсурҳои берунии меъморӣ ва боғҳо, шакл ва услубҳои сохторӣ, меъёр ва зебоии меъморӣ ҷудо мешаванд. Чунин гурӯҳбандии мавзуии истилоҳоти меъморӣ нишон медиҳад, ки ҳар як гурӯҳ маҷмуи муайяни мафҳумҳои марбут ба фаъолияти меъмориро дар бар гирифта, зернизомии истилоҳоти мустақилро ташкил медиҳад [15-М].

11. Таснифоти лексикӣ мавзӯи нишон медиҳад, ки услубҳои меъморӣ тамоми даврҳо дар маҷмуъ тарзҳои созмондиҳии низомманде мебошанд, ки бо ҳамдигар пайванд буда, унсурҳои гуногунро аз якдигар касб кардаанд ва истилоҳоти онҳо низ давра ба давра мукамал гардида, ҳамин роҳи дарозро тай намудаанд. Рушди ин раванд, агарчанд натиҷаи ҳамбастагии мураккаби сиёсӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии тамаддунҳои ҷаҳонӣ бошад, аммо ба забонҳо дар ҳар марҳилаи таърихӣ истилоҳоти навро зам кардаанд, ки имрӯз мавриди истифодаи ҳам мардуми одӣ ва ҳам мутахассисон қарор гирифтааст. Ин ба он оварда мерасонад, ки истилоҳоти меъморӣ метавонанд ба соҳаи меъморӣ хусусияти тахассусӣ ва илмӣ бахшанд [5-М]; [15-М].

12. Аз нуктаи назари номгӯи илмӣ истилоҳоти меъморӣ натиҷаи раванди номгузории махсус (specialized nomination) мебошанд, ки дар рафти он барои ифодаи мафҳумҳои дақиқӣ касбӣ вожаҳои луғавӣ интихоб ё офарида мешаванд. Гурӯҳҳои луғавӣ маҷмуи бузургии истилоҳоти касбӣ ва илмиро дар бар гирифта, дар тарроҳӣ, сохтмон, унсурҳо ва ҷузъҳои сохторӣ, масолеҳи сохтмонӣ, унсурҳои ороишӣ ва баҳогузории меъморӣ нақши калидӣ доранд [5-М]; [15-М].

13. Таҳқиқи таркиби маъноии истилоҳоти меъморӣ тавассути таҳлили майдонҳои маъноии онҳо муайян мегарданд. Майдони маъноии истилоҳоти меъморӣ воҳидҳои луғавиро дар бар мегирад, ки ба соҳаҳои гуногуни меъморӣ (масалан: намудҳои бино ва иншоот, унсурҳои бино, усули сохтмон, услубҳои меъморӣ, шахрсозӣ ва ғайра) тааллуқ доранд. Ин воҳидҳои луғавӣ дар баробари ба маънои луғавии мустақили худ таъсир расонидан, инчунин ба муносибатҳои маъноии парадигматикӣ (полисемия, омонимия, муродифот, мутаозод ва гиперонимия) дар дохили низомии истилоҳоти меъморӣ низ таъсир мерасонанд [21-М].

14. Истилоҳоти соҳаи меъморӣ бо назардошти меъёрҳои маъноӣ ташаккул ёфта, ҷанбаи низоммандии соҳаи мазкурро инъикос менамоянд. Барои гурӯҳбандии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои

муқоисашаванда меъёрҳои зерин ба назар гирифта шуданд: а) маъноӣ (гиперонимия); б) вазиҷҳои муштарак; в) истифодаи якҷоя дар матн (контекст). Тарзи гурӯҳбандии маъноӣ истилоҳот, дар баробари бо меъёрҳои забонӣ ташаккул ёфта, инчунин бозгӯкунандаи тафаккури илмӣ ва таҷрибаи касбӣ низ мебошад. Зеро ин раванд метавонад ба фаҳмиши дақиқи категорияҳои таҳлилӣ дар меъморӣ, таҳияи луғатҳои соҳавӣ ва омӯзиши фарҳанги забонии мутахассисон мусоидат намояд [22-М].

15. Истилоҳоти меъморӣ ҳамчун воҳидҳои муназзами маъноӣ дар доираи низоми мафҳумии мушаххаси соҳаи меъморӣ ҷойгиранд ва бо ҳам муносибатҳои гуногуни маъноӣ барқарор меkunанд. Муносибатҳои маъноӣ дар низоми истилоҳоти меъморӣ яке аз ҷанбаҳои муҳими таҳқиқоти забоншиносӣ ба ҳисоб мераванд. Таҳлили равобитаи маъноӣ миёни истилоҳот на танҳо барои тавзеҳи дақиқи мафҳумҳои соҳаи меъморӣ, балки барои таъмини муоширати муассири касбӣ миёни мутахассисони соҳа низ нақши калидӣ мебошад. Муносибатҳои маъноӣ, аз қабилӣ сермаъноӣ (полисемия), ҳамгунӣ (омонимия), муродифӣ (синонимия), мутақобилӣ (антонимия), ҷузъиву кулӣ (гипонимия ва гиперонимия) ва ассотсиативӣ, сохтори мураккаби истилоҳоти меъмориро ташкил медиҳанд. Ҳар як навъи ин муносибатҳо хусусиятҳои забони меъмориро равшан месозанд [11-М].

16. Сермаъноӣ дар истилоҳоти меъморӣ бар асари таъсири омилҳои иҷтимоӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва когнитивӣ ташаккул меёбад. Дар соҳаи меъморӣ ин раванд тавассути истифодаи тақрорӣ як истилоҳ дар заминаҳои гуногун, воридшавии калимаҳо аз фарҳангҳои дигар ва табдил ёфтани маъноҳои аслии ба маъноҳои маҷозӣ сурат мегирад. Таҳлилҳои муқоисавии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, мисли *хона/house*, *вилла/villa*, *қаср/palace*, *намо/facade*, *гунбаз/dome* ва дигарон, нишон медиҳанд, ки истилоҳот бо мурури вақт ва вобаста ба контексти истифодаашон маъноҳои нав касб меkunанд. Чунончи, дар забони тоҷикӣ: “*хонаи ҳунар*”, “*хонаи бахт*”, “*хонаи фарҳанг*”, “*хонаи бачагон*”, “*хонаи пиронсолон*” [2-М]; [11-М].

17. Ҳамгунӣ (омонимия) дар истилоҳоти меъморӣ бар маъноӣ ҳамшаклӣ ва ҳамовозии калимаҳо ташаккул ёфта, сабаби ба вучуд омадани вожаҳои дорои як шакли фонетикӣ ва графикӣ, вале бо маъноҳои комилан ҷудогона мешавад. Дар истилоҳоти меъморӣ омонимҳо метавонанд дар натиҷаи ҳамкорӣ байнисоҳавии истилоҳот (меъморӣ, ҳуқуқ, сохтмон, рӯзноманигорӣ ва ғайра) пайдо шаванд. Дар чунин ҳолатҳо як истилоҳ метавонад дар соҳаҳои мухталиф маъноӣ дигар дошта бошад. Чунончи, истилоҳоти “*vault*”, “*section*”, “*order*”,

“base” ва “panel” дар забони англисӣ ва “боша”, “сафол”, “сутун”, “болор”, “парчин”, “тоқ”, “қир”, “ҳарам” ва ғайра дар забони тоҷикӣ, вобаста ба муҳити истифода, маънои гуногунро касб менамоянд [11-М].

18. Муродифот, ҳамчун падидаи муҳимми маъноии забон, дар истилоҳот бо воқунишҳои гуногун аз ҷониби муҳаққиқон рӯбарӯст: гурӯҳе онро ногузир ва муфид медонанд, гурӯҳи дигар бошад, мавҷудияти онро ҳамчун омиле барои коҳиши дақиқӣ ва систематикӣ будани забони илмӣ – истилоҳот рад мекунад. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муродифоти истилоҳӣ дар шаклҳои луғавӣ, наҳвӣ ва функционалӣ зухур мекунад. Чунончи, барои мафҳуми “намо”-и бино дар забони тоҷикӣ вожаҳои “фасад” ва “намуди зоҳирӣ” ва дар забони англисӣ “facade” ва “exterior” метавонанд истифода шаванд [22-М].

19. Мутаозодот низ ҳамчун яке аз робитаҳои асосии маъноӣ дар низомии истилоҳоти меъморӣ нақши муҳимме дорад. Таҳлилҳои илмӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нишон медиҳанд, ки мутаозодот шаклҳои гуногунро фаро мегирад ва дар истилоҳоти соҳавӣ низ танҳо баъзе намудҳои он қорбурд мешаванд. Истифодаи мутаозодҳои луғавӣ бештар дар истилоҳоти меъморӣ марбут ба хосиятҳои физикӣ, ҳолати сохтор, ҷойгиршавӣ ё функсияи маводди меъморӣ ба назар мерасад. Навъҳои дигари мутаозодот, ба мисли мутаозоди наҳвӣ, дар ин соҳа қамтар дида мешаванд [22-М].

20. Метафора дар истилоҳоти меъморӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ фаровон истифода мегардад, ки маънои онҳо бар асоси шабоҳати зоҳирӣ ё функционалӣ ташаққул ёфтааст. Истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда бар асоси навъҳои зерини метафораҳо: зооморфӣ, фитонимӣ, антропоморфӣ, ашъи рӯзгор ва геоморфӣ эҷод гардидаанд [21-М].

21. Таҳлил нишон медиҳад, ки ҳангоми ташаққули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда усулҳои гуногуни истилоҳсозӣ истифода мешаванд. Усулҳои сарфӣ (derivation), наҳвию сарфӣ (таркиббандӣ) (compounding), сарфию наҳвӣ: конверсия (conversion) ва ҷотабдили (transposition), наҳвӣ: иборасозӣ (phrase terms) ва ихтисора (abbreviation) аз муҳимтарин механизмҳои истилоҳсозӣ ба ҳисоб мераванд [14-М]; [16-М].

22. Дар забони тоҷикӣ усули наҳвии истилоҳсозӣ мавқеи марказиро ишғол мекунад. Аксар истилоҳоти меъморӣ дар шакли ибораҳои номӣ сохта шудаанд. Дар забони англисӣ усулҳои дериватсионии сарфӣ (derivation) ва таркиббандӣ (compounding) хеле

фаъл буда, имкониятҳои васеи сарфӣ ин забонро дар ташаккули истилоҳоти меъморӣ нишон медиҳанд [24-М].

23. Таҳлили усули сарфӣ истилоҳсозӣ нишон дод, ки дар забони англисӣ пешванду пасвандҳо дар сохтани истилоҳоти меъморӣ хеле фаъолона иштирок мекунанд. Барои ифодаи муносибатҳои дараҷавӣ ва функционалӣ бештар пешояндҳои *pre-, re-, sub-, super-, inter-, multi-, over-, under-* ва ғайра истифода мешаванд. Дар баробари ин пасвандҳои *-tion, -ment, -er, -or, -ist, -ism, -ity, -al, -ing* аз воситаҳои сермаҳсули истилоҳотсозии меъморӣ дар забони англисӣ мебошанд. Дар забони тоҷикӣ пешвандҳо дар эҷоди истилоҳоти меъморӣ камфаъл буда, нақши асосиро пасвандҳои аслии тоҷикӣ, аз қабили *-гоҳ, -ӯ/-гӯ, -ча, -ак, -ии* мебозанд [18-М]; [22-М].

24. Усули нахвию сарфӣ (бахусус таркиббандӣ) яке аз роҳҳои асосии ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар ҳарду забони муқоисашаванда мебошад. Қолаби асосии чунин истилоҳот дар ҳар ду забон таркибҳои муайянкунанда (*composita determinativa*) мебошанд, ки дар онҳо чӯзӣ аввал ба чӯзӣ дуҷум тобеъ аст. Дар забони тоҷикӣ ин қолаб бештар дар шаклҳои *исм+исм, сифат+исм, шумора+исм* амалӣ мешавад, аммо дар забони англисӣ қолабҳои *N+N, Adj+N, V-ing+N* маъмуланд [14-М]; [16-М].

25. Сохтори истилоҳоти мураккаби омехта нишон дод, ки онҳо дар натиҷаи ҳамгирии чанд усули истилоҳсозӣ сохта шудаанд. Дар забони тоҷикӣ ин гуна истилоҳот бештар дар натиҷаи омезиши таркиббандӣ ва вандафзӣ ба вучуд омадааст, дар забони англисӣ асосан дар ҳамбастагии усулҳои *affixation* (вандафзӣ) ва *compounding* (таркиббандӣ) асос ёфтааст. Ин ҳолат аз имконоти мухталифи дериватсионии ҳарду забони муқоисашаванда шаҳодат медиҳад [3-М]; [18-М].

26. Дар ташаккули истилоҳоти меъморӣ забонҳои муқоисашаванда усули сарфию нахвӣ (вогардонӣ (конверсия) ва ҷотабилӣ (транспозитсия)) нақши гуногун дорад. Дар забони англисӣ вогардонӣ (конверсия) яке аз усулҳои сермаҳсули ташаккули истилоҳот мебошад, ки дар он гузариши категорияҳои грамматикӣ бидуни тағйир додани шакли истилоҳ сурат мегирад. Дар забони тоҷикӣ бештар раванди ҷотабилӣ (транспозитсия), аз ҷумла номинализатсия ва субстантиватсия мушоҳида мешавад. Ин тафовут, пеш аз ҳама, ба хусусиятҳои типологии забонҳо вобаста аст [3-М].

27. Истилоҳоти ихтисораи меъморӣ дар забони англисӣ нисбат ба забони тоҷикӣ фаъл буда, тибқи талаботи забони илмӣ амалӣ мегардад. Дар натиҷаи ихтисоршавии истилоҳоти меъморӣ дар забони

англисӣ бисёр ихтисораҳо ба воҳидҳои истилоҳотии мустақил мубаддал шудаанд. Дар забони тоҷикӣ корбурди чунин шаклҳо нисбатан маҳдуд буда, асосан дар муҳити касбӣ ва ҳуҷҷатҳои техникӣ мушоҳида мешаванд **[16-М]**.

28. Натиҷаҳои таҳқиқоти муқоисавӣ собит мекунанд, ки низомии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дорои хусусиятҳои умумии сохторӣ ва маъноӣ мебошанд, аммо фарқиятҳои муайян ба хусусиятҳои типологӣ ва грамматикӣ забонҳо вобастаанд. Дар забони англисӣ усулҳои дериватсионӣ сарфӣ ва воғардонӣ (конверсия) фаъолтар буда, дар забони тоҷикӣ таркиббандӣ ва ибораистилоҳсозӣ мавқеи марказиро ишғол мекунанд **[11-М]**.

29. Тибқи маълумоти омории тадқиқот, ки бар асоси фарҳангномаҳои муътамад ҳисоб шудаанд, дар забонҳои муқоисашаванда истилоҳоти меъморӣ аз рӯи сохт ва усули ташаккул чунин истифода мешаванд: дар забони тоҷикӣ: сода (15%), сохта (21%), мураккаб (18%), таркибӣ (45%), ихтисора (1%) ва дар забони англисӣ: сода/simple terms (21%), сохта/ derivation (34%), мураккаб/ compound words (27%), таркибӣ/ phrase terms (15%), ихтисора/ abbreviations (3%) **[18-М]**.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Бар асоси натиҷаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқоти анҷомдодашуда доир ба муқоисаи таҳлилии вижагӣҳои сохториву маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикиву англисӣ ва омузишу баррасии фарогири мавзӯи матраҳшуда ҷиҳати тақмили забони илмӣ тоҷикӣ пешниҳоди тавсияҳои зерин мувофиқи мақсад доништа мешавад:

1. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур ҳамчун заминаи илмӣ барои таҳияи луғатҳои соҳавӣ истифода шуда, метавон бар асоси маводди ҷамъоваришуда ва таҳлилшуда луғати тафсирии истилоҳоти меъморӣ ва луғати дузабонаи истилоҳоти меъморӣ (тоҷикӣ – англисӣ) таҳия кард.

2. Хулосаҳои таҳқиқоти мазкур метавонанд дар раванди стандартизатсия ва танзими истилоҳоти меъморӣ дар забони илмӣ тоҷикӣ истифода гарданд. Натиҷаҳои бадастомада барои муайян намудани меъёрҳои дақиқи интиҳоби истилоҳот, мутобиқсозии истилоҳоти иқтибосӣ ва ташаккули истилоҳоти нави милли аҳамияти муҳим доранд.

3. Маводди рисолаи илмӣ мазкур метавонад дар фаъолияти таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифода шуда, натиҷаҳои он ба барномаҳои таълимии фанҳои “Истилоҳшиносӣ”, “Лексикология”, “Тарҷумаи илмӣ-техникӣ” ва дигар фанҳои марбута ворид карда шаванд.

4. Барои таҳияи дастурҳои илмӣ-методӣ оид ба масъалаҳои истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд ҳамчун мавод истифода шуда, дар асоси онҳо таҳияи тавсияҳои методӣ барои муҳаққиқон, тарҷумонҳо ва мутахассисони соҳа ба роҳ монда шавад.

5. Маводди таҳқиқот метавонад ҳамчун заминаи илмӣ барои пешбурди таҳқиқоти минбаъдаи муқоисавӣ дар соҳаи истилоҳшиносӣ истифода шуда, дар асоси он таҳқиқоти муқоисавии истилоҳоти меъмории забони тоҷикӣ бо дигар забонҳо, аз ҷумла русӣ, олмонӣ, фаронсавӣ, чинӣ, арабӣ ва ғайра, анҷом дода шавад.

6. Омузишу таҳқиқи ҷанбаҳои мафҳумӣ ва когнитивии истилоҳоти меъморӣ яке аз самтҳои муҳими таҳқиқоти минбаъда мебошад. Бинобар ин, таҳқиқ дар ин самт метавонад ба фаҳмиши амиқтари низоми истилоҳоти соҳавӣ ва ташаккули мафҳумҳои меъморӣ дар тафаккури забонӣ мусоидат намояд.

7. Омузиши робитаи истилоҳоти меъморӣ бо омилҳои фарҳангӣ ва этнографӣ низ яке аз масъалаҳои муҳими истилоҳшиносӣ мебошад, ки натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд барои пажӯҳиши он истифода шаванд. Дар ин замина ба роҳ мондани таҳқиқоти махсус оид ба таъсири анъанаҳои меъмории миллий ва муҳити фарҳангӣ ба ташаккули истилоҳоти меъморӣ аҳамияти илмӣ дорад.

8. Пайкараи забони тоҷикӣ дар ҳоли рушд аст ва маводди таҳқиқот метавонад дар мукамал сохтани он ва базаҳои электронии истилоҳоти соҳавӣ истифода шавад. Ташкили чунин манбаъҳои рақамӣ барои рушди таҳқиқоти забоншиносии муосир ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар омузиши забон имкониятҳои нав фароҳам меорад.

9. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкурба рушди назарияи умумии истилоҳшиносӣ дар забоншиносии тоҷик мусоидат намуда, бар асоси онҳо метавон масъалаҳои умумии сохтор, ташаккул ва низоми маъноии истилоҳоти соҳавиро дар дигар соҳаҳои илм низ мавриди баррасии илмӣ қарор дод.

10. Дар тақмили фаъолияти тарҷумаи илмӣю техникӣ маводди таҳқиқот метавонад ба таври пурра истифода шавад. Натиҷаҳои бадастомада барои таҳияи меъёрҳои дақиқи тарҷумаи истилоҳоти

меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дорои аҳаммияти амалӣ хоҳанд буд.

11. Бо рушди технологияҳои нави сохтмон ва шаҳрсозӣ пайдоиши истилоҳоти нави меъморӣ ба мушоҳида мерасад, ки таҳқиқ ва танзими онҳо барои ғанисозии забони илмӣ тоҷикӣ муҳим мебошад. Бинобар ин, таҳқиқотҳои минбаъда метавонанд ба омузиши равандҳои муносири истилоҳсозӣ дар соҳаи меъморӣ равона гарданд.

12. Дар маҷмӯъ метавон пешниҳод кард, ки истилоҳоти меъморӣ як зернизомии мураккаби луғавӣ буда, дар он омилҳои забонӣ, фарҳангӣ ва илмӣ ба таври муназзам бо ҳам пайваست шудаанд. Натиҷаҳои бадастомадаи таҳқиқотро метавон барои рушди назарияи истилоҳшиносӣ, таҳияи луғатҳои соҳавӣ, стандартсозии истилоҳоти меъморӣ ва такмили забони илмӣ тоҷикӣ ҳамчун заминаи назариявӣ ва амалӣ истифода намуд.

ИНТИШОРОТ АЗ РЀӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

I. Монографияи илмӣ:

[1-М]. Даминзода, М.З. Сохтор, маъно ва маншаи истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ: таҳлили муқоисавӣ. [Матн] / М.З. Даминзода. – Душанбе: “Бебок”, 2025. – 350 с.

II. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[2-М]. Даминова, М.З. Полисемия в архитектурной терминологии английского и таджикского языков [Текст] / М.З. Даминова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 9. – С. 128-133.

[3-М]. Даминова, М.З. Анализ архитектурной терминологии в английском и таджикском языках с точки зрения их структурной и семантической организации [Текст] / М.З. Даминова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2024. – № 5-6 (112–113). – С. 44-50.

[4-М]. Чамшедов, П., Даминова, М.З. Лингвистические аспекты формирования архитектурной терминологии в таджикском и английском языках [Текст] / П. Чамшедов, М.З. Даминова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2025. – № 1(114). – С. 14-21.

[5-М]. Даминова, М.З. Таснифоти мавзуии истилоҳоти меъморӣ [Матн] / М.З. Даминова // Паёми Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Б. Искандаров. Масъалаҳои илмҳои гуманитарӣ. – Душанбе, 2025. – № 3. – С. 47-58.

[6-М]. Даминова, М.З. Низомии истилоҳоти лексикаи меъморӣ [Матн] / М.З. Даминова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2025. – № 4. – С. 64-71.

[7-М]. Даминова, М.З. Роҳҳои экстралингвистии инкишофи вожагони меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / М.З. Даминова // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2025. – № 3(59). – С. 25-32.

[8-М]. Даминова, М.З. Истилоҳоти меъморӣ – мавзуи пажухиши забоншиносӣ [Матн] / М.З. Даминова // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Душанбе, 2025. – № 1/3(137). – С. 129-133.

[9-М]. Даминзода, М.З. Доир ба мафҳуми “майдони маъноӣ” ва шаклҳои он [Матн] / М.З. Даминзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2025. – № 6(119). – С. 74-81.

[10-М]. Даминзода, М.З. Гурӯҳи мавзуии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Паёми

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. – Душанбе, 2025. – № 4(41). – С. 332-339.

[11-М]. Даминзода, М.З. Муносибатҳои маъноӣ дар низомии истилоҳоти меъморӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев. Бахши илмҳои гуманитарӣ. – Душанбе, 2026. – № 1(05). – С. 119-131.

[12-М]. Даминзода, М.З. Вижагиҳои метафора ва метонимия дар лексикаи меъморӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Суханшиносӣ. Маҷаллаи илмӣ Институти забон ва адабиёт ба номи Рӯдакӣ АМИТ. – Душанбе, 2026. – № 1(15). – С. 55-65.

[13-М]. Даминзода, М.З. Назаре боз ба масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии тоҷик [Матн] / М.З. Даминзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2026. – № 1(120). – С. 45-54.

[14-М]. Даминзода, М.З., Султонзода, М. Меъёрҳо ва усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминзода, М. Султонзода // Маҷаллаи илмӣ “Мероси Шарқ”. – Душанбе, 2026. – № 1(15). – С. 102-109.

[15-М]. Даминзода, М.З. Таснифоти луғавию мавзӯии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (дар мисоли “навъи биноҳо”) [Матн] / М.З. Даминзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Душанбе, 2026. – № 1/ 1(143). – С. 120-126.

[16-М]. Даминзода, М.З. Баррасии умумии масъалаи калимасозӣ дар забоншиносии англис ва тоҷик (дар мисоли истилоҳоти меъморӣ) [Матн] / М.З. Даминзода // Паёми Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Б. Искандаров. Масъалаҳои илмҳои гуманитарӣ. – Душанбе, 2026. – № 1. – С. 30-41.

III. Мақолаҳои илмӣ дар дигар нашриҳо ҷопшуда:

[17-М]. Даминова, М.З. Архитектурная терминология таджикского и английского языков: структурно-семантический и системный аспекты исследования [Текст] / М.З. Даминова // Маводди конференсияи илмӣ-адабии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Ташаккул ва рушди тарҷумашиносӣ дар 30 соли Истиқлолияти давлатӣ”. – Душанбе, 2021. – С. 202-209.

[18-М]. Даминова, М.З. Производные и непроизводные термины в архитектурно-строительной терминологии: лингвистический анализ [Текст] / М.З. Даминова // Маводди конференсияи илмӣ-адабии

байналмилалӣ дар мавзуи “Забон – падидаи олитарини ҷомеа”. – Душанбе, 2025. – С. 156-160.

[19-М]. Даминова, М.З. Таҳлили муқоисавии истилоҳоти соҳаи меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / М.З. Даминова // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи “Забони русӣ – забони муоширати байналмилалӣ”. – Хучанд, 2025. – С. 260-266.

[20-М]. Даминова, М.З. Истилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминова // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи “Ҷойгоҳи забони тоҷикӣ дар ҳифзу густариши арзишҳои минтақаи Осиё”. – Душанбе, 2025. – С. 192-199.

[21-М]. Даминова, М.З. Ташаккули маъноии истилоҳоти меъморӣ бар асоси вазифа [Матн] / М.З. Даминова // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи “Прагмалингвистика тарҷумаи функционалӣ ва ҳамгироии равандроҳои таълими забон”. – Душанбе, 2025. – С. 162-170.

[22-М]. Даминзода, М.З. Аз истилоҳот то маъно: пайвандҳои семантикии меъморӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи “Робиндранат Такур ва мақоми ӯ дар густариши равобити адабии Шарку Ғарб”. – Душанбе, 2025. – С. 73-79.

[23-М]. Даминзода, М.З. Усулномаи М.Ҳ. Султон ҳамчун абзори таҳқиқи усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавии забони тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи “Муаммоҳои муосири филологӣ дар густаришҳои таъсири зеҳни сунӣ ва нақши омузиши забонҳои хориҷӣ дар таҳкими робитаҳои байналмилалӣ”. – Хучанд, 2026. – С. 101-105.

[24-М]. Даминзода, М.З. Хусусиятҳои калимасозии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи “Масъалаҳои омузиши забоншиносии муқоисавӣ, тарҷумашиносӣ, адабиётшиносӣ ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ”. – Душанбе, 2026. – С. 90-96.

**ТАДЖИКСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ СОТИМА УЛУГЗОДА**

На правах рукописи

УДК 809.155.0 + 802.0:72 (81.2 Тадж. + 81.2 Англ.:85.11)

Д- 20

ДАМИНЗОДА МАДИНА ЗОКИР

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
АРХИТЕКТУРНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В РАЗНОСТРУКТУРНЫХ
ЯЗЫКАХ (НА МАТЕРИАЛЕ ТАДЖИКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО
ЯЗЫКОВ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени
доктора филологических наук по специальности
6.2.14. Типологическая и контрастивная лингвистика

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертация выполнена на кафедре английской филологии Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода

Научный консультант: **Джамshedов Парвонахон** – доктор филологических наук, профессор кафедры иностранных языков национальной Академии наук Таджикистана

Официальные оппоненты: **Мухторов Зайнидин Мухторович** – доктор филологических наук, доцент, ректор Филиала Сингапурского института развития менеджмента в Душанбе

Азимова Матлюба Нуриддиновна – доктор филологических наук, профессор кафедры языкознания и сопоставительной типологии Государственного образовательного учреждения «Худжандский государственный университет имени Бободжона Гафурова»

Давлатмирова Манижа Бораковна – доктор филологических наук, доцент, исполняющая обязанности заведующего кафедрой теоретического и прикладного языкознания Российско-Таджикского Славянского университета

Ведущая организация: **Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава**

Защита диссертации состоится «28» ноября 2026 г. в 9:00 часов на заседании диссертационного совета при Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзода (734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6, зал заседаний учёного совета, e-mail: havas3001@mail.ru; тел.: +992) 882891717).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода и на сайте www.dbz.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2026 года

Учёный секретарь

диссертационного совета,
доктор филологических наук, доцент

Сохибназарзода Х.Т.

ВВЕДЕНИЕ

Диссертационное исследование посвящено сопоставительному анализу лексических, структурных, семантических и тематических особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках.

Актуальность темы исследования. Вопросы исследования, изучения и упорядочения отраслевых терминов в современных условиях устойчивого развития науки и техники, всестороннего расширения международных отношений и свободного развития обмена научными идеями и взглядами приобретает особое значение. Отраслевая терминология создаёт условия для эффективного общения специалистов и служит основным средством выражения знаний и научных и профессиональных взглядов. Поэтому исследование и изучение структурных и семантических особенностей различных отраслей науки на этой основе, включая сферу архитектуры, рассматривается как одно из важных направлений современного языкознания и имеет особое теоретическое и практическое значение.

Безусловно, архитектура является одной из очень важных и в то же время древних видов человеческой деятельности и, наряду со строительством сооружений, зданий, также включает в себя знания о технике строительства, культуры строительства и архитектурной эстетики. Следует подчеркнуть, что архитектура является средством отражения социальных условий общества, исторического опыта народов и культурного мировоззрения. Отсюда, архитектурная терминология формируется как особый пласт лексики языка и включает в себя комплекс понятий, связанных с проектированием строительством, частями зданий, архитектурными стилями, конструктивными и декоративными элементами, а также деятельностью специалистов отрасли. В связи с этим, исследование и рассмотрение архитектурной терминологии, наряду со сферой архитектуры, также важно для языкознания и культурологии.

Вопросы изучения терминов как особой лексики языка занимают особое место в современном языкознании. Термины отличаются от других лексических единиц языка рядом своих специфических особенностей, таких как наличие специального значения, указание на определённые научные и профессиональные понятия и употребление в рамках одной определённой научной системы. Также термины имеют сложные структурные и семантические отношения с другими лексическими единицами. Отсюда, изучение семантических и структурных особенностей терминов имеет большое значение для

рассмотрения правил и способов образования научной лексики языка. О необходимости изучения терминов в одном из своих выступлений по случаю Дня государственного языка Республики Таджикистан Президент Республики Таджикистан, Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон сказал следующее: «Наряду с этим мы должны придавать серьёзное значение разработке, регулированию и идентичности терминов, что является одним из важных вопросов на пути развития государственного языка. В период беспрецедентного развития науки и техники разработка терминов или терминотворчества в качестве усиливающего язык фактора в нашем обществе обретает актуальное значение» [1, с. 109].

Таким образом, изучение системности структуры слов является одним из важных направлений современных лингвистических исследований, в котором рассматриваются внутренние семантические связи, тематические группы и семантические отношения отраслевых терминов. В такой системе термины функционируют во взаимоотношениях с другими языковыми единицами. Эти отношения могут определяться на основе синонимии, семантической полисемии, антонимии, сходства, а также принадлежности к лексико-тематическим группам и семантическим полям.

Актуальность данного исследования обусловлена, прежде всего, необходимостью комплексного изучения и рассмотрения архитектурной терминологии в таджикском языке. Хотя сфера архитектуры имеет древнюю историю в таджикской культуре, и её выдающиеся примеры сохранились до наших дней, вопросы лингвистических исследований, связанные с системой архитектурной терминологии, особенно её сравнение с другими языками, до сих пор серьёзно не рассматривались. Некоторые архитектурные термины таджикского языка были заимствованы в процессе исторического развития и эволюции из различных источников, включая арабский, персидский, русский и европейские языки, и постепенно адаптировались к лексической системе языка. Научные исследования, посвящённые способам структурного образования и формированию семантики терминов данной сферы, имеют особое значение для определения особенностей терминообразования таджикского научного языка.

Кроме того, считается важным сопоставительное изучение отраслевой терминологии разных языков в условиях глобализации и расширения научно-технического сотрудничества. Например, английский язык сегодня считается одним из главных языков научной

коммуникации и языком современной техники и технологий. Следовательно, большая часть научных терминов, включая термины архитектуры, распространяется посредством английского языка. В связи с этим, настоящее исследование в английском и таджикском языках позволяет выявить сходства и различия в этих языках в процессе образования терминов.

Актуальность исследования также проявляется в том, что архитектурные термины отражают не только языковые единицы, но и концептуальные и культурные единицы, в которых собраны исторический опыт и культурное мировоззрение общества. В архитектурной терминологии таджикского языка отражаются особенности восточной архитектуры. А архитектурные термины в английском языке связаны с архитектурными традициями Европы и античным наследием Греции и Рима. Отсюда, их сопоставительное изучение содействует изучению связей между языками, культурами и профессиональной деятельностью.

В пользу актуальности темы говорит и необходимость изучения семантических и структурных особенностей архитектурных терминов. Архитектурные термины обладают сложной структурой, сложившейся в результате терминообразования. Анализ структуры терминов позволяет выявить основные способы образования архитектурных терминов, морфологическую и синтаксическую структуру и семантические особенности. Такие исследования обеспечивают более широкие возможности для глубокого понимания процессов образования профессиональных терминов.

С другой стороны, изучение архитектурных терминов в рамках лексико-семантического анализа предоставляет больше возможностей для выявления семантических групп этих терминов. К таким группам можно отнести термины, связанные с такими понятиями, как части зданий, виды зданий, архитектурные элементы, способы проектирования, конструктивные и декоративные элементы, строительные процессы и деятельность специалистов отрасли. Определение таких семантических групп способствует пониманию структуры системы архитектурных терминов.

Данное исследование может удовлетворить практические требования общества в условиях развития современного строительства и архитектуры, точности использования архитектурных терминов в переводе, обучении и профессиональной коммуникации. Сопоставительное изучение архитектурных терминов в таджикском и английском языках, безусловно, способствует усовершенствованию

деятельности по научно-техническому переводу и составлению отраслевых словарей.

Таким образом, основу актуальности темы настоящего диссертационного исследования составляет необходимость изучения системы архитектурных терминов в таджикском языке, важность сопоставительного исследования архитектурных терминов в сопоставляемых языках, необходимость определения семантических и структурных особенностей этих терминов, а также теоретическая и практическая значимость для развития терминологии, сопоставительного языкознания и усовершенствования таджикского научного языка. С учётом вышесказанного, исследование структурно-семантических особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках считается одним из актуальных вопросов современного языкознания и может способствовать дальнейшему развитию терминологических исследований и усовершенствованию системы научной терминологии таджикского языка.

Степень изученности научной темы: Вопросы, связанные с терминологией, включая исследование системы отраслевой терминологии в современной лингвистике, являются одним из важнейших направлений исследований. Научно-техническая терминология в типологической и контрастивной лингвистике была всесторонне изучена и рассмотрена многими исследователями. В частности, они проанализировали семантические особенности, а также структурно-функциональные характеристики терминологии в различных областях науки, уделяя особое внимание вопросам формирования, стандартизации и систематизации терминологии.

В мировой лингвистике известные исследователи В. Винокур, Д. Лотте, В. Лейчик, А. Суперанская и другие уделяли внимание теоретическим вопросам терминологии и изучали их очень точно и всесторонне в своих научных трудах. Эти исследователи внесли большой вклад в создание, развитие и совершенствование теоретических основ термина, системы терминов, принципов формирования системы терминов, структурных, семантических и функциональных особенностей термина. На основе этих исследований были изучены вопросы формирования и развития отраслевых терминов, взаимосвязи термина и слова, а также грамматические особенности терминов.

Исследованию терминов архитектуры и строительства в английской лингвистике уделено немало внимания. Например, в этом направлении лингвистами и архитекторами составлено много словарей,

связанных с архитектурой: Фрэнсис Д. К. Чинг «A Visual Dictionary of Architecture», Ник Бейкер, Джон Чард «Dictionary of Architecture and Building Construction», Джеймс Стивенс, Джон Сэмбрук «Encyclopaedia of Architectural Terms», Том Портер, Брайан Коллинс «Archispeak: An Illustrated Guide to Architectural Terms», Николаус Певзнер, Джон Флеминг, Хью Хонур «The Penguin Dictionary of Architecture», Кристофер Александер, Сара Ишикава, Мюррей Силверстейн «A Pattern Language», Андреа Симитч, Вэл Уорк «The Language of Architecture» и другие.

В частности, английские исследователи анализировали способы и методы терминообразования, лексические и семантические особенности архитектурных терминов, а также их роль в профессиональном дискурсе. Например, в ряде исследований в английском языке анализировалось лексическое и семантическое поле архитектурных терминов, и было установлено, что область архитектуры имеет сложную терминологическую систему.

Кроме того, вопрос о разграничении понятий «термин», «система терминологии» и «профессиональная лексика» в профессиональном дискурсе в области архитектуры стал предметом современных лингвистических исследований. На основе этих исследований установлено, что архитектурная терминология имеет более семиотическую природу, чем в других технических областях, и неразрывно связана с историей, культурой и архитектурными традициями разных народов.

В ряде современных лингвистических исследований система архитектурной терминологии также анализировалась с когнитивной и семантической точек зрения. Например, когнитивная модель системы терминологии в области архитектуры, особенно в области проектирования архитектурной среды, была разработана в исследовании Н.А. Мацкевича, который проанализировал более 680 терминологических единиц, относящихся к области архитектуры в направлении архитектурной среды. В этом исследовании концептуальная структура архитектурной терминологии была определена с использованием методов семантического, контекстуального и фреймового анализа.

Также в рамках сопоставительных исследований европейской и русской лингвистики рассматривались вопросы формирования архитектурной терминологии. В частности, в исследованиях Н.Г. Кузнецовой, О.Н. Степичевой и Ф. Яновица изучался вопрос заимствования архитектурной терминологии в европейских языках и

русском языке. На основе исследований этих учёных было установлено, что большая часть архитектурной терминологии происходит из греческого и латинского языков и проникла в другие европейские языки через французский и немецкий.

В таджикской лингвистике многими исследователями также уделено внимания вопросам терминологии и сравнительному изучению отраслевой терминологии и написаны научные работы в этой области. Например, такие исследователи, как Л.Ш. Раджабов, Калонтаров Я., Ш. Рустамов, Н.Ш. Абдуллоев, М. Косимова, Д. Саймиддинов, Т. Шарипов, С. Назарзода, М.Б. Султонов, Б.Н. Хакимова, А.Н. Шафоатов, Т.С. Шокиров, О. Х. Косимов, С. Абдулфайзов, Ш.И. Хаитова, П.Г. Нуров, З. Ф. Абдуллоева, К.Ш. Турахасанов и другие проводили исследования по терминологии различных отраслей в таджикском языке, включая химическую, астрономическую, компьютерную, социально-политическую, научную, зерновую, спортивную, правовую, дипломатическую, научно-техническую, музыкальную, медицинскую и п.д. Кроме того, исследователями рассмотрены отраслевые термины в таджикском языке на базе научных работ предков (до XIX века).

В области сравнительного исследования отраслевой терминологии, особенно в сравнении таджикского языка с другими иностранными языками, также выполнен ряд докторских и кандидатских диссертаций. В частности, исследования Т.К. Джуроева по технической терминологии в таджикском, русском, персидском и дари языках [9], Г.А. Саидова по дипломатической терминологии в таджикском и английском языках [24], С.С. Джаматова по лингвистической терминологии в таджикском и английском языках [8], Ш.Б. Каримова по экологической терминологии в таджикском и английском языках [10], Г.Ф. Саъдиевой по сельскохозяйственной терминологии в таджикском, английском и японском языках» [25] и других авторов посвящены изучению отраслевой терминологии.

Кроме того, многие диссертации в области контрастивной лингвистики посвящены изучению терминологии в различных областях, включая медицину, технику, экономику, право, спорт, геологию, транспорт, информатику, строительство и другие. Эти исследования в основном анализируют структурные, лексические и семантические особенности, а также способы и методы формирования отраслевой терминологии в таджикском языке в сравнении с другими языками.

Следует отметить, что таджикским лингвистом М.М. Бекмуродовым проведено научное исследование на тему «Лексико-семантический анализ строительной терминологии (на примере таджикского и английского языков)» [3], в котором, конечно же, были проанализированы некоторые термины, применимые и к сфере архитектуры. Однако в целом данное исследование посвящено анализу строительной терминологии.

Необходимо констатировать, что, несмотря на многочисленные исследования в области терминологии, вопрос изучения, рассмотрения и сравнительного анализа системы архитектурной терминологии в таджикском и английском языках в семантическом и структурном аспектах до сих пор не был систематически и всесторонне исследован.

Таким образом, данное исследование направлено на изучение широкого спектра архитектурной терминологии в таджикском и английском языках, выявление структурных и семантических особенностей архитектурной терминологии, а также раскрытие общих черт и различий терминологических единиц в области архитектуры и может внести существенный вклад в дальнейшее развитие сравнительной таджикской терминологии.

Связь исследования с научными программами (проектами) и темами. Настоящее диссертационное исследование неразрывно связано с государственными стратегиями и приоритетными направлениями развития науки, включая «Государственную программу совершенствования и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года» (от 30.08.2019), «Программу развития государственного языка на 2020-2030 годы» (от 28.11.2020, № 647), а также с направлениями научной работы кафедры английской филологии Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

В общей характеристике исследования определяются основные направления исследования и его теоретико – методологические основы, конкретизируются цель и задачи исследования, объект, предмет и теоретические и методологические основы исследования. Вместе с тем, в данном разделе характеризуется научная новизна исследования с указанием полученных результатов и достижений; формулируются основные положения выносимые на защиту, с представлением наиболее важных теоретических и практических результатов исследования; раскрывается теоретическая и практическая значимость

исследования посредством определения вклада полученных результатов в совершенствование теоретических знаний и возможностей их практического применения; определяется степень достоверности результатов исследования с обоснованием их точности, обоснованности и надежности.

Цель исследования. Основной целью исследования является сопоставительный анализ семантических и структурных особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели решение следующих вопросов составляет **важные задачи исследования:**

- анализ и рассмотрение теоретических основ исследования терминов в современном языкознании;
- определение норм, способов и общих особенностей формирования отраслевой терминологии;
- исследование места архитектурных терминов в общей системе научно-технических терминов;
- классификация истории формирования архитектурных терминов в таджикском и английском языках;
- уточнение источников и определение основных способов и методов формирования архитектурных терминов в таджикском и английском языках;
- анализ лексического состава архитектурных терминов и их классификация по теме и семантике;
- выявление структурных особенностей и основных моделей образования архитектурных терминов в таджикском и английском языках;
- установление роли лексико-семантических пластов архитектурных терминов и определение семантических отношений между ними (полисемия, синонимия, антонимия, омонимия и др.);
- сравнение семантических и структурных особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках;
- выявление типологических сходств и различий системы архитектурных терминов в сопоставляемых языках.

Объект исследования. Объектом исследования диссертационной работы являются архитектурные термины в таджикском и английском языках.

Предмет исследования. Предмет исследования составляет сопоставительный анализ и рассмотрение структурно-семантических

особенностей терминов сферы архитектуры в таджикском и английском языках.

Теоретические основы исследования. Теоретические основы диссертационного исследования берут начало в научных и теоретических работах по терминологии, лексикологии и семасиологии, сравнительной лингвистике и лексикографии, выполненных отечественными и зарубежными лингвистами, а также в некоторых работах, относящихся к области архитектуры. Например, в отечественной лингвистике приняты во внимание научные работы лингвистов, в частности терминологов Л.Ш. Раджабова, Я.И. Калонтарова, Ш. Рустамова, Т.К. Джураева, М.Х. Султон, Саида Фаллохфара, Ш.И. Хаитовой, С. Назарзода, Т.С. Шокирова, П.Нурова, типологов и лексикографов М. Джабборовой, А. Нурова, Ф. Турсунова, М.Б. Нагзибековой, М.М. Бекмуродова, П. Джамшедова, С.Матробиёна, О. Х. Косимова, З. Мухторова, Х. Саидова, Ш. Каримова, А. Мамадназарова, семасиологов и лексикологов К. Тохировой, Х. Маджидова, Ж. Гулназарзода и других, а также архитекторов Р.С. Мукимова, М. Бобоназаровой, С. Мукимовой и других.

Также в диссертационной работе использованы в качестве теоретической основы, особенно при анализе теоретических вопросов терминологии терминографии, научные работы российских и европейских исследователей, работы которых переведены на русский язык. Работы таких учёных, как Ю.А. Рубинчик, Ш. Балли, А.А. Реформатский, Т.Л. Канделаки, Б.Н. Головин, С. Ульман, С.Д. Кацнельсон, Ю.Д. Апресян, В.Н. Лексин, Л.С. Пейсиков, Н.Д. Арутюнова, Г.О. Винокур, Д.С. Лотте, Р.В. Зирин, В.А. Ступин, Т.С. Кабардова, Г.Е. Крейдлин, К.Я. Авербух, Н.И. Гриценко, Л.В. Ивина, Е.А. Ильинская, Т.В. Кобринская, В.Н. Кудрявцев, О.А. Алимуратов, Ю.Е. Чернищина, И. Григорьева, Е.А. Земская, Н.В. Подольская, А.В. Суперанская, Е.В. Перехвальская и других составляют теоретическую основу настоящего исследования.

Следует отметить, что были учтены также взгляды зарубежных исследователей, чьи работы были опубликованы на английском языке. Они также были проанализированы в диссертационной работе и использованы в качестве теоретической и практической основы. В частности, в диссертации широко использовались работы следующих исследователей: П. Хорн, Э. Сепир, О. Есперсон, О. Вюстер, Л. Блумфилд, С. Уллман, Н. Хомский, Дж. Лайонз, В. Адамс, М. Аронофф, Ф.Р. Палмер, Л. Бауэр, Б. Комри, Х. Сейгер, У. Гиббс, А.

Вежбицкая, Ф. Аншен, Н. Фабб, Р. Хадсон, Н. Певзнер, Д. Кристал, Дж. Айтчисон, Р. Мёрфи, А. Кинг, Дж. Клейр, А. Симитч и другие.

Научная новизна исследования. Научную новизну исследования, прежде всего, составляет специальное сопоставительное исследование структурно-семантических особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках:

- впервые система терминов сферы архитектуры как особая область научно-технической терминологии в таджикском и английском языках была всесторонне проанализирована в аспекте терминологии как науки, определён лексический состав и источники формирования архитектурной терминологии в сопоставляемых языках, а также показаны пути возникновения и развития терминов в этой области.

- проанализирована семантическая структура архитектурной терминологии и выявлены семантические отношения между терминологическими единицами.

- проанализированы структурные особенности архитектурной терминологии в таджикском и английском языках, а также определены основные методы и модели терминообразования.

- впервые был проведен сопоставительный анализ семантических и структурных особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках, выявивший их сходства и различия, а также определивший соответствия архитектурных терминов между таджикским и английским языками.

Положения, выносимые на защиту:

1. Исследование показало, что архитектурная терминология в таджикском и английском языках формируется как систематическая концептуальная система, включающая набор лексических единиц, служащих для обозначения элементов, процессов, стилей и понятий в области архитектуры. Несмотря на то, что данная система формировалась на основе общих норм научной терминологии, таких как правильность, однозначность, краткость и ясность значения, в её рамках действуют основные семантические отношения, включая полисемию, омонимию, синонимию, антонимию, а также гиперонию и гипонимию, которые способствуют формированию семантической системы отраслевой терминологии.

2. Было выявлено, что архитектурные термины, наряду с тем, что являются языковыми единицами, являются также единицами культуры и отражают архитектурные традиции, историческое прошлое и культурное мировоззрение обществ. Также было установлено, что в составе архитектурной терминологии обоих сопоставляемых языков

важную роль играют заимствованные термины. Они возникают в результате культурного и научного взаимодействия и, войдя в язык, адаптируются к фонетической и морфологической системе заимствующего языка.

3. На основе лексико-тематической классификации архитектурной терминологии установлено, что термины данной сферы разделены на шесть основных тематических групп: «типы зданий», «архитектурные стили», «архитектурные элементы и конструктивные компоненты», «строительные материалы», «декоративные элементы» и «градостроительство и планирование», каждая из которых представляет собой независимую подсистему понятий, связанных с архитектурной деятельностью. Тематические группы включают в себя большой набор профессиональных и технических терминов и играют ключевую роль в проектировании, строительстве, конструктивных элементах и компонентах, строительных материалах, декоративных элементах и архитектурной оценке.

4. Было установлено, что в семантическом формировании архитектурных терминов в сопоставляемых языках большую роль играют важные семантические механизмы — метафора и метонимия. Исследование показало, что терминологические метафоры формируются на основе визуального или функционального сходства и чаще всего выражаются в зооморфных, фитонимических, антропоморфных, геоморфных формах и бытовых предметах. Метонимия проявляется в форме синекдохи и действует на основе реальных и функциональных связей между понятиями.

5. В результате анализа выявлено, что основными способами образования терминов в сопоставляемых языках являются морфологический (derivation), синтаксико-морфологический (словосложение: compounding), морфолого-синтаксический (конверсия (zero-derivation (conversion)) и транспозиция (transposition)), синтаксический (образование словосочетаний (phrase terms)) и аббревиатура (abbreviation), каждый из которых имеет разную степень активности в зависимости от типологических особенностей языков.

6. Исследование показало, что в таджикском языке центральное место занимают способы образования терминов-словосочетаний и словосложение, тогда как в английском языке более активны морфологические деривационные способы (derivation) и словосложение (compounding), что обусловлено типологическими различиями сопоставляемых языков.

7. Сопоставительное исследование подтверждает, что лексическая система архитектурных терминов в сопоставляемых языках (таджикском и английском) имеет общие структурные и семантические особенности, а их различия зависят от типологических и грамматических особенностей этих языков.

8. Статистический анализ исследуемого материала показал, что структура архитектурной терминологии в двух языках имеет существенные различия: в таджикском языке преобладают составные (45%) и производные (21%) термины, тогда как в английском языке чаще встречаются производные (34%) и сложные (27%) термины, что отражает морфологические и деривационные особенности сопоставляемых языков.

Теоретическая и практическая значимость исследования. В диссертации весьма точно и детально анализируются вопросы терминологии и терминографии в таджикском и английском языках, проводится сопоставление архитектурных терминов, а также изучаются их структурные и семантические свойства в сопоставляемых языках, как с теоретической, так и с практической точки зрения. В данной работе всесторонне исследованы теоретические основы термина и терминологии в таджикской лингвистике, критерии и методы формирования отраслевой терминологии, а также факторы формирования и развития архитектурной терминологии, которые ещё не были специально рассмотрены в таджикской лингвистике, и показаны многие сложные и неясные аспекты этих вопросов. Следовательно, теоретическая часть диссертации может оказать всестороннюю помощь терминологам и специалистам по контрастивной лингвистике, переводоведам и лингвистам из других областей в изучении, поиске и исследовании сложных вопросов в лингвистике, особенно в терминологии, таких как формирование и развитие отраслевой терминологии, роль историко-культурных факторов в формировании архитектурной терминологии в таджикском и английском языках, система архитектурной терминологии и т.д.

Практическая значимость исследования проявляется в том, что научные результаты и материалы диссертации могут быть использованы в лекционных и практических занятиях по терминологии, контрастивной лингвистике, истории лингвистики, лексикографии, а также в специализированных семинарах. Кроме того, материалы данной диссертации имеют особое практическое значение при разработке словарей отраслевой терминологии, архитектурной терминологии, а также при составлении учебников, программ и

методических пособий и учебных материалов. Материалы диссертации также могут быть использованы при разработке стандартов и правил строительства и архитектуры Правительства Республики Таджикистан.

Результаты данной диссертационной работы могут также помочь в исследовании и написании научных трудов, таких как курсовые работы, дипломные, магистерские, кандидатские диссертации и т.д., по контрастивной лингвистике, особенно по сравнительной терминологии, в качестве научного материала, как с теоретической, так и с практической точки зрения.

Степень достоверности результатов исследования. Данное исследование основано, прежде всего, на надёжных научных работах и источниках, а рассматриваемые вопросы и предложенные теории анализируются с использованием убедительных доказательств и документов. В диссертационной работе использовано 357 научных работ, из которых 279 научные работы и статьи на таджикском, русском и английском языках, 55 энциклопедий и специализированных словарей на разных языках, а также 23 официальных научных веб-сайтов. Кроме того, работа выполнена на основе конкретных методологических положений, а её аналитический материал базируется на структуре, целях и задачах исследования.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Содержание настоящего диссертационного исследования соответствует положениям паспорта специальности 6.2.14 Типологическая и контрастивная лингвистика.

2.1. Исследование функциональных и структурных свойств языков вне зависимости от типа генетических отношений между ними;

3.1. Изучение и описание языка посредством его системного сравнения с другими языками для выявления его особенностей;

5.1. Выявление сходств и различий между языками, вне зависимости от генетического родства исследуемых языков.

Личный вклад соискателя учёной степени в исследование. Личный вклад соискателя, прежде всего, заключается в выборе направления исследования, определении круга подлежащих изучению вопросов, сборе, систематизации и классификации языкового материала, связанного с архитектурной терминологией в таджикском и английском языках. На основе толковых, двуязычных и отраслевых словарей, научных трудов, литературы по архитектуре и других соответствующих источников соискателем был собран корпус исследуемой терминологии, который был сгруппирован и классифицирован по определенным лингвистическим критериям.

Выбор и применение методов исследования, определение критериев сопоставительного анализа и обработка языкового материала также осуществлялись непосредственно соискателем. В процессе исследования соискателем были проанализированы структурные особенности архитектурных терминов таджикского и английского языков и определены их основные структурные типы. Исследованы пути и способы формирования терминов и терминообразования в обоих языках, а также определена степень продуктивности основных структурных моделей в образовании терминов архитектурной сферы. Наряду с этим, соискателем были проанализированы и систематизированы семантические особенности терминов, их лексико-семантические группы и смысловые отношения между терминологическими единицами.

Другой аспект личного вклада соискателя заключается в проведении сопоставительного анализа материала таджикского и английского языков, на основе которого выявлены структурные, семантические и словообразовательные сходства и различия двух сопоставляемых языков. Соискателем рассмотрена эквивалентность архитектурных терминов в двух языках, определены случаи полной и неполной эквивалентности, а также отсутствие прямых эквивалентов у некоторых терминологических единиц. В этом контексте выявлены национально-языковые особенности формирования, семантики и функционирования архитектурных терминов, а также способы выражения отраслевых понятий в сопоставляемых языках.

Апробация и реализация результатов исследования. Основные положения диссертации апробированы в форме научных докладов на следующих республиканских и международных конференциях: республиканская научно-практическая конференция под названием «Становление и развитие переводоведения за 30 лет государственной независимости», – Душанбе, 2021; международная научно-практическая конференция под названием «Язык – наивысшее явление в обществе», – Душанбе, 2025; международная научно-практическая конференция под названием «Русский язык – язык международной коммуникации», – Худжанд, 2025; международная научно-практическая конференция под названием «Место таджикского языка в защите и развитии ценностей региона Азии», – Душанбе, 2025; международная научно-практическая конференция под названием «Прагмалингвистика, функциональный перевод и интеграция процессов обучения языку», – Душанбе, 2025; международная научно-практическая конференция под названием «Робиндранат Тагор и его

место в развитии литературных связей Востока и Запада», – Душанбе, 2025; международная научно-практическая конференция под названием «Современные проблемы филологии в расширении влияния искусственного интеллекта в роль изучения иностранных языков в укреплении международных отношений», – Худжанд, 2026; международная научно-практическая конференция под названием «Вопросы изучения сопоставительного языкознания, переводоведения, литературоведения и методики преподавания иностранных языков в процессе глобализации», – Душанбе, 2026 и другие.

Также основные положения диссертации апробированы при чтении лекций по таким предметам, как лексикология, лексикографии, сопоставительное языкознание и практикум устной и письменной речи английского языка в Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзода. Диссертация обсуждена и рекомендована к защите на совместном заседании кафедр английской филологии, сопоставительного языкознания и переводоведения, теории и практики языкознания Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде (Протокол № 10 от 11-го мая 2026 года).

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации опубликованы 1 монография и 23 научной статьи, перечень которых приведён в конце автореферата диссертации. Из этого количества 15 статей опубликовано в рецензируемых журналах, входящих в перечень ВАК РТ и 8 статей – в других научных журналах.

Структура и объем диссертации. В соответствии с поставленными целью и задачами настоящее диссертационное исследование состоит из введения, 5 глав, заключения и списка литературы. Объем диссертационной работы составляет 376 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, определяется степень изученности темы, связь исследования с научными программами и темами, указывается цель и задачи, объект исследования, предмет, теоретические основы, методы исследования. В нем также показаны научная новизна исследования, положения, выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость исследования, соответствие темы диссертации паспорту научной специальности, личный вклад соискателя учёной степени в исследовании, апробация результатов исследования, а также

предоставляется информация о публикации научных работ по теме диссертации, структуре и объёме работы.

Первая глава под названием «Теоретические основы исследования терминов в языкознании» состоит из трёх разделов и двух подразделов, посвящённых актуальным теоретическим вопросам терминов и терминологии, направлениям исследования терминов в современной лингвистике, роли терминов в профессиональной коммуникации и формировании научного языка. Кроме того, в этой главе рассматриваются сущность и функции термина как особой лексической единицы, а также показываются его отличительные черты от других лексических единиц.

Первый раздел данной главы называется **«Взгляды лингвистов о термине: его определение и типы»**, где рассматриваются взгляды учёных –лингвистов разных школ и направлений об определении термина и его типов. Терминология – важная отрасль лингвистики, занимающаяся изучением, анализом и исследованием терминов. Эта область имеет как теоретическое, так и практическое значение в лингвистике, поскольку помогает определить границы терминов и понимать их научный аспект в языке.

Австрийский языковед Ойген Бюстер в своей книге «Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik (Международная стандартизация языка в технике, особенно в электротехнике)» [39] впервые поднимает вопросы теории терминологии, гармонизации языка науки и техники, систематизации понятий и тому подобных. Он отмечает так: «Терминология любой области должна основываться на единой концептуальной системе; лишь в этом случае коммуникация будет недвусмысленной» [39, с. 34]. Именно на основе идей, взглядов и научных работ О. Бюстера ISO (Международная организация по стандартизации) учреждает отдельный раздел под названием ISO/TC 37 (INFOTERM) – Terminology and other language and content resources.

Понятие «термин» было определено многими лингвистами как в классическую эпоху, так и в современную.

Стоит отметить, что таджикский исследователь М.Х. Султон, в связи с дискуссиями и анализом вышеупомянутых лингвистов, выражает своё мнение и предлагает очень точное, правильное и конкретное определение термина. «Термин – это слово (или словосочетание), имеющее особый семантический оттенок, выражающий определённое понятие в краткой и точной форме в сфере практики конкретной области или науки и одновременно, вместе с

другими языковыми единицами, с которыми оно связано, образующее упорядоченную и полную систему терминов» [28, с. 11]. В самом деле, определение (дефиниция), предложенное М.Х. Султоном, в таджикском языкознании считается очень точным и научным ответом на дискуссии о том, что термин ещё не приобрёл своё конкретное определение в языкознании, и мы придерживаемся его мнения.

В подразделе данного раздела, названного **«Связь между термином и понятием»**, рассматривается вопрос о наличии связи между термином и понятием. Из анализа этого вопроса следует, что в современной лингвистике он до сих пор не нашёл своего решения. Например, современный лингвист К.Я. Авербух считает, что «термин — это группа типов, объединённых в один класс на основе единства выражаемого понятия. Отсюда также следует конкретное определение термина» [2, с.192]. Интересно, что К.Я. Авербух в своем толковании показывает связь между термином и понятием. По его мнению, понятия являются средством выражения терминов.

Таджикский учёный-лингвист, профессор М.Х. Султон высказывает своё мнение о взаимосвязи между термином и понятием и подчёркивает, что термин тесно связан с понятием, тогда как между словом и понятием такой связи не наблюдается. По его мнению, «термин возникает, когда содержание научного понятия присваивается общеупотребительными словами» [28, с. 11-12].

Понятия имеют свою собственную отдельную структуру, состоящую из сигнификата и денотата. «Сигнификат — это набор знаков и символов предмета, который обозначается одним словом. Денотат — это группа или класс предметов, которые представлены словом и определение которых выражено этим же словом. Поэтому исследователи определяют степень точности, реальности и достоверности их определений, чтобы установить границу между термином и обычным словом» [4, с. 39].

Другой подраздел данного раздела рассматривает вопрос о **«типах термина»**. Подчёркивается, что в области терминологии исследователи классифицируют термины по различным типам с точки зрения соответствия первоначального значения слова фактическому значению термина. Например, в этом отношении Д.С. Лотте, прежде всего, делит термины на три типа: «1) термины с правильными признаками; 2) нейтральные термины; 3) термины с ложными (вводящими в заблуждение) признаками» [14, с. 24].

Во втором разделе в центре внимания находится **«Вопрос термина и терминологии в таджикском языкознании»**.

Неоспоримо, что таджикское языкознание, включая раздел терминологии, который считался наиболее важным, значительно развилось в XX веке. В 60-70-х годах XX века были разработаны и защищены первые научные диссертации по терминологии в различных областях.

Наряду с фундаментальными исследованиями терминов в современном таджикском литературном языке, написанными в период Советского Союза такими учёными-лингвистками, как Л.Ш. Раджабов, Х.У. Уралов, Я. И. Калонтаров, Н.Ш. Абдуллоев, Т. Джураев, Н. Шаропов и отдельных взглядов М. Шукурова, Ш.Рустамова и других, также в период государственной независимости Таджикистана был выполнен ряд научных работ лингвистов, таких как С. Назарзода, М.Б. Султонов, Т. Шарипов, А. Байзоев, Б.Н. Хакимова, Т.К. Джураев, Т.С. Шокиров, Ш.И. Хаитова, П.Г. Нуров, К.Ш. Турахасанов, С. Абдулфайзов, З.Ф. Абдуллоев, Н.Н. Худоева.

Что касается вопроса определения термина и установления его границ, который был весьма актуальным среди ранних лингвистов, и по которому возникло множество определений и правил, С. Назарзода высказывает своё мнение и выделяет 5 особенностей этого термина [16, с. 41-42].

Другой таджикский исследователь, М.Х. Султон, рассматривает понятие «языка науки» и теоретические вопросы терминологии, основы и факторы формирования таджикской терминологии, основные способы терминообразования, роль заимствованных терминов и заимствованных переводов в совершенствовании терминологии и тому подобное [27, с. 27].

Таким образом, определения, предложенные современными таджикскими исследователями, отражают процесс формирования регулярной терминологической системы в таджикской лингвистике и могут обеспечить методологическую и теоретическую основу для терминологии в соответствии с современными научными стандартами.

В другом разделе – **«Нормы и способы формирования отраслевой терминологии в таджикском и английском языках»** рассматривается весьма важный вопрос – норма или правила терминообразования и способы формирования терминов.

Следует отметить, что в современном мире функционирует международный стандарт под названием «ISO 704: Terminology work–Principles and methods», определяющий основные принципы и способы работы с терминами, особенно единые стандарты и способ образования терминов для всех языков и различных дисциплин [50].

Этот стандарт был разработан и составлен Международной организацией по стандартизации (ISO) и посвящён созданию терминов, определению понятий и их использованию в научно-технических языках по всему миру.

В английской лингвистике также действует такой стандарт на основе руководства и других научных источников, который опирается на ряд собственных научных и практических принципов, в частности: *precision & unambiguity* (точность и однозначность); *systematic consistency* (системность); *transparency / semantic explicitness* (прозрачность и семантическая достоверность); *classical root formation* (заимствование из греческого и латинского языков); *brevity & efficiency* (краткость и эффективность); *acceptability in scientific community (conventionality)* (приемлемость в научной среде).

В таджикском языкознании в 1936 году впервые было составлено руководство под названием «Установка терминологии таджикского языка» [30] для создания, принятия и использования терминов. Это руководство действовало до 1971 года. В 1971 году оно было утверждено в новой редакции под названием «Основные принципы терминологии таджикского языка». Данное руководство состоит из 15 пунктов или основных принципов, которые устанавливают критерии для терминологии таджикского языка. Однако большинство положений пунктов этого руководства не соответствуют современной эпохе. Поэтому таджикский лингвист М.Х. Султон предлагает «Руководство по терминообразованию таджикского языка» [28, с. 47-61], которое мы использовали в нашей работе.

Вторая глава называется **«Лексические особенности системы терминологии архитектуры в таджикском и английском языках»** и состоит из четырёх разделов и двух подразделов. В этой главе рассматриваются лексические особенности архитектурных терминов, отмечается, что они развивались как активная часть лексики языка под влиянием различных факторов.

В первом разделе данной главы – **«Общий обзор лексической системы архитектурной терминологии в сопоставляемых языках»** – произведён анализ системы архитектурной терминологии таджикского и английского языков.

В таджикском и английском языках, в зависимости от особенностей состава архитектурной лексики, определяющей термин и выражающей соответствующие категориальные понятия, мы можем условно классифицировать её на такие подсистемы, как общеупотребительные, общенаучные и термины.

Следует отметить, что лексическая система архитектурной терминологии в лексике современного таджикского литературного языка не нашло своё полноценное место, и её классификация представляет трудности. Именно поэтому в толковых словарях они не указаны в качестве архитектурных терминов. Например, слова «*правоқ, боронгир, баркаш, болохона, гуландоз, гунбадхона, гуниё, гурбарав, девор, димна*» [45, с.78-455] и другие не причисляются к архитектурным терминам.

Однако данный вопрос почти нашёл своего решения и на этом языке составлено несколько толковых словарей для сферы архитектуры.

Второй раздел второй главы – «**Историзмы в сфере архитектуры в таджикском и английском языках**» посвящён вопросу терминов в области архитектуры, которые формировались на протяжении истории в сопоставляемых языках, и некоторые из которых со временем вышли из употребления и вошли в лексическую структуру языка, а некоторые были возрождены. Такие термины анализируются под названием «историзмы». Данный раздел состоит из двух подразделов. Первый подраздел под названием «**Исторические термины архитектуры в таджикском языке**» представляет информацию о терминах, которые появились в таджикском языке на определённом историческом этапе на базе какого-либо исторического события и употреблялись на протяжении долгих лет. Например, слово «*диж*» (крепость, высокое и оборонительное здание) – одно из древних терминов, который существовал в среднеперсидском языке в форме *diz/diž*, в древнеиранском языке – *dižā* производное от корня *daiz* в значении «накапливать, складывать, строить, возводить стену» [49, с.1314] и сегодня употребляется в форме «*правоқи шаҳр*» (крепость города) или деворбандии махсус (особое возведение стен) – *тавора*. Источники показывают, что в период Ахеменидов и Сасанидов структура «*диж*» признавалась как цитадель. В древних городах таджиков – Самарканде, Бухаре и Худжанде – до сих пор наблюдаются остатки таких крепостей.

Исторический термин, связанный с областью архитектуры, историческое происхождение которого вызвало много споров среди лингвистов, – это термин «балкон». Достоверно известно, что термин «балкон» вошёл в таджикский язык из русского языка. Однако в русский язык он также вошёл из итальянского слова «*balcone*» в XVIII веке или французского «*balko*». Корень слова «балкон» связывается с древне немецким «*balko*» [12].

Однако его заимствование итальянским языком подтверждено автором словаря «Большой словарь иностранных языков» [43] от таджикско-персидского слова «*болкона*».

Доказательством наличия архитектурного термина «*болкон*» в форме «*болкона или полкона*» служат следующий стих поэта поэтов А. Рудаки:

«Биҳишт оинсароиро бипардохт,

Зи ҳар гуна дару тимсолҳо сохт.

Зи уду чандан ўро остона,

Дараш симину заррин *болкона* (Рудаки)» [17, с. 57].

Второй подраздел, озаглавленный «Архитектурные термины-историзмы в английском языке», содержит информацию о терминах, которые появились в английском языке на определённом историческом этапе, связанным с тем или иным историческим событием. Архитектурные термины в английском языке имеют очень древнюю историю и возникали в разные периоды истории. Например, древний период заложил прочную основу для формирования архитектурных терминов в английском языке. Согласно источникам, архитектура этой эпохи была более тесно связана с религией и политикой. Например, в Европе, включая Англию, по мере строительства церквей формируется и специальная их терминология в английском языке.

В истории английского языкознания источник возникновения историзмов классифицируют следующим образом, с которыми связано и появление исторической терминологии архитектуры:

1. Англосаксонская архитектура (V–XI вв.), из которой происходят древнейшие английские исторические термины: **mead hall** «*толори чамъиятии қабилавӣ – племенной общественный зал*», **burgh** «*шаҳраки истеҳкомдор – город с крепостью*», **stockade** «*девори муҳофизатии чӯбин – деревянная защитная стена*», **palisade** «*ҳисори муҳофизатии чӯбин – деревянное защитное ограждение*» и другие;

2. Влияние норманского завоевания (XI–XIII вв.): **castle** «*қалъа – крепость*», **donjon** «*бурчи асосии қалъа – основная башня крепости*», **turret** «*бурчи хурд – маленькая башня*», **barbican** «*истеҳкоми назди дарвоза – укрепление вблизи ворот*», **parapet** «*деворчаи муҳофизатӣ – защитная стенка*», **vault** «*тоқ – свод*» и другие;

3. Влияние готической архитектуры (XII–XVI вв.): **lying buttress** «*такягоҳи камонӣ – арочная опора*», **triforium** «*трифорий*», **clerestory** «*қатори тирезаҳои болоӣ – ряд верхних окон*», **rib vault** «*тоқи қабургадор – ребристая арка*», **rood screen** «*пардаи қурбонгоҳ –*

жертвенный занавес», **nave** «толорӣ маркази калӣсо - центральный зал церкви», **apse** «мехроб - апсида» и другие;

4. Архитектура эпохи Тюдоров и Елизаветы (XV–XVII вв.): **half-timbering** «усули сохтмони нимчӯбин – стиль полудеревянной постройки», **great chamber** «толорӣ бузург – большой зал», **long gallery** «галерея дароз – длинная галерея», **oriel window** «тирезаи барҷастаи овезон – большое висячее окно» и другие.

Третий раздел второй главы – «**Термины-неологизмы сферы архитектуры в таджикском и английском языках**» содержит информацию о формировании и появлении новых терминов в области архитектуры в таджикском и английском языках. Архитектура – одна из самых передовых областей современности, и её постоянно сопровождают новые методологии, на её основе разрабатываются новые материалы и инструменты, которые вводятся в общество под новыми названиями. Исследователи также подчёркивают, что появление новых терминов в области архитектуры – это требование времени: «Современной архитектуре нужен новый язык, отражающий динамику нашего времени» [34, с. 35]. Например, в английском языке и их таджикские эквиваленты: *vector graphics* «графикаи векторӣ» (векторная графика), *3D modeling* «моделӣ 3D» (3D модель), *parametric design* «таҷҳезиӣ параметрӣ» (параметрическое проектирование), *generative design* «таҷҳезиӣ генеративӣ» (генеративное проектирование), *algorithmic design* «таҷҳезиӣ алгоритмӣ» (алгоритмическое проектирование), *parametric design* «таҷҳезиӣ параметрӣ» (параметрическое проектирование), *additive manufacturing* «истехсолоти афзуданӣ (3D-печать)» и т.п. являются новыми понятиями и терминами, появившимися в области архитектурной терминологии в таджикском и английском языках.

Новые архитектурные термины (неотермины) развиваются в соответствии с меняющимися социальными и культурными аспектами, расширяются в соответствии с потребностями общества и отражая их.

В четвёртом разделе «**Этимология формирования архитектурной терминологии в сопоставляемых языках**» рассматриваются источники происхождения терминов – исконных или заимствованных. Отмечается, что архитектурная терминология, как мост между историей, языком и культурой, уходит корнями в далёкое прошлое. И по сей день, архитектурная терминология используется в языке, причём в виде исконных слов. Например, следующие исконно таджикские слова и словосочетания составляют архитектурную терминологию таджикского языка: *ангора*, *андоза*, *баландошён*, *бар*,

баркаш, барнома, баромадгоҳ, барҳои сутун, бодгир, бодпар, бодрас, бодхона, боло, болиштак, болкона/полкона, болопӯш, болор, болори боздошта, болори овезон, бом, боми дупушта, гунбаз, гурбарав, даҳлез, дарвоза, шоҳтир, шоҳтири одӣ, шоҳа, шоҳчаборик, шомӣёна, ҳаиштгӯша, ҳола и другие.

В английском языке также в большом количестве взяты архитектурные термины из лексического фонда языка, большинство из которых сейчас используются не только в английском, но и в других языках, включая таджикский, в качестве заимствования. Ниже приведены примеры исконно английских слов, используемых в английском языке в качестве архитектурных терминов: **abacus** «*боша, овашк*», **accolade** «*тоқи орошӣ*», **aisle** «*роҳрав*», **apron** «*пештоқ*», **arcade** «*қаторравоқ, силсилатоқ*», **arch** «*равоқ*», **area** «*ҳавлӣ; майдони назди бино*», **arris rail** «*тахтаи канорӣ*», **arrowslit** «*шикофи тир*», **articulation** «*таркиббандии меъморӣ*», **attic** «*болохона; ошёнai болохона*», **baluster** «*сутунчаи нақшини панчара*» и другие.

Заимствование – это процесс, происходящий в результате возникновения необходимости в термине в конкретном языке. Профессор Х. Маджидов объясняет исторические причины заимствования слов в таджикском языке следующим образом: «Исторические причины заимствования слов в нашем языке чрезвычайно разнообразны. Среди них можно упомянуть неоднократное завоевание исконной родины таджикского народа – Центральной Азии – иноземцами. Например, завоевание этой страны греками, арабами и различными тюрко-монгольскими племенами в разные исторические периоды не осталось без влияния на наш язык. Многовековое сосуществование разных народов также приводит к переносу слов из одного языка в другой» [15, с. 95]. В самом деле, заимствованные слова и термины проникают как в таджикский, так и в английский языки различными путями, что приводит к обогащению словарного запаса этих языков иноязычными словами.

В Средние века в таджикский язык архитектурная лексика пришла главным образом из арабского языка. Например, *айвон, арақа, аҳром, банно, бурҷ, дайр, димна, доира, идора, иҷро, иморат, инишоот, иттифоқ, истеҳком, қалъа, қатъ, қоида, қолиб, қубба, қубур, кунгура, лавҳа, лоиҳа, мадраса, макон, мактаб, мавҷ, манор, манора, мрамарӣ, марҷон, маскан, масҷид, масолех, матбах, мақбара, маъбад, майдон, меъмор, меҳроб*.

С образованием Таджикской Советской Республики в 1929 году русский язык занял видное место как язык науки и администрации. В

этот период в таджикский язык было заимствовано множество архитектурных терминов из русского языка.

Например, слово «арматура» (от русского: арматура — металлические детали, вмонтированные в бетон), «бетон», «панель», «карниз» и другие слова были заимствованы непосредственно из русского языка и заменили народные выражения. В настоящее время многие из этих терминов адаптировались к фонетике таджикского языка и стали использоваться как специалистами, так и широкой публикой.

В английском языке заимствовано много архитектурных терминов из греческого, латинского, немецкого, французского и итальянского языков и адаптированы в этот язык. Например, из греческого и латинского языков заимствованы следующие слова и словосочетания **facade** – *façade* «намои бино» (*фасад*), **chateau** – *chateau* «дарбори қалъа, кӯшк» (двор, крепость), **mansion** – *maison* «хонаҳои бошукӯҳи алоҳидаи шахсӣ» (отдельные частные элитные дома), **cottage** / *cottage* «коттедж, хонаи хурди дуқабата» (*коттедж*), **portico** – *portique* «галерея ё қаторсутуни пӯшидашудаи роҳрав» (*галерея*) и другие.

Аналогичным образом можно привести в качестве примера следующие термины архитектуры, заимствованные английским языком из французского и итальянского языков: **balconet** «полконаи хурди панҷарадошта», **ball flower** «ороиши гулгунчамонанд», **brise soleil** «офтобшикан», **fan vault** «тоқи бодбезакшакл».

Источники свидетельствуют о том, что область архитектуры развивалась с древних времён и являлась общим эстетическим искусством обмена среди различных культур и цивилизаций. Это привело к распространению архитектурной терминологии из одного языка в другой. В современную эпоху, в контексте глобализации, сотрудничества и сближения стран, а также развития инновационных технологий, архитектурная терминология приобрела международный характер и заимствуется из одного языка в другой.

Третья глава называется «**Тематическая классификация архитектурной терминологии в таджикском и английском языках**» и состоит из семи разделов. В данной главе термины сферы архитектуры таджикского и английского языков разделены на тематические группы, каждая из которых, в свою очередь, подразделяется на подгруппы.

В первом разделе даётся информация «**О тематической группе архитектурной терминологии в сопоставляемых языках**». Для определения логической и концептуальной структуры любой

терминологической системы важную роль в терминологии играет её классификация. В классификации, прежде всего, осуществляется иерархическое деление объектов, процессов и явлений на основе общности одной группы и их отличия от другой группы важными и научными признаками, что позволяет организовать терминологию конкретной области в рамках определённой системы.

Наиболее важными классификациями, которые проводят большинство лингвистов, являются тематическая и лексико-семантическая классификации. Тематические группы включают в себя набор слов, различающихся по форме, структуре и происхождению и относящихся к определённой отраслевой или реальной теме. Например, М.И. Степанова отмечает, что «тематическая группа – это набор слов, объединённых на основе общего предметного значения, а не на основе структурной или словообразовательной близости» [26, с.21].

В соответствии с взглядами и мнениями исследователей, мы разделили архитектурные термины не на классы, а непосредственно на следующие 7 тематических групп: *намуди бинохо* (виды зданий), *услубхои меъморӣ* (архитектурные стили), *унсурхо ва чузъиёти сохторӣ*, (конструктивные и элементы и детали), *масолеҳи сохтмонӣ* (строительные материалы), *унсурхои ороишӣ* (декоративные элементы) и *шаҳрсозӣ ва нақшакашӣ* (градостроительство и планирование).

Второй раздел третьей главы называется «**Тематическая группа «виды зданий»**», в котором названия различных видов зданий и сооружений объединяются на основе лексических и тематических связей. В этом случае между терминами внутри этой же тематической группы возникают различные связи, которые можно разделить на два типа по назначению и функции, а также по принадлежности и конструктивному исполнению:

Здания по функции и назначению;

Здания по конструктивному исполнению.

1. Здания по функции и назначению

Здания по функции и назначению, в свою очередь, можно разделить на: а) частные и общественные жилые здания; б) здания, относящиеся к промышленным и хозяйственным предприятиям, каждый вид из которых имеет свою специальную терминологию, и их классификация может осуществляться на основе этого способа деления на группы:

А) термины, классифицирующие здания, используемые людьми. К данному виду терминов относятся частные и общественные жилые

здания. Например, в таджикском языке: *хона, китобхона, донишгоҳ, беморхона, меҳмонхона, дорухона, сартароихона, тарабхона, кошонаи ҳусн, мағоза, фурушигоҳ, фурудгоҳ, хобгоҳ, осоишигоҳ, масҷид* и другие; в английском языке: *detached - house, block-house, private - residence, mess room, dining room, building, palace, cottage, wain - house, civil building, mud - house, castle, cabin, domestic building*;

Б) термины, классифицирующие здания, связанные с промышленными и хозяйственными предприятиями. Например, в таджикском языке: *корхонаи сементбарорӣ, фабрикаи қаннодӣ, сеҳи чӯробофӣ; ферма, оғилхона, мурғхонаи* другие; в английском языке: *hotbed, works, workshop, factory, furriery, plant, boilerroom, dairy farm, greenhouse, forcing bed, farm*.

II. Здания по конструктивному исполнению

Помимо классификации зданий по функциям и назначению, они также классифицируются по конструктивному исполнению, для которой существует отдельная терминология. Такой тип терминов, относящийся к строительству зданий, чётко прослеживается в обоих сопоставляемых языках – как в таджикском, так и в английском.

Под зданиями по конструктивному исполнению подразумеваются виды зданий, названия которых зависят от используемых для их строительства материалов. Например: бинои аз санг сохташуда (здание, построенное из камня): *хонаи сангӣ, бино (хона) - и мрамарӣ; бинои сангихорой; stone building, marble building, granite building*; бинои аз чӯб сохташуда (здание, построенное из дерева): *хонаи чӯбин, хонаҳои финнӣ; block-house, log-house, ready cut-house, cabin, hut, shack, peasant house*; бинои аз гил сохташуда (здание, построенное из глины): *хонаи гилин, хонаи похсагӣ; cob-house, adobe, wattle-house*; бинои аз бетону хишт сохташуда (здание, построенное из бетона и кирпича): *хонаи бетонӣ, хонаи панелӣ; lanet-tube-house*; икоматгоҳи аз гилему чодир тайёршуда (место проживания, сооружённое из ковра и палатки): *чодир, хиргоҳ, хайма; tent, marquee*; икоматгоҳи аз шоху барг сохташуда (место проживания, сооружённое из веток и листьев): *чайла, коза; hut, small cabin*.

Третий раздел третьей главы называется «**Тематическая группа «Архитектурные стили»**». Архитектурные стили возникли в древности в цивилизациях Древнего Египта (первые двухэтажные дома появились именно в Древнем Египте), Древней Греции, Древнего Рима, Древнего Ирана и Древнего Китая, а более поздние стили, развившиеся в Средние века и Новое время, формировались под влиянием этих

древних стилей. Поэтому мы сначала разделим тематическую группу «Архитектурные стили» на европейские и восточные.

1. Исследователи делят европейские архитектурные стили на периоды: а) даврай классикӣ (классический период); б) даврай мувофиқати услубҳо (период соответствия стилей); г) даврай муосир ё модерн (современный период).

а) классический период (antiquity/classical and pre-modern styles): готика / gothic, эҳё (ренессанс) / renaissance, барокко / baroque, рококо / rococo, классикӣ (классицизм) / classicism, ампир / empire style, романтизм / romanticism;

б) период соответствия стилей: эклектика / eclecticism, ратсионалӣ (рационализм) / rationalism, конструктивизм / constructivism, саноатӣ (промышленный) / industrial, ампири сталинӣ (сталинский ампир) (ё монументалӣ (монументализм));

в) современный период (modern and contemporary styles): услубҳои модерн (стили модерн) / modern architecture (байхаус (bauhaus), интернатсионалӣ (international style), услуги муосир (современные стили / contemporary styles.

2. Восточные архитектурные стили. Восточные архитектурные стили также были известны своими специальными названиями, некоторые из которых как стиль использовались в связи с местом появления: сабки порсӣ (форсӣ), сабки портӣ, сабки хуросонӣ, сабки розӣ, сабки озарӣ, сабки исфаконӣ, сабки барвақтӣ, сабки ороишӣ, сабки мураккаб, сабки калонҳаҷм, сабки навӣ маҳаллӣ [21, с.189].

Следует отметить, что в исследованиях архитектуры Центральной Азии и исторической территории проживания таджиков единая периодизация «архитектурных стилей таджиков» до настоящего времени не разработана. Исследователи преимущественно рассматривают развитие архитектуры региона в соответствии с историческими периодами и правящими династиями, поскольку каждый из них характеризуется специфическими конструктивными, планировочными и декоративными особенностями. В связи с этим в научной литературе чаще всего выделяются следующие периоды: архитектура эпохи Саманидов (IX-X вв.); архитектура эпохи Караханидов и Газневидов (X-XII вв.); архитектура эпохи Гуридов (XII-XIII вв.); архитектура эпохи Тимуридов (XIV-XV вв.); архитектурные школы Бухары и Хивы (XVI-XIX вв.)

Четвертый раздел данной главы называется «Тематическая группа «Архитектурные элементы и конструктивные компоненты»». Эта группа включает термины, описывающие части

здания и архитектурные формы. Эти термины считаются важными в строительстве, анализе зданий, проектировании и оценке. Следующие термины относятся к этой группе: *пойдевор/ foundation*, *девор/ wall*, *фарш/ floor*, *пўшиш (сафол)/ covering / cladding*, *сақф (дарун)/ceiling*, *бом (берун)/ roof*, *равзана/ window*, *дар/ door*, *пештоқ / pediment* и другие.

Следует упомянуть, что большинство архитектурных элементов одновременно являются и конструктивными элементами. Например, *сутун*, *гунбаз (vault)*, *қаторсутун*, *рав*, *девор*, *фарш*, *бом*, *равзана* и другие могут быть и архитектурным, и конструктивным элементом в зависимости от своих функций.

1. Архитектурные элементы: *пештоқ (фронтон) / pediment* – треугольная форма, которая помещается на верхней части обычно над колоннами; *сутун / column* – высокая круглая колонна, которая поддерживает потолок или другую часть.

2. Ордер и его виды (конструктивные и архитектурные элементы): *ордер / order* – объединённая система колонн и их декорации. Ордер главным образом определяет способ строительства колонны и её верхних частей. Ордер «также является классическим правилом или методом для строительства колонн и состоит из трех основных частей: *поя (base)* – нижняя часть колонны, *танаи сутун (shaft)* – ствол колонны и *боша (capital)* – верхняя часть колонны, которая украшается» [47, с. 167].

3. Архитектурные элементы, которые украшают форму и структуру здания: *намо / facade* – *фасад*; *интерер / interior* – *интерьер*; *қабат / зина / tier / layer* – вертикальный уровень (слои) здания;

4. Внешние архитектурные элементы и сады: *партер / parterre* – нижняя часть сада, с планом симметрии; *хиёбонқўча/ esplanade* – *эспланада*, открытая ровная площадь (например, у края моря или улицы).

5. Конструктивные элементы, формы и стили: *сохти синҷӣ / фахверк/ half-timbered (fachwerk)* – стиль строительства стен из дерева и глины; *ҳаштгўша / октагон / octagon* – восьмиугольная форма (использование на башнях и куполах);

6. Архитектурная норма и эстетика: *доминанта / dominant architectural form* – элемент, который привлекает к себе внимание (например, башня или купол); *таносубҳо / proportions* – соотношение размера частей здания.

Пятый раздел третьей главы называется «Тематическая группа «Строительные материалы». К этой тематической группе относятся термины, применимые в качестве архитектурных материалов. Например: *зардеворӣ / wallpaper, ранг / paint, гилемча (мукет) / carpet, чӯб / wood, санг / stone, хишт (охар) / brick, гач / plaster, кошӣ / tile, сафолот (керамик) / ceramic* и другие.

Хотя данные термины в целом называются архитектурными материалами, однако специалисты данной отрасли делят их на несколько других групп:

2. Строительный материал (структурный/основной). Данный вид материалов считается конструктивной основой здания: *хишт (охар) / brick, санг/ stone, чӯб / wood, филиз / metal, хамир (малом) / mortar, гач / plaster* и другие;

2. Вспомогательные материалы (технические / соединительные): Данный вид материалов используется для соединения и очищения: *ширеш (часб, часнак) / adhesive, обкунанда / solvent* и другие;

3. Декоративные и функциональные предметы. К этой группе относятся мебел ва таҷҳизот (мебель и оборудование), масолеҳи ороишӣ ва рӯйпӯшо (материалы декора и покрытия), унсурҳои сохтории дохилӣ (структурные элементы интерьера), равшаний ва равшанидиҳӣ (освещение) и унсурҳои тасвирий ва услубӣ (визуальные и стилистические элементы). Необходимо отметить, что мебель считается непосредственным важным материалом интерьера и внутренней архитектуры:

а) мебель и оборудование (furniture & fixtures): *миз, курсӣ, кат, ҷевон, рафҳо ва тахтаҳо, чароғҳо / table, chair, bed, cabinet, lighting fixtures;*

б) материалы декора и покрытия (finishes & coverings): *зардеворӣ / wallpaper, ранг / paint, гилем / carpet, чӯбфарш / parquet, кошӣ, сафолот / tile, ceramic; шиша, оина / glass, mirror; тиреза ва пардаҳо / windows & curtains;*

в) внутренние структурные элементы (interior structural elements): *деворҳои дохилӣ (ҷудокунанда) / partition walls; сақф ва равшанидиҳӣ / ceiling and lighting; зинапоя / staircase;*

г) свет и освещение (lighting): *чароғҳои шифтӣ, деворӣ ва рӯймизӣ / ceiling, wall, and table lamps; равшаниии табиӣ аз равзанаҳо / natural light from skylights.*

Шестой раздел данной главы называется «Тематическая группа «Декоративные элементы». Эта группа включает планы, формы и

изображения, связанные с декорированием архитектурных элементов. Терминология архитектурного декора полностью основана на европейской архитектурной терминологии, где некоторые термины непереводимы и используются в том же виде в таджикском языке, но некоторые имеют свои таджикские эквиваленты, используемые архитекторами и специалистами, например: *ангора* (*эскиз*) (*нақша*) / *sketch plan* (*rough draft (drawing)*); *акант* / *acanthus*; *сихоҳан* (*арматура*) / *rebar* (*reinforcement*); *сутуни аттиқӣ* / *attic order*; *зеҳҷӯб* (*багет*) / *baguette*; *шомиёна* (*балдахин*) / *baldachin*, *тасвири барҷаста* (*барельеф*) / *bas-relief* и другие.

Тематическая группа «Декоративные элементы» содержит большое количество терминов, включая слова, часто характерные для классического греческого стиля декора. Поэтому в мировых языках они в основном используются в оригинальной форме, адаптированной к фонетическим нормам разных языков. В частности, в таджикском языке многие термины для обозначения декоративных элементов также используются в оригинальной форме. Однако некоторые термины имеют свои собственные эквиваленты в таджикском языке, основанные на таджикском архитектурном стиле: *capital* (*капитель*) – *боша*; *cordon* (*кордон*) – *шероза*; *coupled column* (*лиерна*) – *чуфтсутун*; *gable* (*шинец*) – *сари синҷ*; *tongues* (*язычки*) – *забончаҳо* и другие.

Седьмой раздел третьей главы называется «Тематическая группа «Градостроительство и проектирование». Тематическая группа «Градостроительство и проектирование» включает термины, относящиеся к управлению и организации инфраструктуры, планированию городских пространств, землепользованию и созданию личной и неличной жилой среды, например: *нақшаи умумӣ* / *master plan*, *таворабандӣ* (*зонирование*) / *zoning*, *нақшакашии ҷузъӣ* / *detailed planning*, *ҳудуд* / *territory* и другие.

Стоит отметить, что *шаҳрсоzӣ* / *urban planning* (городское планирование) представляет собой процесс в архитектуре, «направленный на организацию городских пространств и вокруг городов, инфраструктуры, жилья и регионов» [47, с. 123].

Четвёртая глава называется «Семантический анализ архитектурной терминологии в таджикском и английском языках» и состоит из трёх разделов и семи подразделов. В данной главе анализируется семантическая структура одной из специальных лексических подсистем архитектурной терминологии, в которой понятия тесно связаны с культурными и профессиональными реалиями.

В первом разделе данной главы, называемом «**О понятии «семантическое поле» и его формы**», даётся подробная информация о данном понятии. Отмечается, что в семасиологии используются три единицы (или уровня): семантический (semantic), лексико-семантический (lexical-semantic) и семантическое поле (semantic field). Эти три термина теоретически и практически отличаются друг от друга, и в лингвистике, особенно в семасиологии, они обозначают три различных и многогранных уровня анализа значения.

1. Семантическая единица представляет собой общее и широкое понятие и охватывает любое значение – лексическое (значение слова), грамматическое (предложение, морфология, синтаксис), контекстуальное (текст).

2. Лексико-семантическая единица – это особое и более ограниченное понятие, в котором анализируются только значения слов. Англоязычные исследователи описывают лексико-семантические единицы следующим образом: «Лексическая семантика занимается значениями лексических единиц — отдельных слов и их отношениями» [38, с. 111].

3. Семантическое поле – это ещё один уровень семантического анализа, в котором анализируется группа слов, организованных в семантическую систему с общими значениями на основе внутренних семантических связей (синонимия, антонимия, гиперонимия, гипонимия и т. д.). Например, лингвист С. Ульман подчёркивает: «Семантические поля – это структурированные группы слов со связанными значениями, образующие сеть внутри лексикона» [38, с. 18]. То есть это не просто слово или его отдельное значение, а определённая семантическая структура. Например, семантическое поле «чангал» (лес) → дерево, куст, лист, растение, шип и кустарник, толпа и т. д.

В таджикской лингвистике понятие «семантического поля», также известного как «семантическое пространство», «семантическая граница», привлекает внимание исследователей с 1980-х годов. В таджикской лингвистике такие исследователи, как Х. Шарифов, Х. Маджидов, П. Джамshedов, М.Н. Нагзибекова, М.Т. Джабборов, Ж. Гулназарзода и другие, в своих исследованиях выразили свои взгляды относительно данного понятия. Например, таджикский исследователь Ж. Гулназарзода высказывает своё мнение о многозначности слов, выразив понятие «семантического поля» термином «семантическая граница», подчёркивая «объединение типов одного слова в рамках единой семантической границы» [7, с. 49].

Таким образом, семантическое поле является эффективным средством для понимания внутренней структуры языка и семантической системы лексических единиц (слов).

Второй раздел четвёртой главы озаглавлен «**Семантические отношения в системе архитектурной терминологии**». Архитектурные термины как отдельные лексические единицы в лингвистике составляют целостную семантическую систему, между которыми существуют различные семантические отношения. Систему архитектурной терминологии, состоящую из единиц (слов или словосочетаний), которые взаимно коррелируют и служат для точного описания элемента, объекта, процесса или материала, можно назвать «специальным профессиональным языком». Ю.М. Лотман также называет эту систему набором признаков, полагая, что «она считается эффективной в условиях систематизированных семантических связей» [13, с. 48].

В системе архитектурной терминологии можно наблюдать следующие формы семантических отношений:

Полисемия – отношение, при котором одно слово (термин) может иметь разные значения, например: *хона* (*дом*), *қаср* (*дворец*); *column* (*колонна*), *wing* (*крыло*), *vault* (*свод*) и другие.

Омонимия – это отношение, при котором слово (термин) имеет одну форму, но используется в совершенно разных значениях, например: *ғунбаз* – 1. Купол, куполообразная крыша или верхняя куполообразная часть здания, в частности мечети или мавзолея (*dome*); 2. Сводчатая, арочная конструкция, предназначенная для перекрытия зала или прохода, включая многослойные, смыкающиеся своды (*vault*); *capital* – 1. Боша (*капитель*) 2. Пойтахт (*столица*) 3. Сармоя (*капитал*) и другие.

Синонимия – отношения, при которых два или более термина обозначают одно понятие. Например, термины «*долон/айвон*» (*веранда*), «*кох/қаср*» (*дворец*), «*майдон/саҳн*» (*поле*); «*house/dwelling*» (*дом*), «*corridor/hallway*» (*корридор*), «*ornament/decoration*» (*орнамент*) могут быть синонимами в отношении друг друга в определённых случаях.

Антонимия – выражает отношения противоположных значений. Например, термины «*баландошёна / пастошёна*» (*многоэтажный / малоэтажный*), «*ғармхона / сардохна*» (*теплица / морозильник*); «*interior / exterior*» (*интерьер / экстерьер*), «*entrance / exit*» (*вход / выход*), «*public / private*» (*общественный / частный*) имеют противоположные значения. Данный тип отношений может быть

разделен на следующие виды, встречаемые в архитектурной терминологии: *тадриҷӣ* (градуальные или контрарные), *нақиз* (контрадикторные), *такмилсоз* (комплементарные).

Гипонимия и гиперонимия. Например, *строительный материал* как гипероним и *бетон /concrete, бетони сабук/ lightweightconcrete, хишт (оҳар)/ brick* (кирпич), *санг / stone* (камень), *чӯб/ wood* (дерево), *филиз/ metal*(металл), *полимер / polymer*, *хам (малом) (раствор) /mortar, гаҷ / plaster (gunc), деворалавҳаи гаҷӣ / gypsum panels* и др. являются гипонимами. Аналогично, *антаблемент/entablature* (пойгоҳи сеқисмаи болои сутунҳотрехсекционная база наверху колонн) является гиперонимом *рав / architrave* (қисми поении он, ки болои сутун меистад – нижняя часть которая стоит над колонной), *арақа / frieze* (қисми миёна бо нақш оро дода – средняя часть, украшенная узорами) и *нижвон / cornice* (қисми болоӣ, ки берун баромадааст – верхняя выступающая часть) являются гипонимами.

Ассоциативные отношения – это отношения, при котором между терминами устанавливается свободная семантическая связь. То есть в данном случае их связь не зависит от прямого значения, а от употребления или контекста. Перечисленные выше семантические связи полностью видны в системе архитектурных терминов, поскольку, по мнению английского лингвиста Дж.Сейгера, термины – это не изолированные лексические единицы, а элементы структурированной системы понятий: «Термины не являются изолированными лексическими единицами, они элементы в структурированной системе понятий» [37, с. 56].

Таджикский исследователь Ж. Гулназарзода совершенно справедливо подчёркивает: «Связь – это именно семантический индикатор, а не значение, поскольку их отношение осуществляется посредством закона семантической совместимости. Закон семантической совместимости требует, чтобы слова, совместимые и взаимодополняющие друг друга, имели, по крайней мере, одно общее значение (сема) при выражении своих смыслов» [7, с.217].

Данный раздел делится на подразделы в связи с семантическими отношениями, перечисленными выше.

В первом подразделе второго раздела четвертой главы под названием «**Многозначные термины (полисемия)**», представлена информация об одном из распространённых языковых явлений – многозначности. Очевидно, что все слова, имеющие самостоятельные значения в языке, делятся на однозначные и многозначные с точки

зрения семантического выражения. Все слова, используемые в качестве терминов, являются однозначными (моносемия). Поэтому большинство исследователей сомневаются в многозначности терминов и не принимают её [15, с.148]. Однако некоторые лингвисты принимают многозначность терминов [12, с. 112].

Развитие переносного значения – это перенос смысла из одной области в другую, при этом С. Улльман определяет образное значение как «основное средство расширения значения слов» [38, с. 46]. «Изменение социальных и технологических функций, приводящее к изменениям в жизни и новым изобретениям, а также к расширению значения слов, является ещё одним фактором развития полисемии» [38, с. 47].

Таким образом, в области архитектуры полисемия возникает из следующих факторов:

- многослойная история слова (аслй-суннатй ва воридшуда – исконно-традиционные и приобретенные);
- употребление в разных отраслях (меъморий, шахрсозй, сохтмон, хукук–архитектуре, градостроительстве, строительстве, праве).
- переход из основного значения в переносное значение.

Например: **house/ хона (дом)**: 1) индивидуальное жилое здание; 2) понятие в общем значении «жилище»; **villa/ вилла**: 1) роскошные дома в пригороде; 2) небольшие туристические гостиницы; **maisonette /мезонет**: 1) двухэтажный дом 2) часть коммерческого здания с особым дизайном; **palace/ қаср**: 1) королевское здание; 2) государственное здание (например, дворец культуры);

Во втором подразделе второго раздела четвертой главы под названием «**Омонимия в архитектурной терминологии**» обсуждается вопрос омонимии в сопоставляемых языках. Омонимия в лингвистике – это явление сходства формы и звучания, на основании которого слово может иметь одинаковую форму и выражать совершенно разные значения.

В архитектуре омонимия может возникать в связи с использованием одного и того же слова в разных областях (например, архитектура и право, или архитектура и строительство). Например: **section** – 1) в архитектуре: буриши амудй/уфукии бино – вертикальное/горизонтальное сечение здания; 2) в документации: текстовая часть документа; **base** – 1) в архитектуре: нижняя часть колонны; 2) в геодезии: база геодезии; **order** – 1) в архитектуре: система колонн (дорическая, ионическая, коринфская); 2) в праве: вердикт или

официальная инструкция; **vault** – 1) в архитектуре: лукообразная структура в здании; 2) в банковской сфере: сейф; сафол / tile – 1) покрытие потолка; 2) элемент декора.

Таким образом, можно заключить, что омонимы в области архитектуры чаще всего используются в английском языке, но они также не редкость и в таджикском. Омонимы могут вызывать недопонимание среди специалистов, поскольку одно и то же слово имеет совершенно разное значение в разных областях.

В третьем подразделе второго раздела четвертой главы «Лексическая и синтаксическая синонимия в терминологии» анализируются источники заимствования синонимии в архитектурной терминологии. Синонимию исследователи называют явлением, при котором две или более лексических единицы имеют близкое или одинаковое значение, но различаются по форме. Синонимия в архитектурной терминологии – это явление, которое главным образом берет начало трёх источников: 1) заимствование терминов из различных языков (например, русского, арабского, латинского, английского); 2) переход из старой терминологии в новую (история и архитектурные традиции); 3) использование разных стилей выражения (лексических и синтаксических).

1. Заимствованная синонимия терминов из других языков. В таджикском языке существуют новые архитектурные термины, заимствованные из других языков, которые одновременно используются старыми заимствованиями и новыми вариантами терминов. Например: архитектор (из русского и латинского) / меъмор (из арабского) – тот, кто разрабатывает план строительства; фасад (из русского и французского) / намо (из персидского) – передняя часть здания; портал (из русского и латинского) / большие ворота, главный вход здания.

В английском языке: facade (из французского) / front, exterior (английский) – передняя часть здания; portico (из латинского) / porch, entrance (английский) – крытый вход, поддерживаемый колоннами; atrium (из латинского) / lobby, hall (английский) – внутреннее открытое пространство здания; cupola (из итальянского) / dome, roof turret (английский) – небольшой купол на вершине здания.

Следует отметить, что в английском языке термины не всегда являются синонимами, а скорее используются в непрофессиональной среде в повседневной беседе как синонимы профессиональных терминов.

2. Лексическая синонимия (по словам): таджикские синонимы: *ҳавлӣ / тавора, қаср / кох, боргоҳ / кох, фасад / намо, сафол / керамик, майдон / саҳн*; английские синонимы: *courtyard / patio, tile / ceramic*

3. Синтаксическая синонимия (по словосочетаниям): в таджикском языке: *анбори озуқа / сардохона; бинои бисёрмақсадӣ / маҷмааи биноҳо; маркази шаҳрӣ / маркази маъмурӣ; нақшаи умумӣ / нақшаи асосӣ*; в английском языке: *food storehouse / icehouse; multipurpose building / building complex; city center / administrative center; master plan / general plan; protected zone / protected area; transport network / road network*.

4) Функциональная синонимия: в таджикском языке: *манора / бурҷ, хишт / охар, масҷид / масҷиди ҷомеъ, боғ / гулгашт*; в английском языке: *park / promenade tower*.

В четвёртом подразделе второго раздела четвертой главы озаглавленном «**Типы антономических отношений в архитектурной терминологии**» представлена классификация антонимов. В системе архитектурной терминологии антонимия считается одним из важных семантических отношений. Антонимы имеют свои типы: «1) такобули мударрич (градуальные); 2) такобули мукаммал (комплементарные); 3) такобули дусӯя (симметриальные); 4) такобули чихатӣ (директивные); 5) такобули вожагонӣ (лексические); 6) такобули зимнӣ (коннотативные)» [7, с.272-273].

В английском языкознании наблюдается аналогичное деление на группы: «1) Lexical antonyms (лексические антонимы); 2) Derivational antonyms (морфологические антонимы); 3) Contextual antonyms (контекстуальные антонимы); 4) Contrary antonyms/Gradable antonyms (градуальные); 5) Contradictory antonyms/Complementary antonyms (комплементарные); 6) Converse antonyms (конверсионные)» [35].

1. Градуальные антонимы архитектурной терминологии: в таджикском языке: *баландошён / пастошён; кушода / пӯшида; равшан / торик; гарм / сард; сабук / вазнин*; в английском языке: *high-rise / low-rise; open / closed; light / dark; warm / cool; lightweight / heavy*;

2. Контрадикторные или комплементарные антонимы: в таджикском языке: *сохташуда / вайроншуда; фаъл / ғайрифаъл; иҷозатдодашуда / манъшуда*; в английском языке: *built / demolished; active / inactive; permitted / prohibited*.

Все эти семантические отношения, независимо от их типа, имеют огромное значение для обеспечения точности терминологии и поддержания ясности профессиональной коммуникации. Их правильное применение в области архитектуры позволяет

терминологической системе быть устойчивой и соответствовать требованиям времени.

Третий раздел данной главы называется **«Особенности метафоры и метонимии в архитектурной терминологии»** и состоит из трёх подразделов. Неоспоримо то, что архитектурный язык состоит из комплекса технических и нормативных терминов. Однако следует отметить, что часть архитектурной терминологии также включает в себя метафорические термины, которые формируются посредством метафоры и метонимии и широко используются в архитектурных обозначениях.

В первом подразделе третьего раздела четвертой главы **«Роль метафоры в формировании архитектурных терминов»** анализируются различные виды метафор. «Метафора – это передача смысла на основе сходства формы или функции из одного похожего источника в другой источник» [48, с. 122].

В архитектурной терминологии в основном используются следующие виды метафоры: **зооморфические метафоры:** *чаими барзагов/bull's eye* – бычий глаз (круглое отверстие); *дандони гург / wolf's tooth* – волчьи зубы (угловатый декоративный узор); **фитонимические метафоры:** *гулбандина/rosette* – розетка (орнамент формы цветка в середине декора); *лола/lily* – тюльпан (узор, похожий на тюльпан); **антропоморфические метафоры:** *гардан/neck* – шея (*гарданаи гунбаз* – срединная часть колонны); *дахана/mouth* – рот (*даханаи дар, даханаи дахлез* – дверной проём); **метафоры на основе названий предметов быта:** *ресмонак/cord motif* – нитка (ниткообразный последовательный орнамент); *болиштак/roller molding* – подушка (круглый элемент в карнизе); **геоморфические метафоры:** *мавчи равон/running wave* – бегущая волна (волнистый орнамент); *сангбаст/grotto work* – покайль (орнамент в виде раковины (в стиле рококо)).

Во втором подразделе третьего раздела четвертой главы **«Метонимия и архитектурная терминология»** рассматриваются различные аспекты метонимии. В таджикской лингвистике метонимия определяется как «перенос значения на основе взаимосвязи понятий, которая связана с расстоянием, временем, материалом, предметом, процессом, результатом и тому подобным» [5, с.15]. Английский исследователь Г.Е. Крейдлин называет метонимией передачу значения, «основанную на реальной связи, близости или функциональном отношении между двумя объектами» [11, с. 201]. В архитектуре метонимия чаще всего используется для обозначения целого объекта

через его часть, что в английском языке выражается латинским термином *totum pro parte*, или для обозначения части объекта через название его целого, то есть *pars pro toto*. Например: «**Ватан**» — это название кинотеатра, и это название также перешло на окружающие его здания, и теперь оно стало обозначением района; аналогично, «**Сирк**» — это не только здание, предназначенное для представлений, но и в народной речи это слово употребляется для обозначения местности и расположенного вокруг него перекрестка. Метонимия также широко используется в английском языке, например, **Hollywood (Голливуд)** выйдя за пределы узкого значения названия одного из районов города Лос-Анджелеса, стал обозначать и смволизировать всю киноиндустрию США. В этом контексте сформировались и другие примеры, такие как **Wall Street** для обозначения финансовой системы и **Silicon Valley** для обозначения сферы информационных технологий.

В третьем подразделе третьего раздела четвертой главы «**Семантическое формирование архитектурной терминологии на основе функции**» исследуется формирование значений архитектурной терминологии на основе функции объектов и сооружений. Формирование архитектурной терминологии на основе трансформации наименования по функции также является одним из способов развития значения. Семантические изменения конкретных предметов, ранее использовавшихся в профессиональной деятельности архитекторов и ремесленников, привели к постепенному введению в область архитектуры слов, обозначающих названия инструментов или изделий ручной работы, с расширением диапазона значений. Аналогичная ситуация наблюдается и в английском языке. Материалы и инструменты, используемые в архитектуре, также используются в строительной отрасли: а) масолех — материалы: *болор* - *beam*; *шоҳтир* - *bar*; *сутун* - *column*; *чўби чортарош* - *balk*; *такя* - *holder, corbel, bracket*; *завсчўб* - *barrier*; *гулгач* - *alabaster*; *тавопа* - *bricknogged*; *сафолот* - *ceramic*, б) асбоб, афзол — инструменты: *болга* - *hammer*; *мисрон* - *scrapiren*; *анбур* - *pincers, tongs, nippers*; *аппа* - *saw*; *аппаи дуредгарӣ* - *buck-saw*; *бел* - *shovel, spade*; *нова* - *scoop*.

Трансформация значения слов на основе функции в сфере архитектуры проявляется не только в названиях инструментов и материалов, но и в архитектурных элементах и конструктивных компонентах. Например, **мехвар** (*ось*) 1. «асоси даврзанӣ, такиягоҳ» (основа кругового движения); 2. «мехвари бино ё унсури асосии конструксия» (ось здания или основной элемент конструкции); **beam** «*шоха, пораи чўб*» (бревно); **load-bearing beam** «*болори асосӣ*».

Пятая глава называется «**Структурные особенности и способы формирования архитектурной терминологии в таджикском и английском языках**» и состоит из семи разделов и четырёх подразделов. В этой главе архитектурная терминология была всесторонне исследована с точки зрения её грамматической структуры, а также моделей и способов терминообразования.

В первом разделе данной главы, «**Структура архитектурных терминов в сопоставляемых языках**», приводится информация о структурном составе архитектурных терминов. Вопрос изучения лингвистической структуры терминов, безусловно, не новый, но давно является предметом обсуждения в области терминологии в лингвистике. По мнению исследователей, «термин не следует интерпретировать как обычное слово» [10], а скорее как обладающее определённой структурой, именно эта особенность делает важным для профессионального и научного обмена. Поэтому одним из важных вопросов, которые считаются необходимыми для изучения в лингвистике в отношении архитектурных терминов, является структура архитектурных терминов. Исследователи определяют термин, включая архитектурные термины, как многокомпонентную единицу и считают, что его структура состоит из формального, семантического и системного уровней. На уровне формы термин объясняется как состоящий из слова или словосочетания, подчёркивая, что они могут быть простыми (однокомпонентными) и сложными (терминологические словосочетания, состоящие из двух или трёх слов). На семантическом уровне объясняется наличие научного значения в нем. На системном уровне указывается место и положение термина, а также его связь с другими терминами в системе конкретной и специальной области.

Архитектурные термины рассматриваются в языкознании по этой структуре и могут быть яктаркиба—однокомпонентными, мураккабтаркиб—составные или фразеологическими словосочетаниями. К однокомпонентным терминам относятся простые, производные и сложные термины. Например, в таджикском языке:

термины простой структуры: *хона, кох, кӯшк, синҷ, сутун, поя, фарш, сақф, бом, болор, гунбаз, шифт, дар, бетон, намо, лифт, кӯра, шероза, ангора, равоқ, тоқ, тиреза, боша, овашк, нов, акведук, лӯла, қубур, меъмор, манора, ҳола, нижвон* и другие;

Производные термины: *нова, ороши, панҷара, сутунча, марза, хиргоҳ, новача, шоқулӣ, меъморӣ, саҳна, тиргак, поза, палкона, тоқча,*

таҳмон, айвонча, шипангча, чавкандӣ, дарвоза, нақша, рафча, шервона и другие;

Термины сложной структуры: *сарсутун*, *амфитеатр*, *архитектоника* (*таносуб*), *архитектор*, *архитектура*, *бинокорӣ*, *миёнасарой*, *роҳрав*, *тоқфона*, *ҳайкалсутунҳо*, *обишорон*, *гузаргоҳ*, *чоркунҷа*, *нишастгоҳ*, *болорав* (*клет*), *нимгунбаз*, *говоҳан*, *аспрез*, *пойгаҷо*, *болохона*, *зеҳтахта*, *калиддон*, и другие.

в английском языке:

термины простой структуры: *arch* «*равоқ*», *base* «*ноя*», *tower* «*бурҷ*», *fillet* «*тасмаи борики ороишӣ*», *cornice* «*нижвон*», *keep* «*бурҷи асосии қалъа*», *chapel* «*ибодатхонаи хурд*», *capital* «*боша*», *cathedra* «*минбар*», *quadrum* «*чаҳоркунҷа*», *ridge* «*хатти қуллаи бом*», *cottage* «*котеч*», *crab* «*ороиши барғмонанд*», *curve* «*каҷхат*», *rib* «*як тарафи гунбаз*», *park* «*боғ, парк*» т другие;

производные термины: *interior* «*дохили бино*», *intercolumnation* «*фосилаи байни сутунҳо*», *baptistery* «*таъмидгоҳ*», *resap* «*сарпӯш*», *overdoor* «*ороиши болои даромадгоҳ*»;

термины сложной структуры: *architectonic* «*архитектоника*», *balustrade* «*панҷараҳои сутунишакли зинапояҳо*», *westwork* «*ғарбнеи тоқ*», *viaduct* «*пули болоӣ, ки аз зераш роҳ мегузарад*», *hippodrome* «*ипподром, аспрез*», *caryatid* «*ҳакалсутунҳо ба шакли зан дар намои иморат*».

К составным терминам относятся термины, приобретающие форму словосочетания, т.е. состоят из двух или более слов. Например, в таджикском языке: *гузаргоҳҳои зеризаминӣ*, *хонаҳои зеризаминӣ* (*катакомбы*), *тиргаки иморат* (*контрфорс*), *хонаи дуқабата* (*коттедж*), *сари синҷ* (*шипец*), *хатти сурх*, *роҳрави пинҳонӣ* (*крипта*), *бинои фаръӣ* (*флигель*) и другие;

в английском языке: *base-board* «*тахтаноя*», *ogee arch* «*равоқи каҷхам*», *rose window* «*тирезии садбаргшакл*», *arch bracket* «*таъии равоқ*», *cornice molding* «*қолабории нижвон*», *console bracket* «*таъии рафак*», *stucco ornament* «*ороиши гачкорӣ*», *riding school* «*пойгаҷо; аспрез*».

Лингвистический анализ показывает, что архитектурная терминология имеет сложную и многогранную систему с точки зрения структуры, отражающую развитие и расширение архитектурных идей в связи с взаимодействием языка, культуры и деятельности в архитектурной сфере.

Второй раздел пятой главы называется «**Способы терминологического образования в таджикском и английском языкознании**».

В таджикском языкознании лингвисты уделяли особое внимание изучению способов словообразования и формирования лексических единиц. В таджикском языке исследователи указывают на несколько методов или способов словообразования в различных формах. Например, В.С. Расторгуева упоминает два способа словообразования: словосложение и словообразование. Исследователи иранской группы языков П. Хорн, Дж. Лазард, Д.Т. Чхеидзе выделяют три способа словообразования:

1) префиксация; 2) суффиксация и 3) словосложение [31, с.45].

В современном английском языкознании относительно словообразования и терминообразования в основном опираются на два важных источника – работы Л. Бауэр и И. Плаг, один из которых называют классическим, а другой – современным. На базе этих источников в английском языкознании способы словообразования определяются следующим образом: «1. Affixation – с добавлением префиксов и суффиксов; 2. Compounding – путем сложения двух и более слов; 3. Conversion – изменение части речи, категорию слова без изменения формы; 4. Back-formation – образование нового слова из имеющейся формы; 5. Blending – скрещение частей двух слов; 6. Clipping – сокращение; 7. Acronyms (Initialisms) – инициализмы; 8. Borrowing (заимствование)» [33, с.99], [36, с.135].

Авторы научной работы «Основы иранского языкознания» указывают на четыре способа словообразования: «1) префиксальный и суффиксальный; 2) словосложение и суффиксация; 3) словосложение и префиксация; 4) словосложение, префиксация и суффиксация» [19, с.143].

Исследователи персидского языка Л.С. Пейсиков и Я.А. Рубинчик также указывают на способы словообразования: первый исследователь выделяет 5 способов словообразования: «(аффиксация, полуаффиксация, транспозиция, словосложение, лексикализация словосочетаний)» [20, с. 45], а второй – 4 способа словообразования: «(аффиксация, словосложение, лексикализация словосочетаний, переход других частей речи к существительным и прилагательным)» [22, с. 53].

Таджикский исследователь К. Тохирова выделяет три основных способа словообразования: «1) лексико-семантические средства словообразования; 2) синтаксические средства словообразования; 3) морфологические средства словообразования» [29, с. 32]. Что касается морфологического способа словообразования, она выделяет три

основных способа: 1) путём соединения двух или более слов; 2) путём аффиксации; 3) путём повторения слов.

Ш. Рустамов также предлагает шесть способов словообразования: «1) морфологический (при помощи аффиксов); 2) синтаксико-морфологический (сложные и скрещённые существительные); 3) лексико-синтаксический (переход словосочетаний в разряд сложных слов); 4) аббревиация; 5) морфолого-синтаксический (переход одной части речи в другую); 6) лексико-семантический (связано с полисемией и омонимией)» [23, с. 95-96].

Исследователи Ш. Бобомуродов и А. Муминов рассматривают в качестве основы четыре способа словообразования в таджикском языке: 1) лексико-синтаксический; 2) морфолого-синтаксический; 3) морфологический и 4) лексико-семантический [40, с.6].

Следует отметить, что исследователи, изложившие свои взгляды на словообразование в своих работах, часто обращаются к «Грамматике современного таджикского литературного языка». В этом научном труде словообразование в таджикском языке делится на 6 способов: «1) морфологический способ, который включает два других способа: а) префиксальный; б) суффиксальный; 2) синтаксико-морфологический способ, который также включает два типа: а) смешанный способ и б) словосложение; 3) морфолого-синтаксический способ; 4) лексико-синтаксический способ; 5) лексико-семантический; 6) аббревиация» [5, с.243].

Исследователь М.Х. Султон делает акцент на создании терминов на основе способов словообразования и классифицирует и предлагает следующие способы терминообразования: «1) морфологический способ, то есть создание термина с помощью аффиксов; 2) синтаксико-морфологический (состоящий из сложных и сложных смешанных терминов); 3) морфолого-синтаксический способ терминообразования (переход частей речи друг к другу без аффиксации или конверсии и транспозиции); 4) лексико-синтаксический способ терминообразования (переход изафетных и предикативных словосочетаний в разряд сложных терминов); 5) лексико-семантический способ терминообразования (использование одного термина в разных значениях); 6) синтаксический способ (образование термина из словосочетания); 7) терминообразование путем аббревиации» [28, с.53-56].

Кроме того, П. Нуров, вслед за другими исследователями, выделяет 4 типа способов словообразования: «морфологический

способ; лексико-синтаксический способ; морфологико-синтаксический способ; лексико-семантический способ» [18, с.82].

Из сравнительного анализа словообразования в таджикском и английском языкознании становится очевидным, что в методах исследования данного процесса наблюдается очень важные отличия, которых мы подытоживаем следующим образом:

2. В английском языкознании процесс словообразования называют «word-formation processes», что известно как derivation. Способ «derivation» в английском языке является самым распространенным способом словообразования и состоит из 8 подгрупп, таких как: affixation; compounding; conversion; back-formation; blending; clipping; acronyms, borrowing.

3. Inflection в английском языкознании называется морфологическим способом, в котором лексема подвергается не семантико-лексическому, а семантико-грамматическому изменению, которого можно назвать формальным словообразованием. То есть, этот способ не создаёт новых слов, не увеличивает словарный запас языка, а лишь изменяет форму слова, создаёт грамматические категории и приводит слово в соответствие с ними в предложении.

4. Inflection и derivation в английском языкознании не равны друг с другом, первое относится к формообразованию, а второе – словообразованию.

5. Морфологический способ словообразования, распространённый в таджикском языке, то есть образование слов посредством аффиксов, в английском языке называется affixation, который считается одной из подгрупп derivation.

В связи с современными исследованиями словообразование в таджикском языке можно представить в сравнении с английским языкознанием следующим образом:

Морфологический способ словообразования: а) вандафзой (аффиксация) = affixation б) таркиббандӣ (словосложение) = compounding;

Морфолого-синтаксический способ = conversion (конверсия);

Лексический способ словообразования: а) ихтисоршавӣ = clipping / acronyms (сокращение); б) нимихтисор = blending (слияние); в) вомгирӣ = borrowing (заимствование).

Такой способ классификации способов словообразования позволяет нам, как и в современном английском языкознании, полностью выделить словообразование из состава морфологии в таджикском языкознании.

Третий раздел пятой главы называется «**Морфологический способ образования архитектурных терминов в таджикском и английском языках (вандафзой (affixation–аффиксация))**». В таджикском языкознании одним из наиболее распространённых способов словообразования является морфологический способ, в котором аффиксы играют важную роль. В английском языкознании морфологический способ (inflection) – это не изменение значения слова, а грамматическое формообразование, не участвующее в формировании новых лексических единиц. Важную роль в образовании терминов играют аффиксация (affixation) и словосложение (compounding), при этом аффиксы не изменяют лексическое значение слова.

Данный раздел состоит из двух подразделов.

В первом подразделе третьего раздела пятой главы под названием «**Префиксальный способ образования терминов**» представлена информация об образовании архитектурных терминов посредством префиксов. В таджикском языке очень мало префиксов, образующих имена существительные. Поэтому образование архитектурных терминов с помощью префиксов, как правило, не наблюдается. На основе анализа было установлено, что в таджикской архитектурной терминологии только при образовании термина *масвири барҷаста (барельеф)* использовано имя прилагательное барҷаста, образованное при помощи префикса **бар-**. В других случаях архитектурный термин не был отмечен.

А в английском языке имеется определённое количество терминов сферы архитектуры, образованных посредством префиксов. В частности, такие префиксы, как **di-, com-, counter-, in-, inter-, non-, semi-, sub-, super-, ex-, ante-, pro-, peri-, para-, post-, pre-, re-, under-, over-, trans-** представляют группу префиксов, которые принимают активное участие в образовании архитектурных терминов. Следует отметить, что не все эти префиксы имеют английский корень, они непосредственно заимствованы английским языком из греческого, французского, итальянского или из греческого через французский язык в изменённой форме и т.д.: **prodomos** «миёнсарой (вестибюль)», **distyle** «долони дустуна», **semi-column** «нимсутун», **incomplete** «нотамом, нопурра», **substruction** «таҳкурсӣ, муттакои бино», **construction** «сохтмони бино», **counterweight** «муқобилвазн», **intercolumniation** «фосилаи байни сутунҳо», **nonbearing** «борнабардор», **superstructure** «қисми болоии таҳкурсӣ», **exterior** «беруни бино», **antefix** «унсури ороишии сақф», **peristyle** «сутунҳои гирдогирд», **postmodern**

(architecture) «(меъмориӣ) постмодерн», **preclassical (architecture)** «(меъмориӣ) неш аз классикӣ», **reconstruction** «бозсозӣ», **underground** «зеризаминӣ», **overpass** «роҳрав (ё пул)-и болои роҳ», **transverse (wall)** «девори кӯндаланг».

Во втором подразделе третьего раздела пятой главы «**Образование терминов с помощью суффиксов**» рассматриваются способы формирования архитектурных терминов посредством суффиксов. Суффиксы также занимают главное место в образовании существительных, включая термины. В таджикском языке суффиксы, образующие существительные, дошли до нас из среднеперсидского языка. В частности, в области архитектуры таджикского языка существует множество терминов, образованных с использованием суффиксов -гоҳ, -а, -й/-гӣ, -ча, -ак, -иш и т.п.: **даромадгоҳ** «ҷойи даромади иншоот ё бино», **устувона** «сутун ва ҳар чизи ба сутун монанд», **шервонӣ** «боме, ки хаймавор ҷўборӣ шуда ба он тунука зада бошанд», **рафча** «тоқча, тахтабанди махсус дар девор барои мондани зарф, китоб», **рафак** «консол», **пӯшиш** «боми тунукагӣ».

Суффиксами, принимающими активное участие в образовании архитектурных терминов в английском языке, являются в основном следующие: **-tion / -sion, -ment, -ure, -ism, -ing, -ity, -er / -or, -age, -y**. С помощью этих суффиксов образуются термины, выражающие раванд–процесс (construction), ҳолат–состояние (stability), сохтор–структуру (structure), равия–направление (modernism), а также архитектурные особенности: **adaptation** «мутобиқсозии бино», **construction** «сохтмони бино», **decoration** «ороиш», **abutment** «қисми пайвасткунандаи бино, равоқ, пул ба замин ё девор», **alignment** «танзими унсурҳои меъмории», **arrangement** «ҷобаҷокунии унсурҳои меъмории», **basement** «таҳхона», **structure** «сохтор ва таркиби бино», **infrastructure** «зерсохтор», **classicism** «бостонгароӣ (меъёрҳои меъмории Юнону Рим)», **modernism** «муосиргароӣ (ради анъана, шаклҳои сода)», **postmodernism** «бозмуосиргардонӣ (гуногунашаклӣ, бозгашт ба рамз)», **brutalism** «бруталгароӣ (шаклҳои сахт, бетонкорӣ).

Из сравнения терминообразования с помощью аффиксации в области архитектуры становится очевидным, что в обоих языках суффиксы более активны и продуктивны, чем префиксы. Однако в английском языке архитектурные термины, образованные с помощью префиксов и суффиксов, имеют больше греческих и латинских корней. В таджикском языке суффиксы при образовании архитектурных терминов имеют национальное происхождение.

Четвертый раздел пятой главы называется «Синтактико-морфологический способ: словосложение (compounding) архитектурных терминов» и состоит из двух подразделов. Одним из способов терминообразования, как в таджикском, так и в английском языках является словосложение. В таджикском языкознании этот способ считается наиболее распространённым способом словообразования и терминографии.

В первом подразделе четвёртого раздела пятой главы «Составные архитектурные термины» представлена информация о группах сложносоставных терминов. Составные термины состоят из сложных слов, имеющих разные модели образования. Отсюда, их разделяют на 4 группы: 1) таркибҳои копулатив – копулятивные сочетания (composite copulative); 2) таркибҳои редупликатив – редупликативные сочетания; 3) таркибҳои детерминатив – детерминативные сочетания (composite determinativa); 4) таркибҳои посессив/атрибутив – притяжательные/атрибутивные сочетания (composite possessiva/composite atributiva).

1. Модели сложных или копулятивных терминов (composite copulative), образованных с помощью сложных сочинительных соединений: а) **исм + исм (сущ.+сущ.):** *аппатаноб, бетонполимер, регбетон, говоҳан, кӯчабоғ, шоҳтир, таҳкурси, тахтасанг, тахтафраш, шаҳсутун, богайвон, гулбод, пооху, ҳайкалсутун, меҳсутун, паймонкор* и другие; б) **исм+у+исм (сущ.+у+сущ.)** (от существительного с существительным с соединением суффикса -у-): *асбестусемент, асфалтубетон* и т.п.;

2. Модели сложных архитектурных терминов, образованных с помощью сложных подчинительных соединений (composite determinativa): а) **исм + исм (сущ.+сущ.):** (первый компонент подчинён): *бодхона, бортафзор, бортқиҳоз*; б) **исм + исм (сущ.+сущ.)** (второй компонент подчинён): *нешбаромад, нешдолон, нешдоман*; в) **сифат + исм (прил.+сущ.):** *баландошёна, баланддахлез, чуфтсутун*; г) **зарф + исм (нар.+сущ.):** *бисёрошёна, болохона*; д) **исм + феъл (сущ.+гл.):** *аспрез, биносоз, иморатсоз, бодбон, бодгир*; е) **сифат + исм (прил.+сущ.):** *болопӯш, дарунсохт, нешвоз, нешовез*; ё) **шумора + исм (числ.+сущ.):** *яксинч, якхона, дутавра, панҷболор, нимкура, нимрух, нимсутун*.

Следует отметить, что в сложных редупликативных моделях (amredita) и притяжательных (или атрибутивных) моделях (composite possessive или composite atributiva) архитектурные термины в

таджикском языке не обнаружены, хотя эти модели продуктивны при образовании терминов других отраслей.

В английском языке сложные архитектурные термины образуются по следующим моделям:

2) **Composita Copulative: а) Noun + Noun (N+and+N)**. Эту модель также называют *coordinative attributive compounds*: **truss-and-beam (system)**» (низомӣ) *ферма ва болор*», **stick-and-ball (style)** «услуги «чӯб ва тӯб» (в декоративном описании)»; **б) Verb + Verb (V + V): design-build** «тарҳрезӣ ва сохт», **build-operate-transfer** «модели сармоягузорӣ (сохтан, истифода ва интиқол);

2) **Composita determinativa**: а) closed compounds: *skyscraper* «бинои осмонбӯс», *door way* «даромадгоҳ», б) hyphenated compounds: *energy-efficient building* «бинои дорои самаранокии энергетикӣ», в) open compounds: *basement level* «самтҳои таҳхона».

По морфологической структуре архитектурные термины имеют следующие модели образования: **а) Noun + Noun (N+N)**: *areaway* «равзанаи таҳхона», *bathhouse* «ҳаммом», *bedroom* «хучраи хоб» **б) Adjective + Noun (Adj + N)**: *energy-efficient building* «бинои дорои самаранокии энергетикӣ», **в) Verb + Noun (V + N)**: *load-bearing wall* «девори борбардор».

3) **Composita possessiva** и **Composita attributiva**: А) **Composita possessiva**: а) **N + N**: *steel-frame (building)* «бино бо каркаси фӯлодин», *timber-frame (structure)* «сохтори дорои чаҳорчӯбаи чӯбин», *stone-faced (facade)* «намо бо рӯпуши сангӣ»; б) **Adj + N**: *red-brick (house)*, «хонаи бо хишти сурх сохташуда», *glass-front (shop)* «мағоза бо пештоқи шишагӣ», *flat-roof (building)* «бинои дорои боми ҳамвор»; Б) **Composita attributive**: а) **N + N**: *roof garden* «боғи рӯйи бом», *window frame* «чорчӯбаи тиреза»; б) **Adj + N**: *public square* «майдони чамъиятӣ», *structural system* «низомӣ сохторӣ»; в) **V-ing + N**: *sliding door* «дари лағжанда», *floating staircase* «зинапои овезон», *retaining wall* «девори муттако» и т.д.;

Таким образом, анализ показывает, что система архитектурной терминологии в обоих языках в основном базируется на модели *composite determinativa* (детерминированной композиции) и формируется на основе общих типологических критериев. Однако на практическом и структурном уровне они сохранили свои национальные особенности.

Во втором подразделе четвертого раздела пятой главы под названием «Сложные архитектурные термины смешанного типа» анализируются способы образования сложных архитектурных терминов

смешанного типа. К сложным архитектурным терминам смешанного типа относятся термины, в процессе образования которых задействованы два или более способа словообразования, включая аффиксацию и словосложение, что приводит к возникновению многослойной морфологической структуры. Эта модель не очень продуктивна в архитектурных терминах таджикского языка, и на её основе образуются лишь термины, связанные с профессиями, видами деятельности и конструктивными особенностями. В частности, роль аффиксации в образовании этого типа архитектурных терминов более заметна. В таджикском языке, при помощи следующих моделей в основном образуются архитектурные термины, выражающие действие, способ определения задач и активную модель архитектуры. Здесь атрибутивный суффикс **-й** обозначает отношение и принадлежность, а суффикс **-а** указывает на принадлежность к какому-либо признаку или атрибуту: Например: а) **исм+исм+(й-/а-)** (**сущ.+сущ.+(й-/а-)**): *бинокорӣ, гулгаҷӣ, ёндарӣ, пойлинга, гулдаста, гаҷкорӣ*; б) **исм+фёъл+й-** (**сущ.+гл.+й-**): *вассабандӣ, газнуфузназири, гаҷбандӣ, гаҷбури*; в) **шумора+исм+а-** (**числ.+сущ.+а-**): *якоиёна, дуоиёна, дуқабата, сеқабата, сеоиёна, чортарафа, чороиёна и др.*

В английском языке сложные архитектурные термины смешанного типа используются продуктивно и образуются как способом compounding (таркиббандӣ – словосложение), так и способом affixation (вандафзой – аффиксация): а) **N + N (+ ed)**: *stone-faced (facade)* «фасади сангпӯш», *brick-faced (wall)* «девори хиштин»; б) **N + V + (-ing)**: *self-leveling (flooring)* «рӯйпӯши фарши худхамворшаванда», *self-locking (door system)* «низоми дари худкулф»; в) **Num + N (+ -ed / -ing)**: *double-overhanging (roof)* «боми дутурафа барчаства»; г) **N + ParticipleI (-ing)**: *self-cleaning (glass)* «шишаи худтозашаванда»; д) **N + ParticipleII (-ed)**: *glass-covered (atrium)* «атриум бо шишаи пӯшида»; е) **prefix (pre-, post-, re-, over-, under-, inter-) + V + N**: *preengineered structure* «сохтори пешмухандисӣ», *interconnected spaces* «фазоҳои байнихампайванд» и другие.

Типологическое сравнение показывает, что, если таджикский язык, как правило, более агглютинативный в образовании терминов данной группы, то английский язык, с его относительно аналитическим строем, образует много терминов в области архитектуры при помощи причастных форм глагола и префиксов, выражающих значения, связанные с профессией, конструктивными особенностями, названием действия и т.п. Однако этот тип образования терминов показывает, что в обоих языках сложные термины являются важным средством точного

обозначения архитектурных явлений и весьма соответствуют профессиональным требованиям.

Пятый раздел пятой главы называется «**Синтаксический способ (архитектурные термины–словосочетания)**». В таджикском языке синтаксический способ признается как «особый способ терминообразования – образование терминов-словосочетаний» [28, с.53], которые образуются двумя способами – изафетным и предложным.

1. Термины-словосочетания в таджикском языке.

Архитектурные термины в таджикском языке, образованные по способу образования терминов-словосочетаний, считаются одним из наиболее распространённых и продуктивных типов в архитектурной терминологии. В таджикском языке по структуре словосочетания делятся на две группы: а) простые словосочетания; б) сложные словосочетания.

А) Простые архитектурные термины – словосочетания. Следует отметить, что в этой модели встречается огромное количество архитектурных терминов, которые в основном образованы из именных изафетных словосочетаний. В зависимости от подчинённых компонентов и выражения их синтаксических отношений они образуются по следующим моделям:

1) Исм+Исм (сущ.+сущ.): *азнавзоии бино, таҷдиди бино, васлашавандагии конструкцияҳо, давомнокии сохтмон* и др.;

2) Исм+Сифат (сущ.+прил.): *андозаи сохторӣ, бетонҳои орошиӣ, бинои истиқоматӣ, бинои истеҳсолӣ, ғачи сохтмонӣ, иншооти инфилтрсионӣ;*

3) Исм+ Шумора (сущ.+числ.): *гиреҳи шонздаҳ, гиреҳи ҳафт*

4) Исм+Сифати феълӣ (сущ.+причастие): *болори навардишуда, бомпуши истифодашаванда, иншооти кӯчон, конструкцияҳои васлашаванда* и другие.

Б) Составные архитектурные термины-словосочетания. Данная модель также образует большое количество архитектурных терминов в таджикском языке. С учётом количества слов в составе словосочетания классифицируем их следующим образом:

1) Составные трехсловные термины-словосочетания: *объектҳои манзилию коммуналӣ, баландии мутобиқатиш ошёна, таҷдиди хонаи истиқоматӣ;*

2) Составные четырехсловные термины-словосочетания: *варақаи асбестусементии ҳамвори адозагирнашуда, гиреҳи сеи гиреҳи гозпоя, гиреҳи даҳи ҳафти панҷнок, гиреҳи даҳи ҳафти панҷнок.*

2. Архитектурные термины-словосочетания в английском языке.

В английском языке подобный способ образования терминов также очень распространён, такой процесс особенно часто используется в архитектурной терминологии.

В английских терминах-словосочетаниях в качестве главного компонента всегда выступает последнее слово, поэтому его обозначают термином «head element»:

1) Двухкомпонентные термины-словосочетания (Two-component models):

а) Модель N+N: *floor plan* «нақшаи ошёна», *stone arch* «равоқи сангин»;

б) Модель Adj+N: *wooden door* «дари чўбин», *ornamental facade* «намои ороишӣ»;

2) Трёхкомпонентные термины-словосочетания (Three-component models):

а) Модель N+ N+N: *steel frame structure* «сохтори чорчўбаи оҳанин», *building envelope system* «низоми пўшиши берунии бино»;

б) Модель Adj+N+N: *modern office building* «бинои идоравии муосир»;

3) Четырёхкомпонентные термины – словосочетания (Four – component models):

Модель Adj+N+N+N: *high-performance glass facade system* «низоми намои шишагии баландсифат», *long-span roof support structure* «сохтори такагоҳии боми фарохдоира».

Таким образом, можно заключить, что архитектурные термины-словосочетания в обоих языках имеют и интегральную структурную систему и являются основным средством выражения точных, сложных и специализированных понятий в данной сфере. Использование и гибкость этих моделей указывают на то, что дальнейшее совершенствование архитектурной терминологии также происходит на основе терминов-словосочетаний.

Шестой раздел пятой главы называется «Морфолого-синтаксический способ образования архитектурных терминов (конверсия и транспозиция)». Морфолого-синтаксический способ словообразования – это переход слов из одной части речи в другую, распространённый как в таджикском, так и в английском языке, и известный в языкознании как конверсия. В английском языкознании данный способ также называют *zero-derivation*.

Этот способ в основном реализуется двумя путями: а) конверсия; б) транспозиция.

В таджикском языке транспозиция более продуктивна, чем конверсия. Следующие архитектурные термины в таджикском языке образованы морфолого-синтаксическим способом следующими моделями:

1) **Сифат** → **исм** (бе ванд) (прил.+сущ.) (без аффиксов): *борбардор* (девори борбардор; крани борбардор → борбардор): *Борбардор бояд хуб мустаҳкам бошад*; *овезон* (сақфи овеzon → *овезон*) и др;

2) **Сифат** → **исм** (бо пасванди -ӣ) (прил.+сущ.) (с суффиксом -ӣ): *баланд* → *баландӣ* (высота здания); *мустаҳкам* → *мустаҳкамӣ* (устойчивость конструкции); *зич* → *зичӣ* (плотность бетона) и др.;

3) **Феълҳои таркибӣ** → **исм** (составной гл.+сущ.): *нақша кашидан* → *нақшакашӣ*; *аз нав сохтан* → *азнавсозӣ*; *таҷдид кардан* → *таҷдид* и другие.

4) **Сифати феълӣ** → **исм** (причастие+сущ.). Данная модель также более распространена в образовании архитектурных терминов. Например: *валшаваанда* – *конструксияи ваславаанда*; *ҷудокунаанда* – *болори ҷудокунаанда* и другие.

В английском языке конверсия считается одним из весьма активных способов образования терминов, включая архитектурные термины. Например: **Verb** → **Noun (V → N)**: *to design* «лоиҳакашӣ кардан» → *design* «тарҳ, лоиҳа»; *to plan* «нақша кашидан» → *plan* «нақша»; **Noun** → **Verb (N → V)**: *roof* → *to roof* «бом пӯшондан»; *floor* → *to floor* «фарш кардан»; **Adjective** → **Noun (Adj → N)**: *interior* → *the interior* «дохили бино», *exterior* → *the exterior* «беруни бино», *vertical* → *the vertical* «унсури амудӣ»,

На основе анализа архитектурных терминов в словарях можно оценить применение конверсии в английском языке следующим образом:

Глагол → Существительное (Verb → Noun)	45%
Существительное → Глагол (Noun → Verb)	33%
Прилагательное → Существительное (Adjective → Noun)	15%
Другие типы	7%

Седьмой раздел пятой главы называется «Сокращённые архитектурные термины». Сокращения являются именами существительными, образованные от сокращённых слов и сложных словосочетаний и слов и являются средством краткого и экономного

выражения слов и терминов. В таджикских архитектурных терминах сокращения в основном используются в названиях учреждений, организаций, инженерно-строительных отраслях и технических стандартах. Например:

1. Сокращения как названия учреждений и организаций: *КВД* → *Корхонаи воҳиди давлатӣ*; *КВД «Шаҳрофар»*, *КВД «Лоихакаш»* и др. Данный вид сокращений больше используется в архитектурных и градостроительных документах.

2. Строительные и технические сокращения, используемые в документах: *БМ* → *бетони мустаҳкам*; *КО* → *конструкцияи оҳанӣ*; *КБ* → *конструкцияи бетонӣ*; *ШТ* → *шабакаҳои техникиӣ*; *ЧО* → *чумаки об*; *ЛК* → *лоихаи корӣ*.

3. Сокращения в стандартах и нормах: *БММ* → *Барномаҳои меъёрии меъморий*; *МДС* → *Меъёрҳои давлатии сохтмон*; *ГОСТ (с русского)* → *Стандарти давлатӣ*.

4. Сокращения в архитектурных чертежах: m^2 → *метри мураббаъ*; m^3 → *метри мукааб*.

В английском языке используются следующие виды сокращений (abbreviation): а) initialism (буквенное сокращение); б) acronym (буквенное сокращение, произносимое как слово); в) clipping (усечение части слова); г) blending (смешивание частей слов).

1) Initialism (начальные буквы состав словосочетания): *CAD* – *Computer – Aided Design* (лоихакаш бо ёрии компютер); *BIM* – *Building Information Modeling* (моделсозии иттилоотии бино);

2) Acronym (начальные буквы слов, которые читаются как слово): *BREEAM* → *Building Research Establishment Environmental Assessment Method* (системаи баҳодиҳии экологии бино); *SIP* → *Structural Insulated Panel* (деворалавҳаи конструктивии изолятсионӣ);

3) Clipping (усечение второй части слова): *demo* → *demolition* «вайронкунӣ»; *reno* → *renovation* «таҷдид, азнавсозӣ»; *prefab* → *prefabricated building* «бинои нешсохт».

4) Стандартные сокращения в архитектурных чертежах: *FL* → *Floor level* «самҳи фарш»; *CL* → *Centerline* «хамми марказӣ»; *EL* → *Elevation level* «самҳи баландӣ»; *DN* → *Down* «поён»; *WD* → *Wood* «чӯб»; *CONC* → *Concrete* «бетон».

Таким образом, в таджикском языке сокращения малопродуктивны среди архитектурных терминов, однако в английском языке этот процесс распространён, и с помощью данного способа образовано немало архитектурных терминов.

**Таблица 1. Приблизительное количество фонда
архитектурных терминов в словарях**

Таджикский язык		Английский язык	
Источник	Количество терминов (приблиз.)	Источник	Количество терминов (приблиз.)
Таджикско-русский словарь терминов культуры строительства, практическо-народного искусства и практическо-декоративного искусства Таджикистана (Дж.Ш. Ганизода и др.). – Душанбе, 2014.	500	Классические словари архитектуры	8000
Строительные термины. Агентство по строительству и архитектуре при Правительстве Республики Таджикистан. – Душанбе: 2017 с. – 124 с.	1200	Технические словари по строительству	12000
Толковый словарь таджикского языка, тт.1–2. под ред. С. Назарзода, А. Сангинова, С. Каримова, М.Х. Султона. – Душанбе: Институт языка и	600	Научные и стандартные корпусы	15000

литературы им. Рудаки, 2008. – 949 с.			
Мукимов Р.С., Джураев Т.К. Краткий русско- таджикский словарь архитектуры и строительства. – Душанбе: «ICOMOS в Таджикистане», 2006. – 176 с.	1150		
Тахиров И.Г. Словарь в области строительства: в трёх томах. Т. 2. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 492 с.	500		
Общее количество активного фонда	1000 - 1300		10 000 – 15 000

Таблица 2. Распределение архитектурных терминов по структуре

Таджикский язык		Английский язык	
Структурный тип	Количество терминов (%)	Структурный тип	Количество терминов (%)
Сода – простой	15%	Simple terms	21%
Сохта (ванддор)– производный (аффиксальный)	21%	Derivation	34%
Мураккаб– сложный	18%	Compound words	27%
Таркибй– составной	45%	Phrase terms	15%

Ихтисораҳо— сокращения	1%	Abbreviations	3%
---------------------------	----	---------------	----

Таблица 3. Распределение архитектурных терминов по способу образования

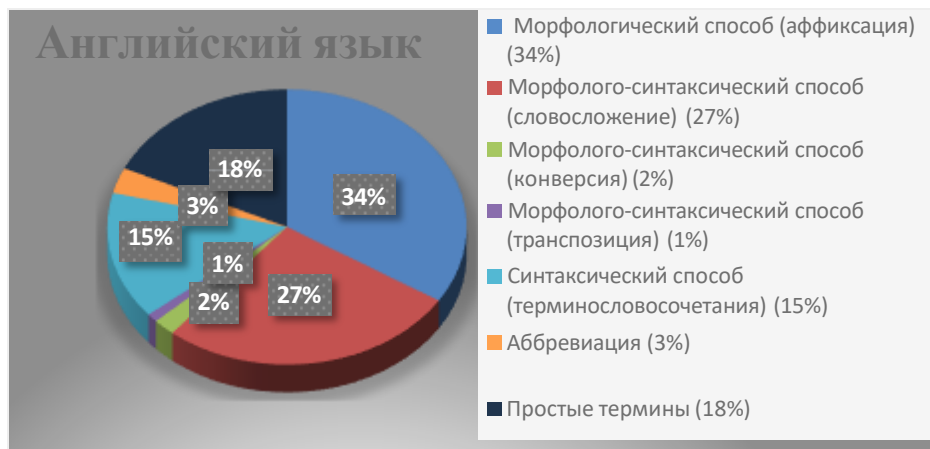
№б/ т	Способ образования терминов		Таджикский язык (%)	Английский язык (%)
1	Морфологический способ (аффиксация)		21%	34%
2	Синтактико-морфологический способ (словосложение)		18%	27%
3	Морфолого-синтаксический способ	конверсия	0-1%	2%
		транспозиция	2%	0-1%
4	Синтаксический способ (термины-словосочетания)		45%	15%
5	Сокращения		1%	3%
6	Простые		12%	18%

Способ образования архитектурных терминов в таджикском и английском языках

Диаграмма 1. Таджикский язык

Диаграмма 2. Английский язык

Результаты исследования свидетельствуют о том, что в системе архитектурной терминологии сопоставляемых языков – таджикского и английского – имеются общие структурные особенности, однако способы её формирования определяются грамматическими и типологическими характеристиками каждого из этих языков. Для английского языка характерно более активное использование словообразовательной деривации и конверсии, в таджикском языке основным способом являются словосложение и образование терминов на основе словосочетаний.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Диссертационное исследование посвящено сравнительному изучению структурных и семантических особенностей архитектурной терминологии в таджикском и английском языках и выполнено в рамках современных терминологических исследований. Проведенное исследование позволило всесторонне рассмотреть особенности структуры, семантики, функции и способов образования архитектурных терминов как особого лексического пласта. В ходе работы также были рассмотрены основные принципы международной терминологии, включая понятия терминологической системы, стандартизации терминов, научной номинации и понятийных отношений. Таким образом, теоретико-практический анализ материала архитектурной терминологии позволил выявить закономерности формирования и развития данной лексической подсистемы в двух сопоставляемых языках, в результате чего были сформулированы следующие научные выводы:

1. Терминология, как самостоятельная отрасль языкознания, занимается изучением системы терминов, включающих названия научно-технических понятий в различных областях, и играет ключевую роль в формировании научного языка и профессиональной коммуникации. В рамках этой науки термин рассматривается как особая единица наименования научных понятий, отличающаяся специфическими особенностями значения, устойчивостью формы и непосредственной связью с научным понятием. Как научно-семантическая единица, она формируется по определенным критериям и в соответствии со структурой родного языка и требованиями отрасли [13-А]; [23-А].

2. Архитектурная терминология формируется как упорядоченная концептуальная система (conceptual system), включающая комплекс лексических единиц, используемых для обозначения элементов, процессов и понятий, связанных с областью архитектуры. Эта система постоянно совершенствуется по мере развития науки и техники и культурного опыта общества [5-А]; [8-А].

3. Правила и способы образования терминов в таджикском и английском языках, несмотря на национальные и языковые особенности, разрабатываются на основе ряда общих критериев: точности, ясности, краткости и системности. Поэтому формирование архитектурной терминологии в таджикском и английском языках основывается на основных критериях международной терминологии, включая точность (precision), однозначность (monosemy), системность

(systemicity) и правильность значения (semantic transparency). Соблюдение этих критериев важно для эффективной научной коммуникации [4-A]; [7-A].

4. Терминообразование в таджикском языке имеет устойчивые национальные принципы, сформированные на основе исторических ресурсов языка, способов и моделей словообразования, а также тонкостей таджикского стиля. В то же время, с развитием современного общества, оно пересматривается в свете современных научно-технических требований [16-A]; [20-A].

5. Изучение архитектурной терминологии позволяет лучше понять процессы образования терминов, заимствования, адаптации и смыслообразования в таджикском и английском языках, а также обеспечивает основу для организации профессионального и научного общения между специалистами в различных областях. Их содержание, сформированное в связи с реалиями жизни и духовным мировоззрением человека, представляет язык как средство выражения культуры и истории [24-A].

6. Архитектурные термины – это не только языковые единицы, но и культурные и концептуальные единицы, отражающие исторический опыт и мировоззрение общества. Многие архитектурные термины в таджикском языке связаны с архитектурными традициями и естественной средой региона, подобно тому, как архитектурные термины Европы, в том числе английского языка, берут начало из архитектуры Греции, Древнего Рима и средневековой Франции [21-A].

7. Наряду с национальными терминами, в составе архитектурных терминов обоих языков имеется достаточное количество заимствованных терминов. Например, архитектурные термины в таджикском языке заимствованы из арабского, русского и европейских языков в разные исторические периоды. Эти термины указывают на результат научного сотрудничества, культурного влияния и международных процессов развития науки и технологий [22-A].

8. По мере поступления заимствованных терминов в язык, они адаптируются фонетической и морфологической системе заимствующего языка и постепенно превращаются в важную лексическую часть той или иной отрасли. Заимствованные в таджикском и английском языках термины, относящиеся к архитектуре, адаптировались к природе этих языков и приобрели их национальные особенности. Этот процесс считается одним из главных процессов обогащения национальной терминологии [19-M]; [20-A].

9. В современную эпоху новые архитектурные термины (неологизмы) формируются быстрыми темпами. Главной причиной этого процесса является прогресс науки и техники, развитие градостроительства, использование новых строительных материалов, распространение цифровых технологий и повышенное внимание к экологическим вопросам. В результате в систему архитектурной терминологии вошли новые понятия и термины. Некоторые из них заимствуются напрямую, другие же вошли в таджикский и английский языки посредством перевода, сравнения и терминологии [7-А]; [8-А].

10. Архитектурные термины в таджикском и английском языках классифицируются с лексическо-тематической точки зрения на 6 больших групп, каждая из которых подразделяется на подгруппы. Например, лексико-тематическая группа «Архитектурные элементы и конструктивные компоненты» делится на подгруппы – архитектурные элементы, ордера и их типы (конструктивные и архитектурные элементы), архитектурные элементы, украшающие форму и структуру здания, внешние элементы архитектуры и садов, формы и конструктивные стили, архитектурные нормы и эстетика. Подобная тематическая классификация архитектурных терминов показывает, что каждая группа включает в себя определённый набор понятий, связанных с архитектурной деятельностью, и образует самостоятельную терминологическую подсистему [15-А].

11. Лексическо-тематическая классификация показывает, что архитектурные стили всех периодов, в целом, представляют собой систематические способы организации, взаимосвязанные и заимствующие различные элементы друг у друга, а их термины также постепенно совершенствовались, пройдя долгий путь. Развитие этого процесса, хотя и является результатом сложного политического, исторического, культурного и социального взаимодействия мировых цивилизаций, тем не менее, на каждом историческом этапе обогатило языки новыми терминами, которые сейчас используются как обычными людьми, так и специалистами. Это приводит к тому, что архитектурная терминология может придать области архитектуры специализированный и научный характер [5-А]; [15-А].

12. С точки зрения научного наименования, архитектурные термины являются результатом процесса специализированного указания наименования (*specialized nomination*), в ходе которого отбираются или создаются лексические слова для выражения точных профессиональных понятий. Лексические группы включают в себя большой набор профессиональных и технических терминов и играют

ключевую роль в проектировании, строительстве, конструктивных элементах и компонентах, строительных материалах, декоративных элементах и архитектурной оценке [5-А]; [15-А].

13. Изучение семантического состава архитектурных терминов определяется анализом их семантических полей. Семантическое поле архитектурных терминов включает лексические единицы, относящиеся к различным областям архитектуры (например: типы зданий и сооружений, строительные элементы, методы строительства, элементы дизайна, архитектурные стили, градостроительство и т. д.). Эти лексические единицы, помимо влияния на их собственное лексическое значение, также влияют на парадигматические семантические отношения (полисемия, омонимия, синонимия, антонимия и гиперонимия) в системе архитектурных терминов [21-А].

14. Термины сферы архитектуры формируются с учётом семантических критериев и отражают аспект системности этой области. При классификации архитектурных терминов на сопоставляемых языках учитывались следующие критерии: а) общее значение (гиперонимия); б) общие функции; в) совместное использование в тексте (контекст). Семантическая классификация терминов, наряду с формированием по лингвистическим критериям, также отражает научное мышление и профессиональный опыт. Этот процесс может способствовать чёткому пониманию аналитических категорий в архитектуре, разработке специализированных словарей и изучению языковой культуры специалистов [22-А].

15. Архитектурные термины представляют собой систематизированные семантические единицы, которые располагаются в рамках специфической концептуальной системы области архитектуры и устанавливают между собой различные семантические отношения. Семантические отношения в системе архитектурных терминов – это один из важных аспектов лингвистических исследований. Анализ семантических связей между терминами играет важную роль не только для точного описания понятий сферы архитектуры, но и для обеспечения эффективной профессиональной коммуникации среди специалистов отрасли. Семантические отношения, такие как полисемия, омонимия, синонимия, антонимия, гипонимия и гиперонимия составляют сложную структуру архитектурных терминов. Каждый вид из этих отношений раскрывают особенности языка архитектуры [11-А].

16. Полисемия в архитектурной терминологии формируется из-за влияния социальных, исторических, культурных и когнитивных

факторов. В области архитектуры этот процесс происходит за счёт повторного использования одного и того же термина в разных контекстах, заимствования слов из других культур и переноса основного значения в метафорическое. Сопоставительный анализ архитектурных терминов в таджикском и английском языках, например – *хона/house*, *вилла/villa*, *қаср/palace*, *намо/facade*, *гунбаз/dome* и другие, показывает, что термины приобретают новые значения с течением времени и в зависимости от контекста использования. Например, в таджикском языке: «*хонаи ҳунар*» (дом ремесла), «*хонаи фарҳанг*» (дом культуры), «*хонаи бачагон*» (детский дом), «*хонаи пиронсолон*» (дом престарелых) [2-А]; [11-А].

17. Омонимия в архитектурной терминологии формируется на основе сходства формы и созвучия слов, что приводит к появлению слов с одинаковой фонетической и графической формой, но с совершенно разными значениями. В архитектурной терминологии омонимы могут возникать в результате междисциплинарного взаимодействия терминов (меъмори (архитектура), ҳуқуқ (право), сохтмон (строительство), рӯзманигорӣ (журналистика) и т. д.). В таких случаях один и тот же термин может иметь разное значение в разных областях. Например, термины «*vault*», «*section*», «*order*», «*base*» и «*panel*» в английском языке и «*боша*», «*сафол*», «*сутун*», «*болор*», «*парчин*», «*тоқ*», «*қир*», «*ҳарам*» в таджикском языке, приобретают разные значения в зависимости от среды употребления [11-А].

18. Синонимы, как важный семантический феномен языка, в терминологии вызывают неоднозначную реакцию у исследователей: одна группа считает их неизбежными и полезными, в то время как другая отрицает их существование как фактора, снижающего точность и систематичность научного языка – терминологии. В таджикском и английском языках терминологические синонимы встречаются в лексической, синтаксической и функциональной формах. Например, для понятия «намо»-и бино (внешний вид здания) в таджикском языке могут использоваться слова «фасад» и «намо», а в английском – «*facade*» и «*exterior*» [22-А].

19. Антонимия также играет важную роль как одно из основных семантических отношений в системе архитектурной терминологии. Научные анализы в таджикском и английском языках показывают, что антонимия охватывает различные формы, и лишь некоторые из их типов используются в отраслевой терминологии. Использование лексических антонимов наиболее распространено в архитектурной терминологии, связанной с физическими свойствами, структурными

условиями, местоположением или функцией архитектурных материалов. Другие типы антонимов, такие как синтаксические антонимы, встречаются в этой области реже [22-А].

20. Метафора широко используется в архитектурной терминологии таджикского и английского языков, значение которой формируется на основе визуального или функционального сходства. Архитектурная терминология в сопоставляемых языках создаётся на основе следующих типов метафор: зооморфные, фитонимические, антропоморфные, бытовые и геоморфные предметы. Например, в английском языке чаще используются мифология и символы классической греческой культуры, однако в таджикском, такой способ терминообразования используется реже [21-А].

21. Анализ показывает, что при формировании архитектурных терминов в сопоставляемых языках используются разные способы терминообразования. В частности, морфологический способ (derivation), синтаксико-морфологический способ (таркиббандӣ (словосложение); compounding), морфолого-синтаксический (конверсия –derivation (conversion)) итранспозиция (transposition)), синтаксический (образование словосочетаний (*phrase terms*)) исокращения (*abbreviation*) считаются важными механизмами образования терминов [14-А]; [16-А].

22. В таджикском языке центральное место занимает синтаксический способ терминообразования (образование терминов-словосочетаний). Большинство архитектурных терминов образуются в виде именных словосочетаний. В английском языке очень активно используются морфологические деривационные способы (derivation) и словосложение (compounding), что демонстрирует широкие морфологические возможности этого языка в образовании архитектурных терминов [24-А].

23. Анализ морфологического способа образования терминов показал, что в английском языке префиксы и суффиксы принимают активное участие в образовании архитектурных терминов. В частности, для выражения отношений степени и функции больше используются префиксы *pre-*, *re-*, *sub-*, *super-*, *inter-*, *multi-*, *over-*, *under-* и другие. Наряду с этим продуктивными средствами образования архитектурных терминов в английском языке являются суффиксы *-tion*, *-ment*, *-er*, *-or*, *-ist*, *-ism*, *-ity*, *-al*, *-ing*. В таджикском языке префиксы малопродуктивны в образовании архитектурных терминов, и основную роль играют исконно таджикские суффиксы, такие как *-гоҳ*, *-ӯй/-гӯй*, *-ча*, *-ак*, *-ии* [18-А]; [22-А].

24. Синтактико-морфологический способ (особенно словосложение) является одним из основных способов образования архитектурных терминов в обоих языках. Основной моделью таких терминов в обоих языках являются детерминативные сочетания (*composita determinativa*), в которых первый компонент подчинён второму. В таджикском языке эта модель чаще всего используется в формах *исм+исм* (сущ.+сущ.), *сифат+исм* (прил.+сущ.), *шумора+исм* (числ.+сущ.), однако в английском языке распространены модели *N+N*, *Adj+N*, *V-ing+N* [14-A]; [16-A].

25. Структура сложных терминов смешанного типа показала, что они образовались в результате интеграции нескольких способов терминообразования. В таджикском языке такие термины чаще всего образуются в результате сочетания аффиксации и словосложения, тогда как в английском языке они в основном основаны на сочетании таких способов, как *affixation* (аффиксация) и *compounding* (словосложения). Это обстоятельство ситуация указывает на различные возможности словообразования в сопоставляемых языках [3-A]; [18-A].

26. При формировании архитектурных терминов в сопоставляемых языках морфолого-синтаксический способ (типы конверсии и транспозиции) играют разную роль. В английском языке конверсия является одним из наиболее продуктивных способов терминообразования, при котором переход грамматических категорий происходит без изменения формы термина. В таджикском языке чаще наблюдается процесс транспозиции, включая номинализацию и субстантивизацию. Это различие обусловлено, прежде всего, типологическими особенностями языков [3-A].

27. Архитектурные термины-сокращения более активны в английском языке, чем в таджикском, и используются в соответствии с требованиями научного языка. В результате сокращения архитектурных терминов в английском языке многие сокращения стали самостоятельными терминологическими единицами. В таджикском языке использование таких форм относительно ограничено и наблюдается в основном в профессиональной среде и технических документах [16-A].

28. Результаты сопоставительного исследования доказывают, что система архитектурной терминологии в таджикском и английском языках имеет общие структурные и семантические особенности, но некоторые различия обусловлены типологическими и грамматическими особенностями языков. В английском языке более

активны морфологические деривационные способы и конверсия, в то время как в таджикском языке центральное место занимают словосложение и образование терминов-словосочетаний [11-А].

29. Согласно статистическим данным исследования, рассчитанным на основе надёжных словарей, в сопоставляемых языках, архитектурные термины по структуре и способу образования употребляются следующим образом: в таджикском языке: сода (простые) (15%), сохта (производные) (21%), мураккаб (сложные) (18%), таркибӣ (составные) (45%), ихтисора (сокращения) (1%) и в английском языке: сода/simple terms (простые) (21%), сохта/derivation (производные) (34%), мураккаб/compound words (сложные) (27%), таркибӣ/phrase terms (составные) (15%), ихтисора/abbreviations (аббревиатуры) (3%) [18-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

На основе теоретических и практических результатов проведённого исследования по аналитическому сравнению структурных и семантических особенностей архитектурной терминологии в таджикском и английском языках, а также всестороннего изучения рассматриваемой темы, представляется целесообразным сформулировать следующие рекомендации для совершенствования таджикского научного языка:

1. Результаты данного исследования могут быть исследованы в качестве научной основы для составления отраслевых словарей. На базе собранного и анализированного материала можно разработать толковый словарь архитектурных терминов двуязычный (таджикско-английский) словарь архитектурных терминов.

2. Вывода настоящего исследования могут быть использованы в процессе стандартизации и систематизации архитектурных терминов а таджикском научном языке. Полученные результаты имеют важное значение для определения точных норм выбор терминов, адаптации, заимствованных терминов и формирования новых национальных терминов.

3. Материалы диссертационного исследования могут быть использованы в учебной деятельности высших профессиональных учебных заведений, а его результаты могут быть включены в учебные программы предметов «Терминология», «Лексикология», «Научный язык», «Научно-технический перевод» и других смежных предметов.

4. Результаты исследования могут быть использованы в качестве материала для разработки научно-методических пособий по вопросам терминообразования в таджикском языке, а на их основе можно наладить разработку методических рекомендаций для исследователей, переводчиков и специалистов отрасли.

5. Материалы исследования могут быть использованы для продвижения дальнейших сопоставительных исследований в сфере терминологии, а на их основе можно будет осуществлять сопоставительные исследования архитектурной терминологии с другими языками, такими как русский, немецкий, французский, китайский, арабский и другими.

6. Изучение и исследование концептуальных и когнитивных аспектов архитектурных терминов – это одно из важных направлений дальнейших исследований. Поэтому исследование в этом направлении может способствовать более глубокому пониманию системы отраслевой терминологии и формированию архитектурных понятий в языковом мышлении.

7. Изучение отношения архитектурных терминов с культурными и этнографическими факторами также является одним из важных вопросов терминологии, для исследования которого могут быть использованы результаты диссертации. Организация специального исследования на этой основе по влиянию национальных архитектурных традиций и культурной среды на формирование архитектурных терминов имеет важное значение.

8. Национальный корпус таджикского языка является в стадии развития, и материалы исследования могут быть использованы в совершенствовании данного корпуса и электронные базы отраслевых терминов. Организация таких цифровых источников создаёт новые возможности для развития современных лингвистических исследований и использования информационных и коммуникационных технологий в изучении языков.

9. Результаты данного исследования могут способствовать развитию общей теории терминологии в таджикском языкознании, а на их основе можно рассматривать с научной точки зрения общие вопросы структуры, формирования и семантической структуры отраслевой терминологии в других областях науки.

10. Материалы исследования также могут быть целиком использованы в совершенствовании научно-технического перевода. Полученные результаты могут иметь практическое значение для

разработки точных норм перевода архитектурных терминов в таджикском и английском языках.

11. С развитием новых строительных и градостроительных технологий наблюдается появление новых архитектурных терминов, исследование и систематизация которых важны для обогащения таджикского научного языка. Следовательно, дальнейшие исследования могут быть направлены на изучение современных процессов образования терминов в сфере архитектуры.

12. В целом можно предложить, что архитектурных терминов являются сложной лексической подсистемой, в которой систематически соединены между собой языковые, культурные и научные факторы. Полученные результаты можно использовать для развития теории терминологии, составления отраслевых словарей, стандартизации архитектурных терминов и усовершенствования таджикского научного языка в качестве теоретической и практической основы.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

I. Адабиёти илмӣ/ Научная литература

1. Эмомалӣ, Раҳмон. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ / Эмомалӣ Раҳмон [Матн] / Р. Эмомалӣ // Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забони давлатӣ. – Душанбе, 2025. – 396 с.
2. Авербух, К.Я. Манифест современной терминологии [Текст] / К.Я. Авербух // Материалы Международной научно-практической конференции «Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах "Коммуникация 2002" ("Communication Across Differences")». – Ч. 1. – Пятигорск, 2002. – С.192–194.
3. Бекмуродов М.М. Лексико-семантический и структурный анализ строительной терминологии (на материале таджикского и английского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Душанбе, 2002. – 24 с.
4. Головин, Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах [Текст] / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М., 1987. – 104 с.
5. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1985. – 473 с.
6. Григорьева, И. Готическая архитектура: символизм и структура [Текст] / И. Григорьева. – СПб.: Искусство, 2010. – 256 с.
7. Гулназарзода, Ж. Низомӣ маъноӣ феъл дар забони адабии тоҷикӣ (бар мабной осори бадеии Абдурахмони Ҷомӣ) [Матн] / Ж. Гулназарзода. – Душанбе: Абдурахмон-Р, 2022. – 332 с.
8. Джаматов С.С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Душанбе, 2016. – 48 с.
9. Джуроев, Т.К. Отраслевая техническая терминология современного таджикского языка (в сопоставлении с русским, персидским и дари): автореф. дис. д-ра филол. наук. – Душанбе, 2010. – 48 с.
10. Каримов Ш.Б. Лингвистические особенности экологической терминологии в таджикском и английском языках: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Душанбе, 2021. – 48 с.
11. Крейдлин, Г.Е. Антропоцентрическая семантика: метафора и бинарные оппозиции [Текст] / Г.Е. Крейдлин. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 280 с.

12. Кудрявцев, В.Н. Терминология и систематика в архитектуре и градостроительстве [Текст] / В.Н. Кудрявцев. – М.: Архитектура-С, 2005. – 245 с.
13. Лотман, Ю.М. Семиосфера [Текст] / Ю.М. Лотман. – СПб.: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
14. Лотте, Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики [Текст] / Д.С. Лотте. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 160 с.
15. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷ. I. Луғатшиносӣ [Матн] / Ҳ. Мачидов. – Душанбе, 2007. – 243 с.
16. Назарзода, С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гаройиш ва дурнамо [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дақиқӣ, 2014. – 370 с.
17. Нуров, А. Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ [Матн] / А. Нуров. – Душанбе: Маориф, 1990. – 368 с.
18. Нуров, П. Истилоҳшиносӣ [Матн] / П. Нуров. – Душанбе, 2018. – 134 с.
19. Основы иранского языкознания. Новоиранские языки [Текст] / под ред. В.С. Расторгуевой. – М.: Наука, 1982. – 571 с.
20. Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка [Текст] / Л.С. Пейсиков. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 207 с.
21. Пирниё, Муҳаммадкарим. Сабкшиносии меъморӣ [Матн] / Муҳаммадкарим Пирниё; тадвин ва таҳияи Ғуломхусейн Меъморян. – Теҳрон, 1389 (2011). – 384 с.
22. Рубинчик, Ю.А. Современный персидский язык [Текст] / Ю.А. Рубинчик. – М., 1960. – 412 с.
23. Рустамов, Ш. Исм (категорияҳои грамматикӣ, калимасозӣ ва мавқеи исм дар системаи ҳиссаҳои нутқ) [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1981. – 220 с.
24. Саидов Х.А. Дипломатическая терминология в таджикском и английском языках: автореф. дис. д-ра филол. наук. – Душанбе, 2013. – 48 с.
25. Саъдиева Г.Ф. Репрезентация и функционирование сельскохозяйственной терминологии в языках разного строя (на материале таджикского, английского и японского языков): автореф. дис. д-ра филол. наук. – Душанбе, 2021. – 48 с.
26. Степанова, М.И. Тематические группы слов и их изучение [Текст] / М.И. Степанова. – М.: Наука, 1975. – 174 с.
27. Султон, М.Ҳ. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣ форсӣ-тоҷикӣ [Матн] / М.Ҳ. Султон (М.Б. Султонов). – Душанбе: Дониш, 2008. – 334 с.

28. Султон, М.Ҳ. Истилоҳот ва истилоҳнигории тоҷикӣ [Матн] / М.Ҳ. Султон (М.Б. Султонов). – Душанбе: Эр-граф, 2019. – 196 с.
29. Тоҳирова, Қ. Лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / Қ. Тоҳирова. – Душанбе, 1967. – 110 с.
30. Установаи терминологияи забони тоҷикӣ [Матн] // Тоҷикистони Сурх. – 1936. – 8 август. – № 181 (2377).
31. Чхеидзе, Д.Т. Именное словообразование в персидском языке [Текст] / Д.Т. Чхеидзе. – Тбилиси, 1969. – 96 с.
32. Шокиров, Т.С. Формирование и развитие юридических терминов таджикского языка [Текст]: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Т.С. Шокиров. – Душанбе, 2011. – 47 с.
33. Bauer, L. Glossary of Morphology [Text] / L. Bauer. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. – 224 p.
34. Hadid, Z. Zaha Hadid: Complete Works [Text] / Z. Hadid. – New York: Rizzoli International Publications, 2009. – 528 p.
35. Murphy, M.L. Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy and Other Paradigms [Text] / M.L. Murphy. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 292 p.
36. Plag, I. Word-Formation in English [Text] / I. Plag. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2018. – 315 p.
37. Sager, J.C. A Practical Course in Terminology Processing [Text] / J.C. Sager. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1990. – 254 p.
38. Ullmann, S. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning [Text] / S. Ullmann. – Oxford: Basil Blackwell, 1962. – 278 p.
39. Wüster, E. Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik [Text] / E. Wüster. – Berlin: VDI-Verlag, 1931. – 431 S.

II. Фарҳангномаҳо / Словари

40. Бобомуродов, Ш. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик [Матн] / Ш. Бобомуродов, А. Муминов. – Душанбе, 1983. – 120 с.
41. Истилоҳоти сохтмон [Матн] / Агентии сохтмон ва меъморӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – 124 с.
42. Муқимов, Р.С. Луғати русӣ-тоҷикӣ тафсирии мухтасар аз меъморию бинокорӣ [Матн] / Р.С. Муқимов, Т.Қ. Ҷӯраев. – Душанбе: ICOMOS дар Тоҷикистон, 2006. – 176 с.
43. Никитина, В.Ю. Большой словарь иностранных слов. Современная лексика. А–Я (50 000 слов и словосочетаний) [Текст] / В.Ю. Никитина. – М.: Дом Славянской книги, 2024. – 896 с.

44. Тоҳиров И.Ф. Луғати истилоҳоти биносозӣ [Матн]/ И.Ф.Тоҳиров.иборат аз се ҷилд. Ҷ. 2. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 492 с.
45. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн]: иборат аз ду ҷилд. Ҷ. 1. А–Н / зер таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Х. Султон. – Душанбе: Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 2008. – 949 с.
46. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн]: иборат аз ду ҷилд. Ҷ. 2. О–Я / зер таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Х. Султон. – Душанбе: Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 2008. – 949 с.
47. Baker, N. Dictionary of Architecture and Building Construction [Text] / N. Baker, J. Charvat. – London; New York: Routledge, 2008. – 592 p.
48. Curl, J.S. A Dictionary of Architecture and Landscape Architecture [Text] / J.S. Curl. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 712 p.
49. Mohammad, H. An Etymological Dictionary of the Persian Language [Text]. Pt. II / H. Mohammad. – Tehran, 2001. – 1410 p.
- III. Захираҳои электронӣ / Электронные ресурсы**
50. ISO 704:2022. Terminology Work – Principles and Methods [Electronic resource]. – Vernier, Geneva: International Organization for Standardization, 2022. – 80 p. – Available at: <https://www.iso.org> (accessed: 09.01.2025).
51. Oxford English Dictionary (OED) [Electronic resource]. – Available at: <https://www.oed.com> (accessed: 10.07.2024).

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

1. Монография:

[1-А]. Даминзода, М.З. Сохтор, маъно ва маншаи истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ: таҳлили муқоисавӣ [Матн] / М.З. Даминзода. – Душанбе: «Бебок», 2025. – 350 с.

II. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[2-А]. Даминова, М.З. Полисемия в архитектурной терминологии английского и таджикского языков [Текст] / М.З. Даминова // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2023. – № 9 – С.128-133.

[3-А]. Даминова, М.З. Анализ архитектурной терминологии в английском и таджикском языках с точки зрения их структурной и семантической организации [Текст] / М.З. Даминова // Вестник педагогического университета. – Душанбе, 2024. – № 5– 6 (112–113) – С.44-50.

[4-А]. Джамшедов, П., Даминова, М.З. Лингвистические аспекты формирования архитектурной терминологии в таджикском и английском языках [Текст] / П. Джамшедов, М.З. Даминова // Вестник педагогического университета. – Душанбе, 2025. – № 1(114) – С.14-21.

[5-А]. Даминова, М.З. Таснифоти мавзуии истилоҳоти меъморӣ [Матн] / М.З. Даминова // Вестник института гуманитарных наук имени академика Б.Искандарова. Вопросы гуманитарных наук. – Душанбе, 2025. – № 3 – С.47-58.

[6-А]. Даминова, М.З. Низомии истилоҳоти лексикаи меъморӣ [Матн] / М.З. Даминова // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2025. – № 4 – С.64-71.

[7-А]. Даминова, М.З. Роҳҳои экстралингвистии инкишофи вожагони меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / М.З. Даминова // Вестник университета языков. – Душанбе, 2025. – № 3(59) – С.25-32.

[8-А]. Даминова, М.З. Истилоҳоти меъморӣ – мавзуи пажӯҳиши забоншиносӣ [Матн] / М.З. Даминова // Вестник Бохтарского государственного университета имени Н. Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Душанбе, 2025. – № 1/3(137) – С.129-133.

[9-А]. Даминзода, М.З. Доир ба мафҳуми «майдони маъной» ва шаклҳои он [Матн] / М.З. Даминзода // Вестник педагогического университета. – Душанбе, 2025. – № 6(119) – С.74-81.

[10-А]. Даминзода, М.З. Гурӯҳи мавзуии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Вестник Кулябского государственного университета имени А.Рудаки. Серия исторических и археологических, педагогических и филологических наук. – Душанбе, 2025. – № 4(41). – С. 332-339.

[11-А]. Даминзода, М.З. Муносибатҳои маъной дар низоми истилоҳоти меъморӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Вестник Хорогского государственного университета имени М. Назаршоева. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2026. – № 1(05). – С. 119-131.

[12-А]. Даминзода, М.З. Вижагиҳои метафора ва метонимия дар лексикаи меъморӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Словесность. Научный журнал Института языка и литературы имени Рудаки НАНТ – Душанбе, 2026. – № 1(15). – С. 55-65.

[13-А]. Даминзода, М.З. Назаре боз ба масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии тоҷик [Матн] / М.З. Даминзода // Вестник педагогического университета. – Душанбе, 2026. – № 1(120). – С. 45-54.

[14-А]. Даминзода, М.З., Султонзода М. Меъёрҳо ва усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминзода, М.Султонзода // Научный журнал. Наследие Востока. – Душанбе, 2026. – № 1(15). – С. 102-109.

[15-А]. Даминзода, М.З. Таснифоти луғавию мавзуии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (дар мисоли «навъи биноҳо») [Матн] / М.З. Даминзода // Вестник Бохтарского государственного университета имени Н. Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Душанбе, 2026. – № 1/ 1(143). – С. 120-126.

[16-А]. Даминзода, М.З. Баррасии умумии масъалаи калимасозӣ дар забоншиносии англис ва тоҷик (дар мисоли истилоҳоти меъморӣ) [Матн] / М.З. Даминзода // Вестник института гуманитарных наук имени академика Б. Искандарова. Вопросы гуманитарных наук. – Душанбе, 2026. – № 1. – С.30-41.

III. Научные статьи, опубликованные в других изданиях:

[17-А]. Даминова, М.З. Архитектурная терминология таджикского и английского языков: структурно-семантический и системный аспекты исследования [Текст] / М.З. Даминова//Материалы республиканской научно-практической конференции под названием

«Становление и развитие переводоведения за 30 лет государственной независимости». – Душанбе, 2021. – С. 202-209.

[18-А]. Даминова, М.З. Производные и непроизводные термины в архитектурно-строительной терминологии: лингвистический анализ [Текст] / М.З. Даминова// Материалы международной научно-практической конференции под названием «Язык– наивысшее явление в обществе». – Душанбе, 2025. – С. 156-160.

[19-А]. Даминова, М.З. Тахлили муқоисавии истилоҳоти соҳаи меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / М.З. Даминова// Материалы международной научно-практической конференции под названием «Русский язык – язык международного общения». – Худжанд, 2025. – С. 260-266.

[20-А]. Даминова, М.З. Истилоҳоти меъморӣ дар забони тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминова// Материалы международной научно-практической конференции под названием «Место таджикского языка в защите и расширении ценностей региона Азии». – Душанбе, 2025. – С. 192-199.

[21-А]. Даминова, М.З. Ташаккули маъноии истилоҳоти меъморӣ бар асоси вазифа [Матн] / М.З. Даминова// Материалы международной научно-практической конференции под названием «Прагмалингвистика, функциональный перевод и интеграция процессов обучения языку». – Душанбе, 2025. – С. 162-170.

[22-А]. Даминзода, М.З. Аз истилоҳот то маъно: пайвандакҳои семантикии меъморӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Материалы международной научно-практической конференции под названием «Рабиндранат Такур и его вклад в развитие литературных связей между Востоком и Западом». – Душанбе, 2025. – С. 73-79.

[23-А]. Даминзода, М.З. Усулномаи М.Ҳ.Султон ҳамчун абзори таҳқиқи усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавии забони тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Материалы международной научно-практической конференции под названием «Современные проблемы филологии в расширении влияния искусственного интеллекта и роль изучения иностранных языков в укреплении международных связей». – Худжанд, 2026. – С. 101-105.

[24-А]. Даминзода, М.З. Хусусиятҳои калимасозии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ [Матн] / М.З. Даминзода // Материалы международной научно-практической конференции под названием «Вопросы изучения сопоставительного языкознания, переводоведения, литературоведения и методики преподавания иностранных языков в процессе глобализации». – Душанбе, 2026. – С. 90-96.

АННОТАТСИЯИ

кори диссертатсионии Даминзода Мадина Зокир дар мавзӯи «Вижагиҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои гуногунсохтор (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ

Калидвожаҳо: истилоҳот, истилоҳшиносорӣ, истилоҳшиносӣ, меъморӣ, забони тоҷикӣ, забони англисӣ, таснифоти луғавӣ, таснифоти мавзӯӣ, намуди биноҳо, услубҳои меъморӣ, унсурҳои меъморӣ, ҷузьҳои сохторӣ, масолеҳи сохтмонӣ, унсурҳои ороишӣ, майдони маъноӣ, муносибатҳои маъноӣ, усули сарфӣ, усули наҳвӣ, ибораистилоҳ.

Таҳқиқи диссертатсионӣ ба таҳлили муқоисавии сохториву маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Мақсади таҳқиқотро таҳлили муқоисавии вижагиҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳад.

Методҳои таҳқиқот. Дар кори диссертатсионӣ методҳои зерин мавриди истифода қарор дода шудаанд: методи таҳлили адабиёти илмӣ оид ба мавзӯи таҳқиқ, омӯхтан ва муқоиса намудани таҷрибаи ватанӣ ва хориҷӣ дар доираи мавзӯи мавриди таҳлил; методи интихоби маводди забонӣ; методи таҳлили анъанавии сарфӣ. Ҳангоми тавсифи хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳоти меъморӣ аз методи таҳлили ҷузьҳо ва методи сохторӣ-маъноӣ васеъ истифода гардид; ҳангоми муайян кардани усулҳои ташаккули истилоҳоти меъморӣ аз методҳои таҳлили сарфӣ ва наҳвӣ истифода шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки бори аввал низомии истилоҳоти меъморӣ ҳамчун як соҳаи махсуси истилоҳоти илмӣ-техникӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи истилоҳшиносӣ ба таври мукамал таҳлил гардида, таркиби луғавӣ ва сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои муқоисашаванда муайян ва роҳҳои пайдоиш ва инкишофи истилоҳоти соҳаи мазкур нишон дода шудаанд. Ҳамчунин, сохтори маъноии истилоҳоти меъморӣ бори аввал мавриди таҳлил қарор гирифта, муносибатҳои маъноии байни воҳидҳои истилоҳӣ муайян карда шуданд.

Нахустин бор таҳлили муқоисавии хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳоти меъморӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ анҷом дода шуда, умумият ва тафовутҳои онҳо ошкор ва мутобиксозии истилоҳоти меъморӣ байни забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян гардиданд.

Натиҷаҳои таҳқиқотро дар таҳияи дастури муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, тартиб додани луғатҳои соҳавии дузабона, таълими луғатшиносорӣ ва таҳияи курсҳои луғатшиносӣ дар ихтисосҳои филологӣ метавон истифода кард.

АННОТАЦИЯ

диссертации Даминзода Мадина Зокирна тему «Структурно-семантические особенности архитектурной терминологии в разноструктурных языках (на материале таджикского и английского языков)» на соискание учёной степени доктора филологических наук по специальности 6.2.14. Типологическое и контрастивное языкознание

Ключевые слова: термины, терминография, терминология, архитектура, таджикский язык, английский язык, лексическая классификация, тематическая классификация, типы зданий, архитектурные стили, архитектурные элементы, конструктивные элементы, строительные материалы, декоративные элементы, семантическое поле, семантические отношения, морфологический способ, синтаксический способ, термины-словосочетания.

Диссертационное исследование посвящено сопоставительному структурному и семантическому анализу архитектурных терминов в таджикском и английском языках.

Цель исследования – сопоставительный анализ структурных и семантических особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках.

Методы исследования. В диссертационной работе использовались следующие методы: метод анализа научной литературы по теме исследования, изучение и сравнение отечественного и зарубежного опыта в рамках анализируемой темы; метод отбора лингвистических материалов; метод традиционного морфологического анализа. При описании семантических и структурных особенностей архитектурных терминов широко применялись методы компонентного анализа и структурно-семантический метод; при определении способов формирования архитектурных терминов использовались методы морфологического и синтаксического анализа.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые система архитектурной терминологии как особая область научно-технической терминологии в таджикском и английском языках была всесторонне проанализирована с терминологической точки зрения, определён лексический состав и источники формирования архитектурной терминологии в сопоставляемых языках, а также показаны пути возникновения и развития терминов в этой области. Кроме того, впервые был проанализирована семантическая структура архитектурной терминологии и выявлены семантические связи между терминологическими единицами.

Впервые был проведён сопоставительный анализ семантических и структурных особенностей архитектурных терминов в таджикском и английском языках, выявивший их сходства и различия, а также определивший адаптацию архитектурных терминов между таджикским и английскими языками.

Результаты исследования могут быть использованы при разработке сравнительного пособия по таджикскому и английскому языкам, составлении двуязычных специализированных словарей, преподавании лексикографии и разработке курсов лексикологии в филологических специальностях.

ANNOTATION

of the dissertation work of Daminzoda Madina Zokir on the topic «Structural and Semantic Features of Architectural Terminology in Structurally Different Languages (based on Tajik and English language material)», submitted for the degree of Doctor of Philological Sciences in the specialty 6.2.14. Typological and Contrastive Linguistics

Keywords: *terms, terminology, terminography, architecture, Tajik language, English language, lexical classification, thematic classification, types of buildings, architectural styles, architectural elements, structural elements, construction materials, decorative elements, semantic field, semantic relations, morphological method, syntactic method, terminological word combinations.*

The dissertation research is devoted to a comparative structural and semantic analysis of architectural terms in Tajik and English languages.

Aim of the research. The aim of the study is to conduct a comparative analysis of the structural and semantic features of architectural terms in Tajik and English languages.

Research methods. The dissertation employs the following methods: analysis of scholarly literature related to the research topic; examination and comparison of national and international experience within the framework of the topic under study; linguistic data selection; and traditional morphological analysis. Componential analysis and the structural-semantic method were widely applied to describe the semantic and structural features of architectural terms. Morphological and syntactic analysis methods were used to identify the ways in which architectural terms are formed.

Research results. The results of the study can be used in the development of comparative teaching materials for Tajik and English, the compilation of bilingual specialized dictionaries, the teaching of lexicography, and the development of lexicology courses in philological specialties.

Novelty of the research. The scientific novelty of the study primarily lies in the fact that for the first time, the system of architectural terminology as a distinct field of scientific and technical terminology in Tajik and English has been comprehensively analyzed from a terminological perspective; the lexical composition and sources of formation of architectural terminology in the languages under comparison have been identified; and the ways in which terms in this field emerged and developed have been demonstrated. In addition, for the first time, the semantic structure of architectural terminology has been analyzed and semantic relationships between terminological units have been identified.

For the first time, a comparative analysis of the semantic and structural features of architectural terms in Tajik and English was conducted, revealing their similarities and differences, as well as determining the adaptation of architectural terms between Tajik and English.